

**ALMANCADAĞI İKİLİ AD+AD
BİRLEŞİMLERİNDE BİÇİMBİLİMSEL
AÇIDAN SÖZCÜK YAPIMI**

Neriman NACAĞ

Doktora Tezi

**Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN**

2018

Her hakkı saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Neriman NACAĞ

**ALMANCADAĞI İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE
BİÇİMBİLİMSEL AÇIDAN SÖZCÜK YAPIMI**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN**

ERZURUM - 2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

13/07/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**ALMANCADAKİ İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE BİÇİMBİLİMSEL AÇIDAN SÖZCÜK YAPIMI**” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

13.07.2018

Neriman NACAK

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN danışmanlığında, Neriman NACAĞ tarafından hazırlanan bu çalışma 13/07/2018 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN.

İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Arif ÜNAL

İmza: .....

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hüseyin ERSOY

İmza: .....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Dursun BALKAYA

İmza: .....

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ

İmza: .....

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
I. BİÇİMBİLİM (ALM. MORPHOLOGIE) VE KAPSAMI	1
A. TEMEL KAVRAMLAR: BİÇİM (ALM. MORPH), BİÇİMBİRİM (ALM. MORPHEM)	5
1. Sözcük ve Biçimbirim	9
2. Tekçil Biçimbirim (Alm. Unikale Morpheme)	10
3. Eşsesli Biçim (Alm. Homonyme Morphe) ve Biçimbirimsel Değişke (Alm. Allomorph)	11
4. Sıfır Biçimbirim (Alm. Nullmorphem)	14

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜK YAPIMI (ALM. WORTBILDUNG) VE ÇEKİMSSEL BİÇİMBİLİM (ALM. FLEXIONSLEHRE/ FORMENLEHRE)

1.1. SÖZCÜK YAPIMI (ALM. WORTBILDUNG) VE KAPSAMI	17
1.2. ALMANCADA SÖZCÜK YAPIM YOLLARI	21
1.2.1. Birleşim (Alm. Kompositum, Komposition, Zusammensetzung).....	22
1.2.1.1. Belirleyici Birleşim (Alm. Determinativkompositum).....	24
1.2.1.1.1. Açıklayıcı Birleşim (Alm. Verdeutlichende Komposition).....	26
1.2.1.1.2. İlgî Birleşimi (Possessivkompositum).....	27
1.2.1.1.3. Yönetici Birleşim (Alm. Rektionskompositum).....	29
1.2.1.1.4. Bağlayıcı Birleşim (Alm. Kopulativkompositum).....	30
1.2.1.2. İkileme (Alm. Reduplikation).....	32
1.2.1.3. Kısaltma (Alm. Kürzung, Wortkürzung, Kurzwortbildung)	33
1.2.1.4. Ortak Birleşim (Alm. Zusammenbildung).....	35
1.2.1.5. Durumsal Birleşim (Alm. Zusammenrückung).....	36
1.2.1.6. Değişme (Alm. Rückbildung)	37
1.2.1.7. Birleştirme Eki (Alm. Fugenelement).....	38

1.2.2. Türetme (Alm. Ableitung, Derivation).....	40
1.2.3. Evrişim (Alm. Konversion).....	43

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANCADA Kİ İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE BİÇİMBİLİMSEL AÇIDAN SÖZCÜK YAPIMI

2.1. SALT AD+AD BİRLEŞİMLERİ.....	46
2.1.1. Ad _{çek. eki} +Ad Birleşimleri.....	51
2.1.1.1. Ad+Ad _{çek. eki} Birleşimleri	54
2.1.1.2. Ad _{çek. eki} +Ad _{çek. eki} Birleşimleri	57
2.2. TÜREMİŞ AD+AD BİRLEŞİMLERİ	58
2.2.1. önekAd+Ad Birleşimleri.....	58
2.2.1.1. önekAd+Ad _{çek. eki} Birleşimleri	67
2.2.2 edatlı önekAd+Ad Birleşimleri	67
2.2.2.1. edatlı önekAd _{çek. eki} +Ad Birleşimleri	71
2.2.3. Ad _{sonek} +Ad Birleşimleri.....	72
2.2.3.1. Ad _{sonek} +Ad _{çek. ek.}	81
2.2.4. önekAd _{sonek} +Ad Birleşimleri.....	82
2.3. AD+TÜREMİŞ AD BİRLEŞİMLERİ	84
2.3.1. Ad+önekAd Birleşimleri.....	84
2.3.2. Ad+edatlı önekAd Birleşimleri	87
2.3.2.1. Ad+edatlı önekAd _{sonek} Birleşimleri	89
2.3.3. Ad+Ad _{sonek} Birleşimleri.....	89
2.3.3.1. Ad _{çek. eki} +Ad _{sonek} Birleşimleri	99
2.3.3.2. Ad _{çek. eki} +Ad _{sonek+çek. eki} Birleşimleri	101
2.3.3.3. Ad+Ad _{çek. eki} +sonek Birleşimleri	102
2.3.4. Ad + önekAd _{sonek} Birleşimleri	103
2.3.4.1. Ad _{çek. eki} + önekAd _{sonek} Birleşimleri	104
2.4. TÜREMİŞ AD+TÜREMİŞ AD BİRLEŞİMLERİ.....	105
2.4.1. Ad _{sonek} +Ad _{sonek} Birleşimleri	106
2.4.2. edatlı önekAd+Ad _{sonek} Birleşimleri.....	107

2.5. İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE ÖNEKİMSİLER (ALM. PRÄFIXOIDE) VE SONEKİMSİLER (ALM. SUFFIXOIDE)	108
2.5.1. İkili Ad+Ad Birleşimlerinde Önekimsiler.....	110
2.5.1.1. önekimsi[Ad+Ad] Birleşimleri.....	110
2.5.2. İkili Ad+Ad Birleşimlerinde Sonekimsiler	115
2.5.2.1. Ad _{sonekimsi} +Ad Birleşimleri	115
2.5.2.2. Ad+Ad _{sonekimsi} Birleşimleri	116
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	127
ÖZGEÇMİŞ.....	131

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**ALMANCADAKİ İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE BİÇİMBİLİMSEL
AÇIDAN SÖZCÜK YAPIMI**

Neriman NACAĞ

Danışman: Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN

2018, 131 Sayfa

**Jüri: Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN
Prof. Dr. Arif ÜNAL
Doç. Dr. Hüseyin ERSOY
Dr. Öğr. Üyesi Dursun BALKAYA
Dr. Öğr. Üyesi Sinan DİNÇ**

Bu çalışmada Almandaki ikili Ad+Ad birleşimleri biçimbilimsel açıdan ele alınarak bu birleşimlerin yapısal özellikleri tespit edilmiştir.

Giriş bölümünde biçimbilim, kapsamı ve biçimbilimin temel kavramları ile ilgili bilgiler verilmiş, örneklerle açıklanmıştır. Bu kavramların tanımları yapılarak Türkçedeki karşılıklarına da açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde çalışmanın asıl konusu olan ve biçimbilimin bir alt türü olarak karşımıza çıkan sözcük yapımı ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Almandaki sözcük yapım yolları verilerek örneklerle açıklanmıştır.

Tarama, Wahrig Deutsches Wörterbuch adlı sözlüğün 2011 baskısı temel alınarak yapılmış, başka dillerden Almancaya giren sözcük ve ekler tarama dışı bırakılmıştır. Çalışmamızın inceleme kısmını oluşturan ikinci bölümde, derlenen sözcükler çözümlenerek Almandaki ikili Ad+Ad birleşimlerinde sözcük yapım yolları gösterilmiş, yapısal, işleyiş ve biçim özellikleri temel alınıp, ana ve alt sınıflara ayrılarak gruplandırılmıştır.

Sonuç bölümünde, yapılan incelemeler ve çözümlenmelerden yola çıkılarak ikili Ad+Ad birleşimlerinde tespit edilen biçimbilimsel özellikler ve bu özelliklere göre oluşan ana ve alt sınıflar ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Morfoloji, Biçimbilim, Sözcük Yapımı, Biçimbirim, Biçim.

ABSTRACT**Ph.D. THESIS****MORPHOLOGICAL WORD FORMATION IN DOUBLE NOUN+NOUN
COMBINATIONS IN GERMAN****Neriman NACAĞ****Advisor: Assoc. Prof. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN****2018, Pages 131****Jury: Assoc. Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN
Prof. Dr. Arif ÜNAL
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ERSOY
Asst. Prof. Dr. Dursun BALKAYA
Asst. Prof. Dr. Sinan DİNÇ**

In this study, double Noun+Noun combinations in German were examined morphologically and their structural features were determined.

In the introduction part, morphology and its scope were explained. Information about basic terms in morphology and their types were given and explained with examples. These terms were defined and their Turkish equivalents were clarified.

In the first chapter, information about word formation as a subtype of morphology which is the central subject of the study was given. Word formation types in German were explained with examples.

Word compilation was done based on the 2011 print version of Wahrig Deutsches Wörterbuch. The words and affixes borrowed by German from other languages were excluded from the compilation. In the second chapter of the study that forms the examination part, word formation ways in Noun+Noun combinations were shown. They were divided into main and subgroups based on their structure and morphological aspects.

In conclusion part, in the light of the examinations and analyses, a general evaluation was made about morphological features determined on Noun+Noun combinations, and main and subgroups formed based on these features.

Keywords: Morphology, Word Formation, Morpheme, Form.

KISALTMALAR DİZİNİ

A.	: Ad
Alm.	: Almanca
AÖ.	: Ad öbeği
F	: Fiil
FÖ.	: Fiil öbeği
vb.	: ve benzeri
örn.	: örnek
B. E.	: birleştirme eki
Lat.	: Latince
S.	: Sıfat
Tr.	: Türkçe

ÖNSÖZ

Sözcükleri anlamlı en küçük parçalarına ayıran ve onları sınıflayan biçimbilim, sözcüklerin içyapısını, çekimlerini ve sözcük yapım süreçlerini, onların oluşum koşullarını incelemektedir. Çağdaş biçimbilimde sözcük terimi de artık yerini biçimbirime bırakmıştır. Biçimbilim, biçimbirimleri de türlerine ayırarak onları sınıflamaktadır. Biçimbirimler kimi zaman sözcükle özdeşleşirken kimi zaman ek olarak belirmektedir. Biçimbilimde bu biçimbirimler sözcüksel biçimbirimlere eklenerek onların çekimi ile ilgilenen *çekimsel biçimbilim* ve sözcük üretimini sağlayan *sözcük yapımı* olmak üzere iki alt alana ayrılmaktadır.

Çalışmada sözcük yapımı ele alınarak Almancadaki sözcük yapım türlerinden *birleşim* seçilmiştir. Almancada ikili, üçlü, dörtlü birleşimler mevcut olmakla birlikte, çok sık rastlanmasa da daha çok sayıda sözcüğün oluşturduğu birleşimlerle de karşılaşmak mümkündür. Çalışma, ikili birleşimlerden yalnız Ad+Ad birleşimleri ile sınırlandırılmıştır. Ad+Ad Birleşimleri, *Wahrig- Deutsches Wörterbuch* adlı sözlükten taranarak derlenmiş, yabancı kökenli sözcükler taramanın dışında tutulmuştur.

Çalışmada derlenen birleşimlerin biçimbilimsel ve yapısal özellikleri tespit edilip birleşim yolları çözümlenerek sınıflandırmaya çalışılmıştır.

Tez sürecimde benden desteğini esirgemeyen, yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN'a, tezime büyük katkıları bulunan Dr. Öğr. Üyesi Dursun BALKAYA ve Dr. Öğr. Üyesi Kamil CİVELEK'e, Prof. Dr. Arif ÜNAL ile Doç. Dr. Hüseyin ERSOY'a, manevi desteğini esirgemeyen aileme ve doktora öğrenimim boyunca "2211-A Genel Yurt İçi Doktora Bursu" ile destekleyen TÜBİTAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum-2018

Neriman NACAĞ

GİRİŞ

I. BİÇİMBİLİM (ALM. MORPHOLOGIE) VE KAPSAMI

Dil, insan hayatının en önemli parçası olan karmaşık bir sistemdir. Bugün insanoğlu varlığını dile, dil de varlığını insanoğluna borçludur. Bu sistem insanların anlaşmasını sağlayan bir aracı olması, onları bir araya getirip toplumu oluşturması bakımından toplumsal ve kültürün taşıyıcısı olması yönüyle öne çıkmaktadır. Böylesine önemli bir aracı sistemi olan dil, eski çağlardan beri araştırılmış, birçok yönleri ele alınmış ve bu sayede dilbilimin temelleri atılmaya başlanmıştır. Buradan yola çıkarak ana malzemesi dil olan, dili her yönüyle inceleyen, onu betimleyen dilbilim, eski çağlardan beri varlığını sürdürmüştür. Göstergibilimin aynı zamanda yapısalcılığın kurucusu olan ve 20. yüzyılın babası sayılan İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'un ölümünden sonra öğrencileri tarafından ders notları bir araya getirilerek *Genel Dilbilim Dersleri (Cours de linguistique générale)* adı altında yayınlanan kitapla birlikte dilbilim asıl kimliğini kazanmıştır. Böylelikle 20. yüzyıl çağdaş dilbilimin başlangıcı olmuştur. Çağdaş dilbilimin başlangıcıyla birlikte dil farklı açılardan incelenmiş, çeşitli kuramlar ortaya atılmış ve dilbilim alt alanlarına ayrılmıştır. Bu alanlardan biri Türkçede *biçimbilim*, *şekil bilgisi*, *yapı bilgisi* olarak karşılanan *morfolojidir*.

Yunanlarda ve Romalılarda yürütülen çalışmalarda sözcük türleri paradigmlar halinde derlenmiş ve en küçük birim sözcük olarak görülmüştür. Bu paradigmlar karşılaştırılarak uyumluluklarına ve farklılıklarına açıklık getirilmiştir. Charles Hockett'in bu klasik modeli, daha sonra sınırlandırmaya gideceği *Word & Paradigm-Modell* olarak adlandırmış, Ferdinand de Saussure ile birlikte başlayan yapısalcılığın gelişmesiyle daha küçük birimlerle de ilgilenilerek artık sözcük en küçük birim olmaktan çıkarak anlamlı en küçük parça biçimbirim haline gelmiştir.¹ Böylelikle bu durum biçimbilimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

---

¹ Hilke Elsen, "Morphologie und Kognitive Grammatik," [Biçimbilim ve Bilişsel Dilbilgisi], *Muttersprache, Vierteljahresschrift für deutsche Sprache*, (259-277), 4/119, 2009, 259.

Biçimbilim, Almancada *Morphologie* olarak karşılık bulan, ‘biçim’ anlamına gelen ‘*morphos*’ ile ‘*bilgi*’ anlamındaki ‘*logos*’ sözcüklerinden oluşan, biçimlerin ve onların kuruluş ilkelerinin öğretimiyle ilgilenen bir alandır.²

Biçimbilimin ortaya çıkışı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Gabriele Graefen ve Martine Liedke biçimbilimi (*yapı bilgisi*), dilbilimin ve kısmen antik çağlardan beri filolojinin geleneksel ağırlık merkezlerinden biri olmakla birlikte terimin ilk olarak Goethe (1796) tarafından biyoloji alanında canlılar için kullanıldığını belirtmektedirler.³ Diğer yandan Katrin Lindner ise kavramın anatomi uzmanı ve fizyolog Carl Friedrich Burdach’a uzandığını, biyolojinin alt alanı olarak canlıların yapılarının ve biçimlerinin öğretiminde kullanıldığını dile getirmektedir. Aynı zamanda biçimbilim kavramını ilk olarak dilbilimde ise August Schleicher’in* *Zur Morphologie der Sprache 1859* adlı çalışmasıyla kullandığını da aktarmaktadır.⁴ Hilke Elsen ise, terimi ilk kez August Schleicher’in dilbilime getirdiğini belirtmekle beraber J. Baudouin de Courtenay’ın daha önce geleneksel olarak bilinen ek ve kök gibi biçimsel öğelerin yerine *biçimbirimi* üst kavram olarak kullandığını ifade etmektedir.⁵ Her ne kadar biçimbilim teriminin kullanımıyla ilgili farklı görüşler olsa da ilk olarak biyoloji alanında kullanıldığı ve dilbilime de yine yapı incelemesi olarak geçtiği görülmektedir. Nadir Engin Uzun biçimbilimin dilbilimde yer edinmesiyle ilgili şu şekilde bilgi vermektedir:

Sözcüklerin yapısı, en eski dil çalışmalarından itibaren dilcilerin ilgisini çekmiştir ama sözcük yapısı çalışmalarının bağımsız kuram, yöntem ve tekniklerle yapılmaya başlaması oldukça yeni zamanlara özellikle de 20. yy.’a kalmıştır.⁶

² Hilke Elsen, *Grundzüge der Morphologie des Deutschen*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin/Boston 2011, 1.

³ Gabriele Graefen; Martina Liedke, *Germanistische Sprachwissenschaft, Deutsch als Erst-, Zweit-, oder Fremdsprache*, (2. Überarbeitete Auflage), Narr Francke Attempto Verlag, Tübingen 2012, 97.

* Alman dilbilimci. Yenidilbilgicilerden önce karşılaştırmalı yönteme açıklık getirerek Hint- Avrupa dilleri üzerinde çalıştı. Seslerin yenidenkurum (reconstruction) işlemini ses yasalarına ve anadillerle akraba dillerinin dil ağacı ilişkilerine dayandırarak model geliştirdi. Dilbilimde doğa bilimlerinin yöntemlerini kullandı ve dilin canlı bir varlık olduğunu öne sürdü. Scheicher’ e göre diller canlı organizmalar gibi doğar, büyür ve ölürlere ve çekimli diller dillerin varacağı en son aşamayı gösterir. Ancak dilin doğal bir varlıktan çok toplumsal bir olgu olduğu ortaya çıkınca Schleicher’in görüşleri gözden düştü. En önemli yapıtı *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*’dır (1861), Kamile İmer; Ahmet Kocaman; A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, (2. basım), İstanbul 2013, 304.

⁴ Katrin Lindner, *Einführung in die Germanistische Linguistik*, C. H. Beck Verlag, München 2014, 103.

⁵ Elsen, 1.

⁶ Nadir Engin Uzun, *Biçimbilim: Temel Kavramlar*, Papatya Yayıncılık, (1. baskı.), İstanbul 2006, XI.

Çünkü bu dönemde Saussure'ün kuramıyla birlikte yapı çözümlemeleri ön plana çıkmaya başlamıştır. “20. yüzyılın başında, yapısalcı dilbilimin eş- zamanlı incelemelerine ağırlık vermesiyle, dil yapısı sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel düzlemlerde ayrı ayrı çözümlenmiştir.”⁷ Böylelikle yapısalcılığın etkisiyle biçimbilimin 20. yüzyılda belirmeye başladığı görülmektedir. Bu yapı incelemeleri bağlamında en küçük birimlerle ilgilenen bir alan olan biçimbilim, dilbilimde yerini alır. Nalan Büyükkantarcıoğlu biçimbilimi şu şekilde açıklamaktadır:

Bu yapı- çözümleyici yaklaşım içinde biçimbilim, dilbilimin bir alt- alanı olarak belirlenmiştir. Yapısalcı biçimbilim çalışmaları, bir bütünü (sözcüğü) oluşturan birimleri betimleyip, bu birimlerin bir araya gelişlerini belirleyen kuralları açıklarken, biçimbirimi (morpheme) temel birim olarak ele almıştır. Kökler ve ekler kendilerine özgü işlevleri ile birer biçimbirimdirler. Sözcükler, biçimbirimlerin kurallı birliktelikleriyle oluşurlar ve yine yapısal çözümlemelerle biçimbirimsel bileşenlerine ayrıştırılabilirler.⁸

Hilke Elsen'e göre ise “biçimbilim sözcüklerin sistematik bağlamda içyapısıyla, ayrıca çekim ve sözcük yapımı ile ilgilenen, dilbilimin alt alanıdır.”⁹* Diğer bir deyişle “biçimbilim en küçük dil göstergelerini, yani anlamı olan en küçük birimleri araştırma ve onların yapısal özelliklerini tespit etme gibi görevi vardır”.¹⁰ Peter Eisenberg biçimbilimin kapsamını şu şekilde özetlemektedir:

Biçimbilim, en küçük yapı taşından oluşan sözcüklerin ve sözcük biçimlerinin yapılarıyla ilgilenir, kökler ve ekler gibi birimlerin birleşimlerini sorgular, karmaşık sözcüklerin anlamlarını çıkartır, hangi düzeneklerin yeni sözcükler oluşturduğu temeline dayanarak onları açıklamaktadır.¹¹

Mustafa Volkan Coşkun söz konusu olan ek ve kök ayrımını biçimbilimsel açıdan örneklerle açıklamaktadır:

Morfoloji, ayrıca dildeki ekleri de tespit eder; ama onları sadece tespit etmekle kalmaz, aynı zamanda onların yüklenmiş oldukları görevleri de belirler. Mesela, kitapçı+çı kelimesindeki +çı'nın hem bir yapım eki olduğunu hem de meslek ismi yaptığını, göz+lük kelimesindeki +lük ekinin hem bir yapım eki olduğunu hem de

⁷ Nalan Büyükkantarcıoğlu, “Türkçe Sözcük Biçimlenmesinde Düzlemler ve Türetmeler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 82.

⁸ Akt. Kantarcıoğlu, 82.

⁹ Elsen, 1.

* Almanca kaynaklardan yapılan alıntılar tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir.

¹⁰ Hans Bühler; Gerd Fritz; Wolfgang Herrlitz; Franz Hundsnurscher; Bernd Insam; Gerd Simon; Heinrich Weber, *Linguistik I; Lehr- und Übungsbuch zur Einführung in die Sprachwissenschaft*, (2., durchgesehene Auflage), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1971, 71.

¹¹ Peter Eisenberg, *Grundriss der Deutschen Grammatik Band 1: Das Wort*, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart Weimar 2013, s. 201.

alet ismi yaptığını, ev+e kelimesinde+e ekinin hem bir çekim eki olduğunu hem de yönelme anlamı taşıdığını ifade eder. Bu örneklerden hareket ederek, morfolojinin, eklerin şekilleri, görevleri ve anlamlarıyla ilgilendiğini söyleyebiliriz¹²

Diğer bir deyişle yeni sözcük oluşumları dil yapısına göre birçok yolla gerçekleşebilmektedir. Her dilin kendi iç yapısına göre biçimbilimsel özellikleri bulunmaktadır. Gerek Almancada gerekse Türkçede bu yollardan birisi de türetmedir. Türetme de ekler yoluyla gerçekleştiğinden biçimbilim bu tür yapıları da anlamlı en küçük parçalarına kadar bölerek onları türü, işlevi bakımından ele almakta ve onları biçimbilimsel sınıflandırmaya gitmektedir. Böylelikle hangi tür eklerin sözcük üretimine katkıda bulunduğu ve ne tür bir anlam yüklediği de ortaya çıkmaktadır. Süer Eker ise biçimbilimi tanımlayarak biçimbilimin diğer alanlarla olan bağlantısına dikkat çekmektedir:

Dili bir dizge olarak kabul eden kimi dil bilgisi modellerinde ise *morfoloji*, dil bilimin bir alt dalı olarak, sözdizimsel (sentaktik) öge ile ses bilimsel (fonolojik) öge arasında yer alan ‘yapı düzlemi’dir. Biçim bilgisi ile söz dizimi arasında işlevsel bir paralellik vardır. Biçim bilgisi, dil bilimin sözcüklerin iç yapısını ele alan bir alt disiplini olmakla birlikte, ses bilgisi ve söz dizimi ile ‘ara yüzlere’ sahiptir.¹³

Eker, biçimbilimin ne söz diziminden ne de ses bilgisinden bağımsız tutulamayacağına işaret etmektedir. Böylelikle diğer bilimler gibi biçimbilim de yapı incelemesi bağlamında diğer alanlardan yararlanmaktadır.

Diğer yandan Kerime Üstünova biçimbilimin temel kavramlarına şu şekilde değinmektedir:

Biçim bilgisi, biçim birimleri irdeleyerek işe başlar. Bunların işlevlerini, işleyiş biçimleri saptar. Ardından dil bilgisel biçimbirimler aracılığıyla sözcüksel biçimbirimler arasında kurulan bağları irdeleyerek adlandırır.¹⁴

Üstünova’nın da bassetmiş olduğu üzere biçimbilim sözcükleri anlamlı en küçük parçalarına, yani biçimbirimlerine ayırarak açıklamaktadır. Bu yapı çözümlemesi bağlamında sözcüklerin yapılarını, oluşum şekillerini inceleyerek onları sınıflandırmaktadır.

¹² Mustafa Volkan Coşkun, *Türkçenin Ses Bilgisi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, (1. basım.), İstanbul 2015, 169.

¹³ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, (8. baskı), Ankara 2013, 251.

¹⁴ Kerime Üstünova, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, (1. Basım), Sentez Yayıncılık, Bursa 2012, 7.

A. TEMEL KAVRAMLAR: BİÇİM (ALM. *MORPH*), BİÇİMBİRİM (ALM. *MORPHEM*)

Çalışmanın ana konusu olan sözcük yapımı ile ilgili konuya değinmeden önce öncelikle biçimbilimi tanımak adına ve biçimbilimde sıkça karşımıza çıkan bazı terimlere değinmek yerinde olacaktır.

Biçimbilimin en temel iki kavramı Almancada *Morph* ve *Morphem* terimleriyle karşılık bulmaktadır. *Morph* terimi için Türkçede terim birliği sağlanamazken, *Morphem* Türkçeye biçimbirim olarak yerleşmiştir. Oya Adalı *Morph* teriminine Türkçede *biçimlik*,¹⁵ Süer Eker¹⁶ *biçimlik*, Nadir Engin Uzun¹⁷ ise *biçimcik* olarak karşılık vermektedirler. Aynı zamanda *Dilbilim Sözlüğü*'nde de *biçimcik*¹⁸ olarak geçmektedir. Berke Vardar'ın *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*nde ise *biçim* olarak karşılık verilmekte ve biçimbirimin gerçekleşmelerinden her biri şeklinde bir tanım yapılmaktadır.¹⁹ Biçimbirim ise anlam taşıyan en küçük birimdir.²⁰ Heidrun Pelz, *Morph* teriminin, sesbilimdeki ses (Alm. *Phon*) terimine denk düştüğünü belirtmektedir.²¹ Hilke Elsen, biçimbirimin de bir dilin anlam ayırıcı birimi olan sesbirime paralel olduğunu dile getirmektedir.²² Açıklamalardan yola çıkarak bu iki terimin, sesbilimdeki ses ve sesbirim ayrımına paralel durum sergilediğinden *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde olduğu gibi *Morph* terimi için çalışmada *biçim* terimi kullanılmıştır. Heidrun Pelz biçimbirimin sesbirimle olan bağlantısının yanında ikisi arasındaki farka dikkat çekmektedir:

Bir dil sistemi, kendi başına anlamı olmayan, fakat anlam ayırıcı işlevleri olan birçok birimlerden oluşan envanterlere yani *sesbirimlere* dayanmaktadır. Sayısı (dile göre 25-50 ile) sınırlıdır. Dil sistemi yine daha büyük başka birimlerden oluşan envanterler içerir: sesbirimlerin birleşiminden oluşan *biçimbirimler*.²³

¹⁵ Oya Adalı, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 459, Ankara 1979, 14.

¹⁶ Eker, 254.

¹⁷ Uzun, 23.

¹⁸ İmer; Kocaman; Özsoy, 54.

¹⁹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları (1. baskı), İstanbul 2002, 41.

²⁰ Pelz, 105.

²¹ Heidrun Pelz, *Linguistik für Anfänger*, Hoffmann und Campe Verlag, (9. Aufl.); Hamburg 1990, 106.

²² Elsen, 1.

²³ Pelz, 105.

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere biçimbirim ve sesbirim bir yandan birbirini tamamlarken, diğer yandan üstlendiği görevler bakımından anlam taşıyıcı en küçük parça olan biçimbirim, anlam ayırıcı olan sesbirimden bu noktada ayrılmaktadır. Diğer yandan biçim ve biçimbirim arasındaki fark ise önemli noktalardan biridir. Hilke Elsen biçimin ‘söz’ (parole), biçimbirimin de ‘dil sistemi’ (langue) düzleminde gerçekleştiğini ifade ederek biçim ile biçimbirim arasındaki farkı göstermektedir.²⁴ Nevin Selen söz ve dil sistemi düzleminde bu farkın nasıl ortaya çıktığını şu şekilde açıklamaktadır:

Biz ilk olarak biçimbirimleri değil, aksine sadece “söz” ün anlam taşıyıcı bileşenlerini, yani ‘biçimleri’ tespit edebiliriz. Başka bir deyişle “söz” ‘ün, parçalarına ayırma yoluyla elde edilen fakat henüz sınıflandırılmamış birimlerini “biçim” olarak adlandırıyoruz. Biçimbirim terimini dil sisteminin birimleri olarak kullanıyoruz.”²⁵

Çünkü biçimbirimler ancak Saussure’ ün bahsettiği dil sistemi içerisinde (langue) parçalarına ayrılabilen ve sınıflandırma yapılabilmektedir. Bir biçimbirimi biçimbirim olarak kabul edebilmek için dil sistemi içerisinde yani langue düzeyinde anlamı olması gerekmekte ve bu dil sisteminin birimleri olarak tanımlanan biçimler için biçimbirim kavramı kullanılmaktadır.²⁶ Diğer bir deyişle biçimler bir birimin anlam taşıyıcı konumunda olduğu sürece ve dil sistemi içerisinde sınıflandırılabilirdiği takdirde biçimbirime dönüşmektedir. Örneğin *Menschlichkeit* (insanlık) sözcüğü ele alındığında *Mensch-lich-keit* şeklinde anlamlı en küçük parçalarına ayrılabilir. Türkçede *dağcılık* sözcüğü ise ‘dağ-cı-lık’ şeklinde parçalarına ayrılabilir. Her iki örnekte de henüz bir sınıflamaya gidilmemiştir, bu durumda şu anki şekliyle biçimlerdir. Fakat *Mensch* (insan) biçimbirimine önce *-lich* soneki gelerek addan sıfat türetimi (*menschlich: insanca, insancıl*) gerçekleşmekte ve sonrasında ise sıfattan tekrar ad türeten *-keit* soneki (Alm. *Derivationsuffix: türetim soneki*) gelmektedir. *Dağcılık* örneğinde ise *dağ-* biçimbirimine *-cı* ve *-lık* sonekleri gelerek addan ad türetimi gerçekleşmektedir. Bu şekilde biçimler artık biçimbirim şekline bürünmektedir.

²⁴ Elsen, 15.

²⁵ Nevin Selen, *Phonologie Morphologie Syntax der Deutschen Sprache*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, no: 329, Ankara 1983, 62.

²⁶ Bühler ve diğerleri, 76.

Jörg Meibauer biçimbirimlerle hecelerin birbirine karıştırılmaması konusuna dikkat çekmektedir.²⁷ Çünkü biçimbilimde sözcükler **anlamlı** en küçük parçalarına, yani biçimbirimlerine ayrılmaktadır. Ancak bir sözcüğü hecelerine ayırırken, biçimbilimde olduğu gibi hecelerin anlamlı en küçük parça olma zorunluluğu yoktur. *Arbeiter* sözcüğü biçimbirimlerine ayrıldığında *Arbeit-er*, hecelerine ayrıldığında ise *Ar-bei-ter*; *kitaplık* ise biçimbirimlerine ayrıldığında *kitap-lık*, hecelerine ayrıldığında *ki-tap-lık* şeklinde gerçekleşmektedir. Her iki örnekte de anlamlı en küçük birimden başlanarak yine anlamlı en küçük birimlerine doğru, yani biçimbirimlerine ayrılması, fakat hecelerine bölündüğünde ise böyle bir durumun olmaması ikisi arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır. Süer Eker de hece ile biçimbirimin birbirine karıştırılmaması konusuna dikkat çekmekle birlikte, hece sayısı ile biçim birim sayısı arasında herhangi bir bağıntı olmadığını ve kimi zaman biçimbirim sayısı ile hece sayısının aynı olamayabileceğini dile getirerek ikisi arasındaki diğer bir farka değinmektedir.²⁸ Bu bağlamda yukarıdaki *Arbeit-er* ve *kitap-lık* örneklerinin her ikisinin de iki biçimbirim fakat üç heceden oluştuğu görülmektedir.

Biçimbilimde bahsedilen bu biçimbirimler *bağımlı ve bağımsız biçimbirimler* olarak sınıflandırılmaktadırlar. “*Bağımlı biçimbirimler, tek başlarına sözcük oluşturmazlar. Genellikle sözcük oluşturmaya elverişli bir sözcüğe eklenerek dilbilgisel ya da anlam açısından bu sözcüğü değiştirirler.*”²⁹ Diğer bir deyişle bağımlı biçimbirimler kendi başlarına anlamı olmayan ancak bağlı olduğu sözcükle bir bütün olarak anlamlı hale gelen birimlerdir. Bağımsız biçimbirimler ise kendi başlarına anlam taşıyan birimlerdir, başka bir birime bağlı değildirler. Örneğin *Kind* (*çocuk*) kendi başına bağımsız bir biçimbirimken, *Kind-heit* (*çocukluk*) türetiminde ise *-heit* soneki temel biçimbirime bağlıdır ve bağımlı bir biçimbirimdir (örn. *kitap-lık*). “*Bağımsız biçimbirimlerin sözcüksel- kavramsal olarak anlamı vardır ve kendi başlarına sözcük oluşturabilirler, örneğin; Wald, groß, Lauf. Bu biçimbirimler sözcük yapımında (der Wald- weg, die Größe, das Laufen) ve dilbilgisel biçimlerinde (Wald-es, Wäld-er; groß-er, groß-er; lauf- e, lauf- en) temel oluşturduğu için aynı zamanda temel biçimbirim (Alm.*

²⁷ Jörg Meibauer, *Einführung in die germanistische Linguistik*, (2. Aktulisierte Auflage.), J. B. Metzler Verlag, Stuttgart. Weimar 2007, 29.

²⁸ Eker, 253.

²⁹ Petra Szatmári, *Morphologie 1, Gegenstand der Morphologie, Arbeitsmaterialien des Lehrstuhls für Germanistikan der Westungarischen Universität- Campus Savaria*, [Elektronik Sürüm], Szombathely 2011, 7.

Basismorphem/Grundmorphem) olarak adlandırılırlar”.³⁰ Bağımsız temel biçimbirimler aynı zamanda kök halinde olduklarından *kök sözcük* olarak da kaynaklarda geçmektedir. Bu açıdan Tufan Demir, sözcüğün anlamı ve yapısı bozulmadan daha küçük parçaya ayrılamayan bölümünün *kök* olduğunu söylemektedir. Ona göre *kök sözcükler*, başka sözcüklerden ekle türememiş ya da birleşme yoluyla yapılmamış sözcüklerdir. Bu nedenle kök sözcükleri *basit sözcük* olarak da adlandırmaktadır.³¹ Buradan hareketle biçimbilimsel bir çözümlemede “anamlı en küçük biçimbirimin” *kök* olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Hilke Elsen, “*kök ve temel biçimbirimin biçimbilimsel bir çözümlemede birbirinin yerine kullanılabildiğini*”³² belirtmektedir.

Diğer yandan biçimbirimler anlamsal açıdan *sözcüksel ve dilbilgisel biçimbirimler** olarak da sınıflandırılmaktadırlar. Sözcüksel biçimbirimler {*hund*}, {*freund*}, {*sieg*} gibi kendi başına anlamı olan birimlerdir. Sözcüksel biçimbirimlerin aksine {-*e*} und {-*st*} gibi biçimbirimlerin anlamları ise dilbilgisel bağlamda saptanabilmektedir.³³ Sözcüksel ve dilbilgisel biçimbirimler işlevi bakımından bağımsız olabildikleri gibi bağımlı biçimbirim olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Peter Ernst Almandada bu biçimbirimlerin, bağımlı-bağımsız, sözcüksel-dilbilgisel dağılımını tablo şeklinde şu şekilde göstermektedir:

Biçimbirimler	bağımsız	bağımlı
sözcüksel	{ <i>haus</i> } { <i>hund</i> } { <i>baum</i> }	{ <i>sams-</i> } { <i>heidel-</i> } { <i>him-</i> } { <i>sonn-</i> }
dilbilgisel	{ <i>sie</i> } { <i>wir</i> } { <i>dass</i> } { <i>und</i> }	{- <i>e</i> } {- <i>st</i> } {- <i>er</i> } { <i>ge-</i> - <i>en</i> } ³⁴

³⁰ Szatmári, 6.

³¹ Tufan Demir, *Türkçe Dilbilgisi*, (3. Baskı), Kurmay Kitap Yayın Dağıtım, Ankara 2013, 97.

³² Elsen, 4.

* Oya Adalı sözcüksel ve dilbilgisel biçimbirimleri ‘*sözcüksel ve görevsel biçimbirimler*’, bağımlı ve bağımsız biçimbirimleri ‘*bağımlı ve özgür biçimbirimler*’ şeklinde adlandırmaktadır. Adalı, 26-27. Ancak kavramların daha fazla karışmaması adına yukarıda belirttiğimiz gibi ‘sözcüksel ve dilbilgisel biçimbirimler’, ‘bağımlı ve bağımsız biçimbirimler’ terimleri çalışmamızda tercih edilmektedir.

³³ Peter Ernst, *Germanistische Sprachwissenschaft, Eine Einführung in die synchrone Sprachwissenschaft des Deutschen*, Facultas Verlags- und Buchhandel, Wien 2004, 108.

³⁴ Ernst, 109.

Türkçede de söz konusu olan bu dağılım için aşağıdaki gibi bir tablo oluşturulabilir:

Biçimbirimler	bağımsız	bağımlı
sözcüksel	{kedi} {dolap} {kalem}	-
dilbilgisel	{ben} {ve} {ya da}	{-Ar} {-yor} {- dI}

Dilbilgisel biçimbirimler de işlevlerine göre çekimsel biçimbirim ve sözcük yapıcı biçimbirimlere (Alm. *Wortbildungsmorphem*) ayrılırlar.³⁵ Örneğin Almancada “*sie kommen*” cümlesindeki *-en*; Türkçede ise “*o geliyor*” cümlesindeki *-Iyor* eklerinin çekimsel bir görev üstlendiği görülmektedir. Diğer yandan *Wahrheit* biçimbirimindeki *-heit*; *gözlük* biçimbirimindeki *-lük* ekleri ise sözcük yapıcı biçimbirimlerdir. Örneklerde de görüldüğü üzere “*sözcük yapıcı biçimbirimler ve çekimsel biçimbirimler her zaman bağımlı biçimbirimlerdir ve bir temel biçimbirime bağlanmadan sözcük durumunu (Alm. Wortstatus) almazlar (unfrei, Türen).*”³⁶ Diğer yandan sözcük yapıcı biçimbirimler yeni sözcük türetimini ya da yeni sözcük oluşumlarını sağlarken, çekimsel biçimbirimler çekimle ilgili işlevleri üstlenmektedir. Türkçedeki sözcük yapıcı biçimbirimler soneklerdir, Almancada ise önekler (bir biçimbirimin önüne gelen ek, Alm. *Präfixe*) ve sonekler (bir biçimbirimin sonuna gelen ek, Alm. *Suffixe*) ya da içeklerdir (Alm. *Infixe*).³⁷

1. Sözcük ve Biçimbirim

Sözcüklerle biçimbirimler arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Jörg Meibauer’ e göre “*bir sözcük bağımsız hareket eden bir biçimbirim ya da biçimbirim yapısıdır. Burada biçimbirimsel sözcükten bahsedilebilir.*”³⁸ O halde bir birim anlamlı en küçük parçalarına ayrıldığında, anlamlı en küçük parça bağımsız sözcük olarak karşımıza çıkabilmektedir, çünkü daha fazla anlamlı parçalara bölünememektedir, bölündüğü takdirde artık hecelerine ayrılmış olacaktır. (örn. [*Kind*]- *heit*; [*kitap*]-*lık*). Anlamlı en küçük parçanın sözcük olarak karşımıza çıkması açısından sözcükle biçimbirim özdeşleşmektedir. Bu noktada sözcüksel biçimbirim söz konusudur. Yapısal olarak “*sözcükler, bağımsız biçimbirimlerden (Haus); bağımsız biçimbirimlerin birleşiminden*

³⁵ Pelz, 117.

³⁶ Christine Römer; Brigitte Matzke, *Lexikologie des Deutschen- Eine Einführung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen 2003, 63.

³⁷ Pelz, 117.

³⁸ Meibauer, 17

(Hausbau); bağımsız ve bağımlı biçimbirimlerin birleşiminden (Schönheit) ya da bağımlı biçimbirimlerin birleşiminden (Rechnung) oluşmaktadır.’’³⁹ Bu bakımdan oluşum yolları farklılık gösterse de hem biçimbirimsel sözcüklerdir hem de bağımsız biçimbirimlerdir. Diğer yandan biçimbilimde, biçimbirimlerin sözcüklerle eş tutulmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.⁴⁰ Biçimbirim ve sözcük arasında bu denli sıkı sıkıya bir bağ olmasının yanı sıra aralarında farklılıklar da bulundurmaktadırlar. Nevin Selen sözcük ile biçimbirim arasındaki bu farkı maddeler halinde belirtmiştir:

-Sözcükler dil duygusuyla tanınabilirken, biçimbirimler sadece belirli çözümleyici yöntemlerle tespit edilebilmektedir. Yüzeysel fakat oldukça faydalı olan ölçüt yazımdır.

- Sözcükler aralıklarla yazılan ya da duraksamalarla konuşulabilen birimlerdir.

-Sözcükleri ayırarak konuşmak mümkündür, fakat biçimbirimler ayırarak konuşulamaz.⁴¹

Selen’in açıklamasından yola çıkarak söz konusu ettiği durum aşağıdaki örnekle açıklanabilir:

Kitap[ ]sayısı[ ]bu[ ]sene[ ]çok[ ]az.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi her sözcük aralıklarla yazılabilmektedir, aynı zamanda duraksayarak da, diğer bir deyişle “Kitap sayısı[...] bu sene çok az” şeklinde konuşulabilmektedir. Ancak sözcüklerin aksine bağımlı biçimbirimler ne aralıklarla yazılabilir ne de duraksayarak konuşulabilir: göz-lük- çü, kitap-lık, öğret- men- lik, örneklerinde olduğu gibi biçimbirimler aralıklarla ne yazılabilir ne de duraksayarak konuşulabilir, sadece analiz edileceği zaman biçimbirimler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Türkçede *sazlık* sözcüğü ele alındığında *saz-lık* şeklinde anlamlı en küçük parçalarına ayrıldığı zaman ‘*saz*’ bağımsız sözcüksel biçimbirim; *-lik* soneki ise bağımlı dilbilgisel biçimbirim, aynı zamanda türetim sonekidir (Alm. *Derivationsuffix*).

2. Tekçil Biçimbirim (Alm. Unikale Morpheme)

Tekçil biçimbirim, biçimbirim türlerinden biridir. En genel tanımıyla tekçil biçimbirimlerin başka biçimbirimlerle birleşimi bulunmamaktadır. *Heidelbeere* örneğinde {*heidel-*} ve *Himbeere* örneğinde ise {*him-*} biçimbirimlerinin başka

³⁹ Bühler ve diğerleri, 88.

⁴⁰ Elsen, 61.

⁴¹ Selen, 71.

biçimbirimlerle birleşimi yoktur, yani tekçil biçimbirimlerdir. Aynı zamanda bu biçimbirimler sözcüksel, fakat bağımlı biçimbirimlerdir.⁴² Nadir Engin Uzun tekçil biçimbirimlere *yağmur* örneğini vermektedir. *Yağmur* sözcüğünün *yağ-mur* şeklinde parçalarına ayrıldığını ve *-mur* ekinin yalnızca bu sözcükte gözlenen bir tekçil biçimbirim olduğunu söylemektedir. Bu duruma benzer şekilde *erkek*, *yanaş-*, *yutkun-*, örneklerinde *-kek*, *-aş* ve *-kun* biçimbirimlerinin de tekçil biçimbirimler olduğunu ifade etmektedir.⁴³

Özetle tekçil biçimbirimler tek bir sözcüksel biçimbirime eklenen ve başka bir biçimbirime eklenmeyen biçimbirimlerdir.

3. Eşsesli Biçim (Alm. Homonyme Morphe) ve Biçimbirimsel Değişke (Alm. Allomorph)

Almancada *homonyme Morphe* ve *Allomorph* terimleri ile karşılık bulan bu biçimler biçimbirim türlerindedir. Bu terimler için Türkçede kavram birliği bulunmamaktadır. Yusuf Tepeli, söylenişleri ve yazılışları aynı olan, ancak gösterdikleri kavram bakımından birbirleriyle hiçbir ilişki bulunmayan ek ve kelimeleri Zeynep Korkmaz'ın eş sesli (ek, kelime) olarak adlandırdığını aktarmaktadır. Diğer yandan kendisi de bu tür özellikteki biçimleri, *eş biçimli-eş biçimlik* olarak adlandırmaktadır.⁴⁴ Yapılan tanımlamanın *homonyme Morphe* terimine uygunluk gösterdiği söylenebilir. Fakat çalışmada *homonyme Morphe* terimi için *eşsesli biçim* kullanılacaktır. Hilke Elsen eşsesli biçimleri örneklerle şu şekilde açıklamaktadır:

Läuferin, *in der Schule* sözcüklerindeki {-in} ya da *Kinder*, *schneller* sözcüklerindeki {-er} gibi iki biçimbirim bazen birbirlerine benzemektedir. Burada eşsesli biçimbirim söz konusudur. Eşseslidirler, fakat işlevsel olarak farklıdır. Çünkü *Läuferin* sözcüğündeki {-in} eril biçimden dişil biçim türetmektedir, *in der Schule* ibaresinde ise bir edattır. {-er} birinde çoğul, diğerinde ise derecelendirme ekidir. Farklı anlamlarından dolayı ayrı biçimbirimler olarak kabul edilmelidirler.⁴⁵

Bu bağlamda eşsesli biçimlerin yapılarında, eşsesli ve eşyazılımlı olmaları, buna karşılık işlevleri ve eklendikleri birimlere kattıkları anlamların farklı olduğu göz çarpar.

⁴² Ernst, 109.

⁴³ Uzun, 29.

⁴⁴ Yusuf Tepeli, "Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden/Yapılardan "Ar"(ar/er)", *AKÜ Dergileri, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 20-21.

⁴⁵ Elsen, 5.

Aşağıdaki cümlelerde koyulaştırılmış sözcükler eşesli biçimleri daha açıklayıcı nitelikte olacaktır:

❖ Ünlü *düşünür* bu konudaki itirazlarını dile getirdi.

❖ Her zaman güçlü *görünür*.

İlk cümlede kullanılan *düşün-ür*; ikinci cümledeki *görün-ür* sözcüklerindeki {-ür} ekinin ilk etapta eşesli, fakat işlevine bakıldığında ilk sözcükte fiilden isim türeterek bir yapım eki görevini, ikincisinde ise fiil kökü geniş zaman eki yani çekim eki görevini üstlendiği görülmektedir. Yalnız bu noktada eşesli biçimleri eşesli sözcüklerle karıştırmamak gerekir. Zeynel Kıran/ Ayşe (Eziler) Kıran'a göre “*eşadlı ya da eşesli sözcük, yazılışları ve söylenişleri aynı olan; fakat anlamları farklı olan sözcüklerdir. Başka bir deyişle, gösterileni ayrı, göstereni aynı olan sözcüklerin özelliğine eşadlılık ya eşeslilik denir.*”⁴⁶ O halde eşesli sözcükler kendi başına anlamı olan bağımsız biçimbirimsel sözcükler olması bakımından eşesli biçimlerden bu noktada ayrılırlar. (örneğin; *yüz: çehre, surat; yüz: sayı*), ancak işlevi bakımından birbirine benzemektedirler. Diğer yandan biçimbirimsel değişke ise eşesli biçimbirime tam zıt bir durum sergilemektedir.

Yunanca *Allo* öneki ‘*başka*’ ve ‘*morph*’ ise *biçim* anlamına gelmektedir.⁴⁷ Kerim Demirci *Allomorphe* terimini şu şekilde tanımlamaktadır:

Alt biçimbirimim öteki ismi *alomorftur*. Morfemlerin söyleyiş farkından dolayı farklı görünen ancak aynı fonksiyon icra eden şekillerine alt biçimbirim denir. Alomorflar bir morfemin farklı versiyonlarıdır. Mesela Türkçede ayrılma bildiren –*dAn* morfeminin -den/-dan/-ten/-tan olmak üzere dört farklı alomorfu bulunur. Bunların tarihsel olarak ilk halini temsil edeni asıl morfem olarak kabul edilirken fonetik değişlikle sonradan çıkan versiyonları bu orijinal morfemin alamorflarıdır.⁴⁸

Kerim Demirci *Allomorph* terimini *alt biçimbirim*, Süer Eker, *değişken biçim/şekil*⁴⁹ karşılıklarını vermektedirler. Nadir Engin Uzun terimi *altbiçimciklenme*

⁴⁶ Zeynel Kıran; Ayşe (Eziler) Kıran, *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*, Seçkin Yayıncılık, (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4. baskı), Ankara 2013, 295.

⁴⁷ R. Karatas, „Morphologie: Die Lehre von den Bausteinen der Wörter“, (Ed. Johannes Volmert), *Grundkurs Sprachwissenschaft, Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*, (5. korrigierte und ergänzte Auflage.), (S. 87-98), Wilhem Fink Verlag, München 2005, 93.

⁴⁸ Kerim Demirci, , *Türkoloji İçin Dilbilim, Konular Kavramlar Teoriler*, (genişletilmiş 2. baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2014, 116.

⁴⁹ Eker, 254.

(*allomorphy*) ve altbiçimciklenme sergileyen bir biçimbirimin sayısı birden fazla olan her biçimciği, altbiçimcik (*Allomorph*) olarak tanımlamaktadır.⁵⁰ Oya Adalı ise *biçimbirimin sesbilimsel ya da biçimsel olarak koşullanmış, bütünleyici bir dağılım gösteren değişkenleridir*⁵¹ olarak tanımladığı *Allomorphe* terimi için *eşbiçimlik* karşılığını kullanmaktadır. Fakat “altbiçimciklenme” ya da “alt biçimbirim” adlandırmalarının yapılabilmesi için bir üst birimin olması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Bu tür biçimbirimlerde üst veya alt birim söz konusu değil, aksine var olan bir biçimbirimin değişimleridir. Adalı’nın da dile getirdiği gibi bu biçimler bir biçimbirimin dağılımsal değişkeleridir. Berke Vardar *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde *Allomorph* için *biçimbirimsel değişke*⁵² olarak yer verilmekte ve “*bir birime ilişkin göstergenin kapsadığı değişkenlerden her biri*”⁵³ olarak tanımlanmaktadır. Açıklamalardan yola çıkarak *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde olduğu gibi *Allomorphe* terimi için çalışmamızda *biçimbirimsel değişke* olarak kullanılacaktır. Biçimbirimsel değişke özetle bir biçimbirimin farklı şekilleniş biçimidir. Hilke Elsen biçimbirimsel değişkelerin özelliğiyle ilgili şu noktaya dikkat çekmektedir:

Bunun aksine bazı biçimbirimler biraz farklı seslendirilir, fakat aynı anlamı taşırlar, *Schultor/Schule, rötlich/rot, Haustür/Häuschen, sprechen/sprich, Erde/irdisch. {häus} biçimbirimi {haus} biçimbirimin değişkesidir, yani biçimbirimsel değişkelerdir.*⁵⁴

Elsen’in söz konusu ettiği durum biçimbirimsel değişkelerin her ne kadar farklı seslenim sergileseler de işlev olarak aynı içeriğe sahip olmalarıdır. Diğer bir deyişle bir biçimbirimin sadece farklı görünüşleri ve değişik şekillenişleridir. (Örn. Türkçede çoğul eki /Ar/). Diğer yandan Adalı bu konuda başka bir noktaya değinmektedir: “*Türkçede biçimbirim bir ünlüden ya da birden çok sesbirimden oluşmuş ise o biçimbirimin ses uyumlarına bağlı uyumsal biçimlikleri bulunur Örneğin belirli geçmiş zaman biçimbirimin sekiz eşbiçimliği vardır.*”⁵⁵ Almancada yapısı gereği böyle bir durum yokken, Türkçede ses uyumuna bağlı olarak biçimbirimsel değişkeler şekillenebilmektedir. Fakat bir biçimbirimin yine farklı değişkeleridir. Eşsesli biçimler

⁵⁰ Uzun, 23.

⁵¹ Adalı, 15.

⁵² Vardar, 42.

⁵³ Vardar, 42.

⁵⁴ Elsen, 5.

⁵⁵ Adalı, 15.

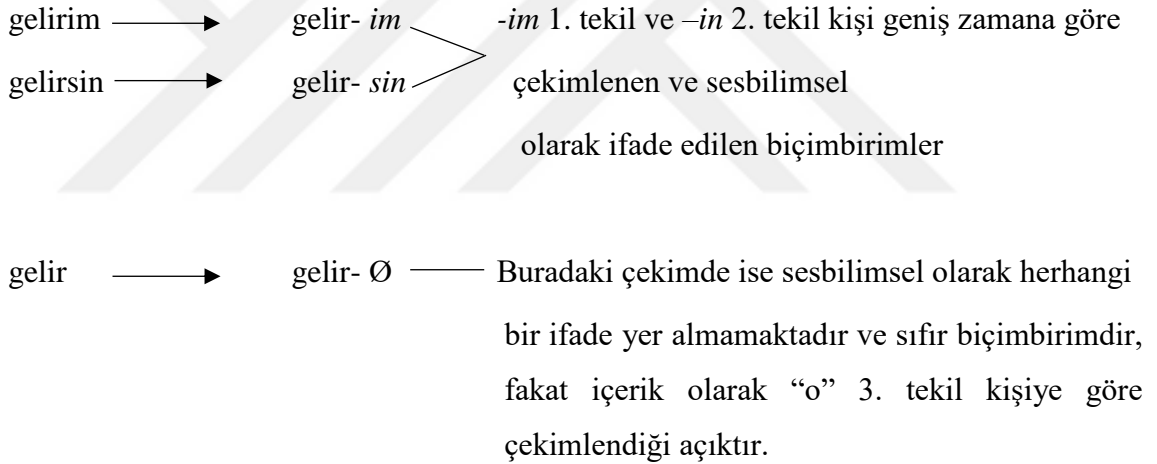

ise her biri aynı sesletime sahip olmasına rağmen ayrı ayrı görevler üstlenen ya da birden fazla anlam taşıyan birimlerdir.

4. Sıfır Biçimbirim (Alm. Nullmorphem)

Almancadaki “Nullmorphem” terimi Türkçede “sıfır biçimbirim” terimiyle karşılık bulmaktadır. Duden sözlüğünde; “(Çekimde) sesbilimsel olarak ifade edilmeyen, fakat içerik olarak var olan biçimbirim (örneğin, emir kipinde lauf!; çoğulda (die) Schlüssel); Sembol: Ø.” şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁶ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğünde* sıfır biçimbirimi; “*Bir dizgede biçimbilimsel ya da anlamsal ayırıcı özellik belirtisi taşımayan bir ögenin ayırıcı niteliği. Örneğin, gelirim, gelirsin, gelir... dizisinde gelir sıfır biçimbirimiyle nitelenir*”⁵⁷ şeklinde açıklamaktadır.

Vardar’ın örneği ele alındığında şu şekilde bir açıklama gerçekleşir;

Almancada ise işleyiş aynı şekildedir:

Die Kind- *er*   die Zeit- *en*   die Auto- *s*   die Arbeiter- Ø

Arbeiter biçimbiriminde herhangi bir sesbilimsel ifade görülmemesine karşın bu biçimbirim de *Kinder*, *Zeiten*, *Autos* biçimbirimleri gibi çoğul haldedir ve sıfır biçimbirimdir. Hasene Aydın sıfır biçimbirimle ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir;

Yüzey yapıda bırakılan boşlukları göstermek için, yüzey yapıda herhangi bir işareti olmayan ancak dil denen dizge içinde var olduğu ve işlev üstlendiği kabul edilen dil birimlerini ifade eden sıfır birim (Ø) ve sıfır biçimbirim (-Ø) kullanılır. Bu

⁵⁶ Duden - *Deutsches Universalwörterbuch*, 5. Aufl. Mannheim 2003 [CD-ROM].

⁵⁷ Vardar, 174.

boşluklar; ek, sözcük öbeği ya da cümlelerin eksiltiye bırakılması sonucu ortaya çıkabilmektedir. Sözcük, sözcük öbeği, cümle eksiltilerini göstermek için kullanılan işaret “sıfır birim (Ø)”, düşen ya da başka nedenlerle derin yapıda kalan eklerin yerine kullanılan işaret ise “sıfır biçimbirim (-Ø) adını alır.⁵⁸

Aydın, bu tür biçimbirimleri eksilti (Alm. *Ellipse*) şeklinde ele alarak sıfır birim ve sıfır biçimbirim olarak ayırmıştır. Eksilti, aslında metinselliğin ölçütlerinden biridir ve metindilbilim içerisinde ele alınır. De Beaugrande/ Dressler eksiltiyi kazanç-kayıp ilişkisi olarak değerlendirir ve onlara göre eksilti daha çok zaman ve enerji kazandırır. Aydın’ın bahsettiği ‘sıfır birimler’ yani sözcük öbeği, cümle eksiltileri vb. bu tür bir ilişki sergilediği için ve cümle aynı zamanda metin bazında olduğundan metindilbilim içerisinde ele alınması daha doğru olacaktır. Sıfır biçimbirimde de bir eksilti söz konusu olduğu açıktır. Fakat burada sözcük, cümle öbekleri vb. gibi bir kazanç- kayıp ilişkisi değil sadece dilin yapısı gereği var olan bir eksiklik söz konusudur. Diğer yandan Aydın’ın da dediği gibi yüzey yapıda görünmeyen, işareti olmayan, fakat derin yapıda var olan ve işlev üstlenen birimlerdir.

---

⁵⁸ Hasene Aydın, , "Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirim Kullanımı", *Turkish Studies- International Periodical For Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012,p. 169-181/170.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜK YAPIMI (ALM. WORTBILDUNG) VE ÇEKİMSEL BİÇİMBİLİM (ALM. FLEXIONSLEHRE/ FORMENLEHRE)

Biçimbilim Almandada eş anlamlı olan *Flexionslehre* ya da *Formenlehre* ve *Wortbildungslehre* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Almandada *Formenlehre* terimine *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *biçimbilim*,⁵⁹ *Wortbildung* terimine ise *sözcük yapımı*⁶⁰ karşılığı verilmektedir. Ancak Almanca kaynaklarda yapılan açıklamalara göre ad, fiil, sıfat çekim ekleri gibi durumların *Flexionslehre* alanına girmekte ve sözcük kökleri ile çekim eklerinden oluşan sözcük biçimlerinin yapısını ele almaktadır.

Sözcük yapımı ise Wahrig Sözlüğü'nde “**1** (*yeni*) *sözcüklerin oluşumu (türetme ya da birleşim yoluyla)* **2** *yeni oluşan sözcük*” şeklinde tanımlanmaktadır.⁶¹ *Wortbildung* inceleme alanına da birleşimler, önekler ve sonekler gibi sözcük yapım ekleri girmekte ve sözcüksel biçimbirimler ile sözcük yapım eklerinden oluşan karmaşık sözcüklerin yapısını ele almaktadır.⁶² Bu açıklamalardan yola çıkarak çalışmada *Flexionslehre* terimi Türkçeye *çekimsel biçimbilim* olarak aktarılmıştır. *Wortbildung* terimi için *sözcük yapımı* tercih edilmiştir. Doğan Günay, biçimbilimi; dilbilgisel biçimbilim ve sözcüksel biçimbilim olmak üzere iki alandan bahsetmektedir. Çekimsel biçimbilimi, biçimbilimin bir alt türü olarak ele almaktadır. Çekimsel biçimbilimde çekim ekleri ve sözcük yapım eklerini bir arada vermektedir.⁶³ Fakat Almanca kaynaklara göre ikisi birbirinden ayrılmakta ve iki farklı tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Peter Eisenberg çekimsel biçimbilim ile sözcük yapımı arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır:

⁵⁹ Vardar, 41.

⁶⁰ Vardar, 182.

⁶¹ **Wort|bild|ung** <f. 20; Sprachw.> **1** Bildung von (neuen) Wörtern (durch Ableitung od. Zusammensetzung) **2** neugebildetes Wort, Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, (9. Auflage), C. H. Beck Verlag, Nördlingen 2011, 1673.

⁶² Hans Altmann, *Prüfungswissen Wortbildung*, (3. Durchgesehene Auflage), Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen 2011, 17.

⁶³ Doğan Günay, *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual Yayınları, Baskı: Matbaa 70, İstanbul 2007, 210.

Sözcük biçimlerinin oluşumları çekimsel biçimbilimde betimlenmektedir. Yeni sözcüklerin oluşumları (yani yeni sözcük gövdeleri) ise sözcük yapımının konusudur.⁶⁴

Diğer bir deyişle *sözcük yapımı* yeni sözcüklerin oluşumunu kapsamakta, adın hal çekimlerinin aksine sözcük üretimini sağlamaktadır. Bu noktada *sözcük yapımının* çekim durumundan ayrıldığı göze çarpar.

Çalışma alanı adlar üzerine olduğundan Almandaki çekimlerinden (Alm. *Deklination*) bahsetmek gerekir. Jörg Meibauer adlardaki çekimleri *durum* (Alm. *Kasus*), *sayı* (Alm. *Numerus*) ve *cins* (Alm. *Genus*) olarak üç halden bahsetmektedir: Durum adın yalın halini (Alm. *Nominativ*), tamlayan durumunu (Alm. *Genitiv*-adın *-in* hali), yönelme halini (Alm. *Dativ*- adın *-e* hali), belirtme durumunu (Alm. *Akkusativ*- adın *-i* hali) kapsamaktadır. Sayı, adların teklik (Alm. *Singular*)-çokluk (Alm. *Plura*) ilişkisine göre çekimlenişlerini belirtmektedir. *Cins* kategorisinde adların eril (Alm. *Maskulinum*), dişil (Alm. *Femininum*), yansız (Alm. *Neutrum*) olma durumudur. Bu duruma ek olarak durum ve sayı hallerinde çekimsel eklerin *-e*, *-(e)n*, *-(e)s* ve *-(e)r* olarak gösterildiğini, ayrıca ek düşmesi (Alm. *Endungslosigkeit*) ve ünlü değişimi (Alm. *Umlaut*, a, o, u, au seslerinin *das Buch*, *die Bücher* örneklerinde olduğu gibi *ä*, *ö*, *ü*, *äu* seslerine dönüşmesi) olduğunu belirtmektedir. *Cins* ise sözcüğün içsel özelliği (Alm. *inhärentes Merkmal*) olduğunu ve ancak tanımlık (Alm. *Artikel*) sayesinde görülebilir olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵ Adlarda çekim diğer bir deyişle adın hallerini kapsamaktadır, sözcük üretimi değil çekimsel durumlarını belirtmektedir. Bu yönden bakıldığında Türkçeye Almandan benzer özellikler gösterdiği söylenebilir, ancak Türkçede Almandaki olduğu gibi sözcüklerde tanımlık bulunmadığını da unutmamak gerekir.

1.1. SÖZCÜK YAPIMI (ALM. WORTBILDUNG) VE KAPSAMI

Sözcük yapımı biçimbilimin alt alanıdır. Johannes Erben sözcük yapımını; yeni sözcüklerin oluşumu,⁶⁶ Christine Römer ve Brigitte Matzke sözcük yapım süreçlerini ve onların bulgularını betimleyen, dilde hazır var olan öğelerden yeni sözcüklerin

⁶⁴ Eisenberg, 201.

⁶⁵ Meibauer, 23.

⁶⁶ Johannes Erben, (Ed. Herausgegeben von Hugo Moser, mitbegründet von Wolfgang Stammer), *Einführung in die Wortbildungslehre von Johannes Erben* (3. neuarb. Aufl.), Erich Schmidt Verlag, Berlin 1975, 15.

oluşumuyla ilgilenen⁶⁷ bir alan olarak tanımlamaktadırlar. W. Schöneck' e göre ise sözcük yapımı, söz varlığında bulunan karmaşık sözcüklerin temelinde yatan yapıları ve süreçleri araştıran bir alandır⁶⁸ Genel bir ifadeyle sözcük yapımı yeni sözcüklerin oluşumları ve oluşum süreçlerini, yollarını araştıran, betimleyen bir alandır.

Sözcük yapımının hangi alana ait olduğuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Sözcük yapımını Johannes Erben gibi araştırmacılar dilbilgisinin alanı olduğunu söylerken, bazı araştırmacılar sözlükbilimin alanı olarak değerlendirmektedir. Ancak Hilke Elsen, Hans Altmann, Peter Eisenberg, Bernd Naumann, Christine Römer ve diğer bazı araştırmacılar sözcük yapımını biçimbilimin alanı olarak kabul etmektedirler. Sözcük yapımı biçimbilimin alanı olmasıyla birlikte diğer alanlarla da etkileşim içindedir. Bu durumda ilk olarak sözlükbilimle (Alm. *Lexikologie*) olan ilişkisinden bahsetmek gerekir:

Başlı başına bir disiplin olarak sözcük yapımı, çoğu durumlarda bir dilin söz varlığına giren her bir sözcüksel birimleri ortaya çıkardığı için sözlükbilimle aralarında sıkı bir ilişki görülmektedir. Sözcük yapımı, yeni sözcüklerin oluşturulabildiği en küçük yapıyla ve onların kurallarıyla ilgilenmektedir, böylelikle örneğin *Hochhaus* ya da *haushoch*, *Kaffeebohne* ya da *Bohnenkaffee* aynı şey değildir.⁶⁹

Diğer yandan sözcük yapımının sözdizimiyle de aralarında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Christine Römer ve Brigitte Matzke, “*karmaşık sözcükler, sözdizimsel yapılar gibi parça- bütün- ilişkisi içerisinde sıkı bir hiyerarşik sırayla kurulduğunu*”⁷⁰ ifade ederek sözcük yapımının sözdizimsel boyutuna değinmektedirler.

Bernd Naumann'a göre sözcük yapımlarında sözdizimsel açılımı⁷¹ (Alm. *Paraphrasierung*) yapılabilmektedir. Bu açılımı sayesinde bazı sözcük yapımlarının açıklanmasına olanak sağladığını da dile getirmektedir. Örneğin *Schreibmaschine* gibi bir birleşimin sözdizimsel olarak “*Maschine, mit der man schreiben kann* (yazının

⁶⁷ Römer; Matzke, 61.

⁶⁸ W. Schöneck, „Morphologie: Die Lehre von den Bausteinen der Wörter“, (Ed. Johannes Volmert), *Grundkurs Sprachwissenschaft. Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*, (5. korrigierte und ergänzte Aufl.), (S. 87-98), Wilhem Fink Verlag, München 2005, 104.

⁶⁹ Elizabeth Knipf, Komlósi, *Aspekte des Deutschen Wortschatzes, Ausgewählte Fragen zu Wortschatz und Stil*, Bölsész Konzorcium, ELTE Germanistische Institut Budapest 2006, 55.

⁷⁰ Römer; Matzke, 65.

⁷¹ **Açılımı** (Alm. Paraphrase, *Umschreibung*, Fr. *Paraphrase*, İng. *Paraphrase*). Anlamına bir değişiklik getirmeden bir birim ya da bir tümceyi, betiği açıklayan ve kalkış noktasındaki biçimden daha uzun olan söz. Açılımı kavramı sözbilimde oluşarak dilbilimde de benimsenmiştir. Üretici dilbilgisi bu kavrama ayrıcalıklı bir yer verir. Vardar, 11-12.

yazılabildiği makine)” şeklinde açıklaması yapılabilmektedir⁷² ve böylelikle karmaşık yapılar sözdizimsel boyutta anlaşılır hale gelmektedir.

Sözcük yapımının sözdizimsel ile olan ilişkisinin yanında anlam da önemli etkenlerden biridir. Bernd Naumann sözcük yapımı ve anlambilim arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmektedir:

Sözcük yapımı aynı zamanda anlambilimin tüm meseleleriyle ilgilenir; bu meseleler eşsüremlî-sistematik ve artsüremlî- tarihsel bakış açısı altında onların ifade biçimleriyle yapısal anlamı ve kullanıldığı yerlerdeki anlamları arasındaki ilişkiyle ilgilenir.⁷³

Peter Eisenberg sözcük yapımının anlam ve sözdizimsel boyutuna dikkat çekmektedir:

Sözcüklerin bir biçimsel bir de anlamsal tarafı vardır. Biçimsel tarafı sözcüksel dizilim diye de adlandırılan sözdizimsel paradigmalardır. Bu paradigmlar bir yığın sözcük biçimlerinden ve ulamlardan oluşmaktadır. Anlamsal tarafı ise paradigmlar tüm sözcük biçimlerinde ortak olan sözcüğün anlamıdır.⁷⁴

Süer Eker ise sözcük yapımının anlam ve sözdizimi arasındaki ilişkinin önemini şu şekilde belirtmektedir:

Biçim birimlerin ancak anlam ve söz dizimi ilişkisinde işlevsellik kazanabileceği, biçim birimleri tümceden, bağlamdan ayrı, tek başına düşünmenin doğru olmadığı unutulmamalıdır.⁷⁵

Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz ise dolaysız kurucular arasındaki anlamsal ilişkinin ancak açıklama yoluyla, diğer bir deyişle derin yapısına inildiğinde sözdizimsel düzeye daha doğrusu cümle düzeyine geçirildiği takdirde ortaya çıktığını belirtmektedirler.⁷⁶ Örneğin *Kopfschmerz* (baş ağrısı) birleşiminin “*baştaki ağrı*” (*Schmerz im Kopf*) şeklinde sözdizimsel boyuta indirgenerek açıklama yapıldığında anlamsal düzeyi de ortaya çıkmaktadır. O halde sözcükler iki düzenekte işlenmektedir:

⁷² Bernd Naumann, (Ed. Herausgegeben von Gerd Fritz und Franz Hundschnurscher), *Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen*, (3. Neubearbeitete Auflage), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2000, 28.

⁷³ Naumann, 1.

⁷⁴ Eisenberg, 201.

⁷⁵ Eker, 263.

⁷⁶ Wolfgang Fleischer; Irmhild Barz, , (völlig neu bearbeitet von Irmhild Barz unter Mitarbeit von Marianne Schröder) *Wortbildung der Deutschen Gegenwartssprache* (4. Aufl.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin/Boston 2012, 130.

sözdizimsel-anlamsal düzey. Böylelikle karmaşık sözcüklerin açıklanmasına çözümlenmesine olanak sağlanmaktadır.

Sözcüklerin biçimbilimsel-anlamsal boyutu Hans Altmann'a göre "sözcük yapımı ürünlerinin anlamı, her bir bileşenlerin anlamlarından ve bileşenler arasındaki ilişkilerin anlamlarından elde edilir."⁷⁷ Bu boyutta en önemli ölçüt nedenlilik (Alm. *Motiviertheit*) ilkesi görülmektedir. Biçimbirimler bir araya gelirken belirli nedenli (Alm. *motiviert*) bir ilişki içerisinde birleşebilmektedir. *Buch, Hund, kitap, köpek* gibi anlamlı en küçük birimler sözcüksel aynı zamanda temel biçimbirim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu biçimbirimleri oluşturan ses dizisi (Alm. *Lautfolge*) ile gösterilen, yani kastedilen şey arasında herhangi bir ilişki yoktur. Bu yüzden de nedenlilik bulunmamaktadır. Bu durum Ferdinand de Saussure'ün göstergebilimde bahsettiği nedensizlik (Alm. *Arbitrarität*) ilkesine dayanmaktadır. Diğer yandan *Haustür* (ev kapısı) ya da *aşevi* gibi birleşimlerde *Haus* (ev)+*Tür* (kapı)= ev kapısı; *aş+evi* şeklinde anlamlı en küçük biçimbirimlerine ayrıldığında her iki bağımsız sözcüksel biçimbirim de tek tek kendi anlamlarıyla bir araya gelerek bir birleşim oluşturdıklarından gösterilenle nedenli bir birleşim söz konusudur. Aynı zamanda *Geizkragen*; *geiz* (cimri)+*kragen* (yaka)=cimri kimse; *acıağaç*; *acı+ağaç*= ağaç türü gibi birleşimlerde bir araya gelen bu biçimbirimlerden birinin gösterilenle nedenli olduğu birleşimler de kısmen nedenli (Alm. *teilmotiviert*) olarak tanımlanmaktadır.⁷⁸ Christine Römer ve Brigitte Matzke de yarı nedenli birleşimlerde onu oluşturan birleşenlerin anlamıyla sözcüğün genel anlamı arasında bir ilişki bulunduğundan, fakat kalıplaşmış (Alm. *idiomatisiert*) oluşumlarda bileşenler arasındaki anlamsal ilişkinin artık belirgin olmadığından bahsetmektedir. Diğer bir deyişle bu tür biçimbirimlerin, biçimbilimsel-anlamsal ilişkisi açık değildir. Örneğin *Hochzeit*; *hoch* (yüksek)+ *zeit* (zaman)= düğün; *çaduruşığı*; *çadır+uşığı*= bitki türü, birleşimlerinde ise gösterilenlerle, yani birleşimlerden her birinin anlamıyla birleşimin oluşturduğu anlam ile gösterileni arasında bir bağ bulunmamaktadır. Bu yüzden nedenli bir birleşim söz konusu değildir, diğer bir deyişle artık kalıplaşmıştır. Bu durumda anlamsal açıdan yarı nedenli, tam nedenli (Alm. *vollmotiviert*) ya da kalıplaşmış olmak üzere üç şekilde görülebilmektedir. Diğer bir durum ise Saussure'e göre biçimbirim bileşimleri (Alm.

⁷⁷ Altmann, 51.

⁷⁸ Naumann, 36.

Morphemkombinationen) tek yapılı biçimbirimlere (Alm. *Monomorphem*) göre nispeten nedenlidir.⁷⁹

Özetle biçimbirimler birleşim sırasında her ikisi anlamını taşıyabilir, sadece biri anlamını korur ya da her ikisi de anlamını kaybedebilir şekilde özetlenebilir. Yani birimleri açıklayıcı öğeler saptanabildiği sürece aralarında nedencilikten bahsedilebilmektedir.

Görüldüğü üzere sözcük yapımını diğer alanlardan tamamen bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Sözcük yapım süreci sözdizimsel, anlamsal ilişkilerle bir araya gelerek gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle sözcük yapımı, anlambilim ve sözdizimi alanlarından da faydalanmaktadır. Bu etkileşimin yanı sıra Doğan Günay biçimbirimin diğer birimlerle olan sınırı da şu şekilde açıklamaktadır: “*Sözlükbirimler, adlandırılan kavramların dökümünü yapmamıza olanak sağlar. Biçimbirimler, biçimsel sınıflar ve alt sınıfların dökümünü yapmamıza olanak verir. Sesbirimler, sesbilimsel ayrımların listesini verir. Sesbirimcikler ise, sesbirimleri sınıflar biçiminde düzenler.*”⁸⁰

1.2. ALMANCADA SÖZCÜK YAPIM YOLLARI

Her dilin kendi kuralları içerisinde belli başlı sözcük yapım yolları bulunmaktadır ve bu durum dilden dile değişkenlik göstermektedir. Çünkü her dilin kendine özgü bir sistemi bulunmaktadır. Bu sistem doğrultusunda sözcük yapım yolları belirlenmektedir.

Günümüz Almancasında sözcük yapım yollarının ana türlerini Peter Ernst *birleşim* (Alm. *Komposition*), *türetme* (Alm. *Derivation*) *evrişim* (Alm. *Konversion*) ve *kısaltma*⁸¹ (Alm. *Kürzung*) başlıkları altında toplamaktadır. Jörg Meibauer bu türlerin *birleşim*, *türetme* ve *evrişim* olarak kabul edildiğini ve buna ek olarak *kaynaştırma* (Alm. *Kontamination*), *kısaltma*, *kısaltma*^{2*} (Alm. *Abkürzung*) ve *kısaad* (Alm. *Akronym*)⁸² gibi türlerin de olduğunu belirtmektedir. Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz sözcük yapımının ikili ya da ikili olmayan yapılardan (Alm. *binäre oder nichtbinäre Struktur*) oluştuğunu, *birleştirme*, *türetme* ve *edatlı fil oluşumları* gibi (Alm. *Partikelverbbildung*)

⁷⁹ Naumann, 36-37.

⁸⁰ Günay, 16.

⁸¹ Ersnt, 116 – 120.

* **kısaltma**²: (Alm. *Abbreviation*, *Abkürzung*, Fr. *Abréviation*, İng. *abbreviation*). Kısaltılmış sözcük ya da sözcük öbeği. Örneğin *İÜ*, *İstanbul Üniversitesi*'nin kısaltmasıdır. Vardar, 134.

⁸² Meibauer, 33.

sözcük yapım türlerinin ikili yapılandığını ifade etmektedirler. Bu türlerin de dolaysız kurucularına parçalanabildiğini; *evrişim* ve *kısaltma* türlerini ise ikili yapılanmayan sözcük yapım türü olarak kabul etmektedirler. Onlara göre *değişme* (Alm. *Rückbildung*), *kaynaştırma* ve *ikileme* (Alm. *Reduplikation*) sözcük yapım türleri ise dolaysız kurucularına sınıflanamamaktadır.⁸³ Katrin Lindner'a göre Almancada sözcük yapımında *birleşim*, *türetme* ve *evrişim* olmak üzere üç temel yol bulunmaktadır.⁸⁴ Çalışmada ise sözcük yapım yolları *birleşim*, *türetme* ve *evrişim* olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Söz konusu olan sözcük yapım türleri içerisinde Almancanın kendine özgü biçimlenme şekli bulunmaktadır. Genel itibariyle Bernd Naumann Almancadaki sözcük yapımı ilgili yapıyı şu şekilde özetlemektedir:

Sözcük yapımı, genellikle yalın sözcüklerden (Sommer/tag, Nach/sommer, Hoch/sommer), yalın sözcüklerle sözcük yapım biçimbirimlerinin (glaub/haft, un/glaub/lich, Un/glaub/haft/igkeit) bir araya gelerek oluşturduğu kurallı bireşimleridir*.⁸⁵

Örneklerden de anlaşılacağı üzere herhangi bir sözcük yapım eki (biçimbirimi) olmadan iki bağımsız biçimbirimin yan yana gelmesiyle gerçekleşen diğer bir deyişle *birleşim* yoluyla ya da bağımsız bir biçimbirime eklenen sözcük yapım eklerinin bireşimlerinden yani *türetme* yoluyla meydana gelebilmektedir. Almancadan farklı bir dil olmasına karşın Türkçede de bu durum söz konusudur (örn. yeşil/baş-: iki bağımsız biçimbirim, kitap/lık- bağımsız biçimbirim+sözcük yapım eki, bağımlı biçimbirim, -lık). Böylelikle yeni sözcükler elde edilebilmekte ve dilin sözcük varlığı gelişmektedir.

1.2.1. Birleşim (Alm. *Kompositum, Komposition, Zusammensetzung*)

Birleşim, sözcük yapım yollarından biridir. Birleşim, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *bileşik sözcük*⁸⁶ olarak adlandırılmaktadır. Ancak *bileşik sözcük* gerçekleşmiş yapının adı durumunda olduğundan çalışmada sözcük yapım yolu olduğunu vurgulamak adına *birleşim* terimi tercih edilmiştir. Sözcük yapım türlerinden biri olan *birleşim* (Lat. 'composito' *bir araya getirme, bileşik kelime*) biçimbirimlerin bir araya

⁸³ Fleischer; Barz, 83.

⁸⁴ Lindner, 132.

* **bireşim** (Alm. *Synthese*, Fr. *Synthèse*, İng. *synthesis*). Çözümlemeye karşıt olarak, karmaşık bir bütünü oluşturan öğeleri birliğe indirgeme sistemi., Vardar, 45.

⁸⁵ Naumann, 1.

⁸⁶ Vardar, 44.

gelerek oluşturduğu sözcük yapım yoludur.”⁸⁷ Bir alt disiplin olarak da görülen birleştirme genel olarak “*en az iki sözcüksel biçimbirim; bir veya birden fazla sözcük yapıcı biçimbirimlerin ya da çekimsel biçimbirimlerin birleşmesiyle oluşmaktadır.*”⁸⁸

Birleşimler iki temel biçimbirimin ya da daha fazla biçimbirimlerin birleşmesiyle oluşurlar. Hem Almanca hem Türkçe bu tür oluşumlar açısından oldukça zengindir. Örneğin, Almancada “*Autobahn*”, *Auto* (birinci sözcüksel biçimbirim)+*Bahn* (ikinci sözcüksel biçimbirim), Türkçede ise “*sesbilim*”- biçimbirimlerine ayrıldığında *ses* (birinci sözcüksel biçimbirim)+*bilim* (ikinci sözcüksel biçimbirim), şeklinde iki temel biçimbirimin ya da sözcüksel biçimbirimin bir araya gelmesiyle birleşim gerçekleşmektedir. W. Schöneck birleşimlerin farklı sözcük türleriyle ve temel sözcük türleri olarak isim, fiil ve sıfat ile gerçekleştiğini ve ikili yapılu oluşumlar için olası birleşim yapılarını şu şekilde sıralamaktadır:

Ad+Ad	Bücherregal, Teppichboden
Ad+Sıfat	krebsrot, taghell
Ad+Fiil	staubsaugen/Staub saugen
Sıfat+Ad	Hochhaus, Rotstift
Sıfat+Sıfat	hellblau, hochaktuell
Sıfat+Fiil	krankfeiern, kurzarbeiten
Fiil+Ad	Schreibpapier, Webfehler
Fiil+Sıfat	denkfaul, spazierfähig
Fiil+Fiil	schwingschleifen, pressschweißen ⁸⁹

Söz konusu olan bu birleşim yapıları anlamsal açıdan bir araya gelebilmektedirler. Bu durumda içözekselle (Alm. *endozentrische Komposita*) ve dışözekselle birleşimlerden* (Alm. *exozentrische Komposita*) bahsetmek gerekir. İçözekselle birleşimlerde anlam, birleşenlerin anlamlarından anlaşılır hale gelmektedir. Buna karşılık olarak dışözekselle birleşimlerde ise anlam birinci öge ya da ikinci ögenin anlamlarından değil, açıklanamamış dil dışı bir boyutla ilgilidir. Bu birleşimlerin yapıları belirleyici birleşimlere benzemekte fakat anlamsal olarak farklılık göstermektedirler. Yani ikinci öge genel anlamı taşımamaktadır.⁹⁰

⁸⁷ Elke Donalies, *Basiswissen Deutsche Wortbildung*, A. Francke Verlag, Tübingen und Basel 2007, 36.

⁸⁸ Pelz, 117.

⁸⁹ Schöneck, 108.

* Almancadaki *endozentrisch* terimin karşılığı olarak *içözekselle* (s. 117), *exozentrische* terimi için ise *dışözekselle* (s. 71) terimleri *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nden seçilmiştir.

⁹⁰ Knipf-Komlósi, 89-90.

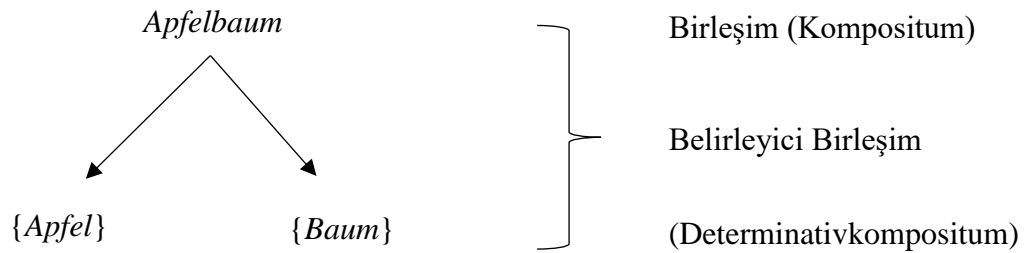
Hans Jürgen Heringer birleşimlerin diğer özelliklerini ise maddeler halinde şu şekilde özetlemektedir:

1. Temel biçimbirim, sözcük türünü genel birleşime geçirmektedir, sözcük türü ise sağdaki sözcük tarafından belirlenir.
2. Temel biçimbirim, dilbilgisel özellikleri taşımaktadır. Bu temel biçimbirimler çekimlenebilir, adlarda ve sıfatlarda durum halini ve teklik-çokluk ulamını gösterir, adlarda sözcüğün cinsini belirler, fiillerde zaman ve kip gibi özellikleri taşırlar.
3. Birleşimler art arda dizilen sıralı birleşimlerdir. Bu yapıların dizgileri birleşimin gösterenlerdir (signifikant): Milchkuh vs Kuhmilch, Fassbier vs Bierfass, Zeitarbeit vs Arbeitszeit, Formbrief vs Briefform
4. Birleşimler soldaki biçimbirim genişleyebilmektedir, soldaki biçimbirim ne kadar genişlerse o kadar alt içimbirimlere parçalanırlar. Komposita sind linksverzweigend, je weiter links ein Baustein steht, umso tiefer untergeordnet.
5. Birleşimler birleşik yazılmaktadırlar: himmelblau, Eisenhandlung. Ölçüt sıklıkla vurgudadır: ein Súpergau vs super Réise.⁹¹

Açıklamalarda da görüldüğü üzere birleşimler bir takım ilişkiler içerisinde bir arada bulunmaktadır.

1.2.1.1. Belirleyici Birleşim (Alm. Determinativkompositum)

Birleşimler özelliklerine göre türlere ayrılmaktadır, bunlardan birisi de belirleyici birleşimlerdir.* Bernd Naumann, içözekselle birleşimler olarak da görülen bu birleşimlerde ikinci ögenin (Alm. *Zweitglied*) birinci öge (Alm. *Erstglied*) tarafından belirlendiğini söylemektedir. Diğer bir deyişle belirleyici birleşimler bir belirleyen (Alm. *Determinans*,

⁹¹ Hans Jürgen Heringer, *Deutsche Grammatik und Wortbildung in 125 Fragen und Antworten*, A. Francke Verlag, Tübingen 2014, 190.

* Almancada *Determinativkompositum* teriminin Türkçe karşılığı için uygun terim bulunamadığından çalışmada bu terim *belirleyici birleşim* olarak Türkçeye çevrilmiştir.

ya da *Bestimmungswort*) ve bir de belirlenenden (*Determinant*, ya da *Basis*, *Grundwort*) oluşan yapılardır.⁹²

{*Apfel*}: ad, *bağımsız, sözcüksel temel biçimbirim*

{*Baum*}: ad, *bağımsız, sözcüksel temel biçimbirim*

Yukarıdaki örnekte ikinci ögeyi belirleyen de, niteleyen de ilk ögedir. “ağaç” genel bir kavramdır, ilk öge onun ne tür bir ağaç olduğunu bildirerek diğer ağaç türlerinden ayırt etmektedir, anlamsal olarak onu sınırlamaktadır. Türkçede böyle bir ayrıma gidilmemektedir. Ancak Türkçenin de bu yapıyı taşıyan benzer birleşimlerin bulunduğu söylenebilir ve bu açıdan böyle bir sınıflamaya gidilebilir. *Anlambilim= anlam+bilim* örneğinde de yine bu tür ilişki olduğu görülmektedir; ilk öge ikinci ögeyi belirlemektedir. Bu duruma ek olarak Bernd Naumann temel biçimbirimin, yani ikinci ögenin her zaman sözcük türünü, adlarda ise cinsini belirlediğini, sayı ve çekim özelliklerini taşıdığını (Alm. *Numerus-* und *Kasusmerkmale*) belirtmektedir.⁹³

Diğer yandan belirleyici birleşimlerin yapılanmaları değişkenlik göstermektedir. Rosemarie Lühr bu birleşimlerde ilk ögenin bağımsız temel biçimbirim olabileceği gibi bağımlı bir biçimbirim de olabileceğinden bahsetmektedir: örneğin, ad köklü (Alm. *Nominalstamm*) *Dankgebet* ya da fiil köklü (Alm. *Verbalstamm*) *Landebahn*. Buna ek olarak belirteç (Adverb) ve ilgeçlerin (Präposition) belirleyici birleşimlerde bazen ilk ögede görüldüklerinden (*Vorjahr*), bir temel biçimbirimle sözcük yapıcı biçimbirimin (Alm. *Wortbildungsmorphem*) (*Fußboden-belag*) birleşmesiyle gerçekleşebileceğini de dile getirmektedir.⁹⁴

Bernd Naumann ise belirleyici birleşimlerin yapısıyla ilgili diğer özellikleri aşağıdaki gibi bir sınıflamaktadır:

Ad+ Ad: Autobahn

Sıfat+ Ad: Hochhaus

Fiil+ Ad: Waschmaschine

Sayı sıfatı+ Ad: Dreieck

Zarf+ Ad: Außenverteidiger

Zamir+ Ad: Dubeziehung (aynı zamanda Du- Beziehung)

⁹² Naumann, 42.

⁹³ Naumann, 43.

⁹⁴ Rosemarie Lühr, *Neuhochdeutsch, Eine Einführung in die Sprachwissenschaft*, (6. Durchgesehene Auflage), Wilhelm Fink Verlag, München 2000, 154.

Edat+ Ad: Zubrot

Ünlem+ Ad: Ahaerlebnis (aynı zamanda Aha- Erlebnis)⁹⁵

Ayrıca bu yapılara ek olarak fiil+fiil (*Rasierapparat*), sıfat+sıfat (*süßsauer*) gibi birleşimler de söz konusudur.⁹⁶ Görüldüğü üzere belirleyici birleşimlerde ikinci biçimbirimi belirleyen ilk biçimbirim farklı sözcük türleri olabilmektedir. Sözcük türü ne olursa olsun belirleyici birleşimlerde ilk öge işlevi bakımından bir sıfat gibi görev üstlenmektedir, anlamsal olarak da tamamlayan, belirleyen ögedir.

Birleşimler sadece ikili yapılanmalardan oluşur şeklinde düşünülmemelidir. “*İkili yapılanmış belirleyici birleşimlerin yanı sıra pek çok üç ya da dört parçadan oluşan birleşmeler de mevcuttur. Dört sözcükten oluşan birleşimlere; Autobahnraststätte, Krankenhausparkplatz, Lebensmittelgroßmarkt, Hundertkilometertempo vb. şeklinde örnek gösterilebilir.*”⁹⁷ Açıklamadan da anlaşılacağı üzere Almancada birleşimler iki ya da daha fazla biçimbirimlerin birleşiminden oluşmaktadır.

Christine Römer ve Brigitte Matzke anlamsal ilişkilerine göre belirleyici birleşimleri örneklerde de olduğu gibi anlamsal-bağlılık ilişkisi (Alm. *semantisch-hypotaktische Relation*), diğer yandan bağlayıcı birleşimlerde anlamsal-sıralı ilişki (Alm. *semantisch-parataktische Relation*) olarak değerlendirmekte ve bunları birbirinden ayırmak gerektiğini belirtirler.⁹⁸

1.2.1.1.1. Açıklayıcı Birleşim (Alm. *Verdeutlichende Komposition*)

Verdeutlichende Komposition, belirleyici birleşim türlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kapsamından ve tanımlardan yola çıkarak bu terim, açıklayıcı birleşim olarak çalışmamızda karşılık verilmiştir. Bu tür birleşimler, anlamsal olarak birbirinin aynısı ya da benzeri iki sözcüğün yan yana gelmesidir, şeklinde tanımlanabilir. Örneğin *Walfisch (balina)* birleşimi *Wal; balina* ve *Fisch (balık)* bileşenlerinden oluşmaktadır. Balina zaten bir balık türüdür, yani birleşim açıklayıcı birleşim özelliği göstermektedir.⁹⁹

⁹⁵ Naumann, 44.

⁹⁶ Knipf-Komlósi; s. 89.

⁹⁷ Naumann, 43.

⁹⁸ Römer; Matzke, 73.

⁹⁹ Elsen, 63.

1.2.1.1.2. İlgi Birleşimi (Possessivkompositum)

İlgi birleşimi* belirleyici birleşim türlerinden biridir. Sanskrit dilbilgisinden gelen ve aynı zamanda zenginler için kullanılan bir isim olan Bahuvrihi (viel Reis habend) terimi de bu birleşimler için kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Duden sözlüğünde Bahuvrihi “birleşim öğeleriyle belirtilmeyen kişi ya da nesnelere karakteristik bir özelliğinin belirtilerek oluşturulduğu birleşim”¹⁰¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle belirleyici birleşimde olduğu gibi belirleyen ve belirlenenden oluşan bir yapı değil, sadece her iki ögesi de belirleyenden oluşan ve göndergesiyle ilişkili olan bir yapı söz konusudur.

Birleşimi oluşturan göstergelerle ile göndergeleri arasında ‘bütün için parça (lat. *pars pro toto*, Alm. *ein Teil für Ganze*)’ ilişkisinin söz konusu olduğu, diğer bir deyişle bir bütünü (kişi ya da nesne) karakteristik özelliklerinin verilerek oluşturulduğu bu birleşimler, belirleyici birleşimin aksine dışözekselle birleşimlerdir.¹⁰² Bern Naumann, birinci karakteristik bileşenin sıfat, fakat ad olduğu durumların da bulunduğunu ve ikinci bileşenin her zaman ad olduğunu söylemektedir.¹⁰³ Christe Römer ve Brigittte Matzke ilgi birleşimlerini şu şekilde açıklamaktadır:

İlgi birleşimleri her zaman addır. Bu birleşimler $X \rightarrow YX$ gibi bir sözcük yapı kuralı izlediğinden ve dolaysız bileşenler arasında içsel anlamsal ilişkinin sınırlandırıcı bir ilişki (Alm. Modifikator- Kopf Relation) olması bakımından bağımsız birleşim türü olarak sayılmamaktadır, aksine belirleyici birleşimin farklı bir grubu olarak ele alınmaktadır.¹⁰⁴

Fakat $X \rightarrow YX$ gibi bir yapı belirleyici birleşimin yapısına uymaktadır, yani *Apfelbaum* belirleyici birleşimi ele alınacak olursa, $A+B \rightarrow B$ gibi bir yapı ortaya çıkmaktadır, diğer bir deyişle birleşim sonucunda yine bir ağacı (*Baum*) nitelemekte ve bileşenler içinde de temel biçimbirimidir. Fakat ilgi birleşimlerinde daha çok $A+B \rightarrow C_{ab}$ gibi bir yapı söz konusudur. Örneğin *Langbein* birleşiminin açıklaması bu durumu açıklar nitelikte olacaktır:

* *Possessivkompositum* terimi Almanca açıklamalardan yola çıkılarak Türkçeye *ilgi birleşimi* olarak çevrilmiştir.

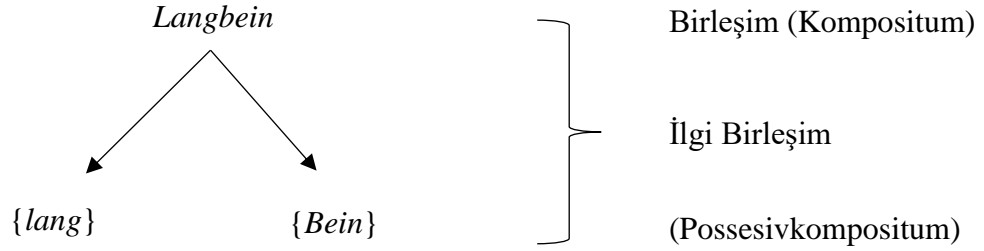
¹⁰⁰ Naumann, 44.

¹⁰¹ **Ba|hu|wri|hi**, das od. der; -, - [sanskrit. = viel Reis habend] (Sprachw.): *Kompositum, das eine Person od. Sache, die nicht in den Kompositionsgliedern genannt wird, nach einem charakteristischen Merkmal benennt* (z.B. Rotkehlchen =Vogel mit einer roten Kehle), © 2000 Dudenverlag.

¹⁰² Nauman, 44.

¹⁰³ Naumann, 44.

¹⁰⁴ Römer; Matzke, 75.

{lang}: sıfat, bağımsız, sözcüksel biçimbirim

{Bein}: ad, bağımsız, sözcüksel biçimbirim,

Langbein: uzun bacaklı olan kimse/insan, şeklinde bir birleşim gerçekleşmektedir.

Örnekte olduğu gibi birleşim, sıfat ve ad birleşiminden oluşmakta ve birinci öge ikinci ögeyi belirlememektedir, aksine insana özgü karakteristik özellikler birleşimde bir arada verilmektedir, yani işaret ettiği kişiye ait özellikleri belirleyenlerdir. O halde birleşimde bütün için parça ilişkisi görülür. Bazı birleşimlerde ise bu tür bir ilişki belirsizleşmektedir. Hilke Elsen ilgi birleşimlerindeki bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir:

Bütün için bir parça (pars pro toto) ilişkisi olduğundan anlam ilişkisi düzdeğişmece olarak da tanımlanabilir. Düzdeğişmece eğretileninin (benzerlik ilişkisi) aksine yakınlık ilişkisini belirtmektedir¹⁰⁵

Elsen'in bahsettiği düz değişmece de bulunan ögeler aynı dizge ya da zincir üzerinde (—→) bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında düzdeğişmece olarak ya da *Langbein* gibi bir örnekte olduğu gibi sadece belirleyenler yüzey yapıda bulunduğundan Türkçedeki tamlananı düşmüş ad tamlaması olarak belirtilen yapılar gibi de değerlendirilebilir: *uzun bacaklı (kişi/kimse)*. Diğer yandan Bernd Naumann *Löwenzahn (karahindiba)* gibi birleşimlerde artık görülebilir bütün için parça ilişkisi bulunmadığını ve bu tür birleşimlerin kalıplaşmış olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁶ Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz ilgi birleşimlerinin diğer özellikleriyle ilgili şu noktalara değinmektedirler:

Özellikle kişi, çiçek ve hayvan betimlemelerinde ikinci öge çoğunlukla bir organ adıdır: Graukopf, Lästerzunge, Grünschnabel, Spitzbauch, Hahnenfuß, Löwenzahn; Blauschwanz, Rotkelchen, Silbermund, Schnecke'. [...] Çoğu ilgi birleşimleri bugün

¹⁰⁵ Elsen, 65.

¹⁰⁶ Naumann, 45.

–er ya da –ler türetim soneleriyle gerçekleşmektedir: Dickhäuter, –schnäbler, Tausendfüßler. Fakat bu biçimin neredeyse üretken olmadığı söylenebilir.”¹⁰⁷

Örneklerde de görüldüğü gibi birleşimlerde ikinci öğeler (Kopf: baş, Zunge: dil, Bauch: göbek, Fuß: ayak, Zahn: diş vb.) bir organ adıdır.

1.2.1.1.3. Yönetici Birleşim (Alm. Rektionskompositum)

Yönetici birleşimler* belirleyici birleşim türlerinden biri olarak görülmektedir. Yönetici birleşimlerin en belirgin özelliği bileşenlerden birinin diğerini yönetmesidir. Bu özellik sözdizimsel boyutta belirginleşmektedir. Elke Donalies birleşimlerdeki yönetim durumunu şu şekilde belirtmektedir:

‘Yönetme’ (Lat. regere, yönetmek, hükmetmek) bir sözcüğün diğerine olan sözdizimsel bağılılığıdır: Böylelikle kennen (tanımak) gibi bir sözcük nesnesini belirtme durumunda isteyeceğinden kennen belirtme durumunu yönetmektedir: Er kennt die Frauen. Fiillerden ad türetildiğinde bu yönetimi ada geçirmektedir: Kenner der Frauen.¹⁰⁸

Elsen’in bahsetmiş olduğu durum, birleşimlerde birinci öge ikinci ögenin nesnesi konumunda olmasıdır. Bu nedenle ikinci öge birinci ögeyi yönetmektedir. Söz konusu olan durum sözdizimsel boyutta anlaşılır hale gelmektedir. Diğer yandan Peter Eisenberg ilgi birleşimlerinin yapısıyla ilgili şu özelliğine değinmektedir:

Yönetici birleşimlerde, bazı yönetici özellikleri bulunan bir temel sözcük (son bileşen) vardır. Çoğu durumlarda temel sözcük sıfat ya da fiil gibi sözcük kökünden türemiş bir ad gövdesidir. Bu ad, bazı değerlik özelliklerini sürdürür ya da devreder.”¹⁰⁹

Eisenberg’in belirttiği gibi yönetici birleşimde genellikle ikinci ögenin sıfat ya da fiilden adlaşarak yüzey yapıya çıktığı ve yönetici özelliği taşıdığı görülür. Bu duruma *Busfahrer* birleşimi örnek gösterilebilir:

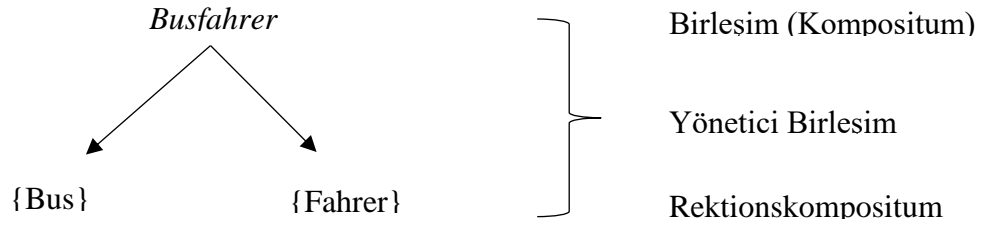
¹⁰⁷ Fleischer; Barz, 178.

* *Rektionskompositum* terimi tanımlamalardan ve sözcük anlamından yola çıkılarak Türkçeye *yönetici birleşim* olarak çevrilmiştir.

¹⁰⁸ Donalies, 45.

¹⁰⁹ Eisenberg, 221.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi ilk ögenin ikinci ögeyi ne tür sürücü olduğunu nitelemesi bakımından belirleyici birleşim gerçekleşmektedir. Ancak birleşimin derin yapısına inildiğinde şu şekilde açılması yapılabilmektedir;

jemand, der den Bus fährt= otobüs süren sürücü

Busfahrer birleşiminin sözdizimsel açılımında görüldüğü üzere birinci öge belirtme durumundadır (den *Bus*, adın –i hali). Bu durumu yöneten de ikinci ögedir. Birleşim aynı zamanda belirleyici birleşim türü olarak yönetici birleşimdir. Hilke Elsen “Bei Vormittag ‘die Zeit vor dem Mittag’ (im Gegensatz zu Vorjahr ‘das Jahr vorher’) oder Zwischeneiszeit ‘die Zeit zwischen zwei Eiszeiten’ handelt es sich um präpositionales Rektionskomposita, vgl. auch Untertasse, Übersee, Nachbeben.(...) Ein präpositionales Rektionskompositum ist also ein Zusammensetzung aus Präposition und Substantiv, bei der die Präposition das Substantiv regiert. Im Unterschied zum Determinativkompositum bestimmt hier jedoch die Bedeutung des Substantivs nicht die des Gesamtdrucks, sondern etwas außerhalb des Kompositum stehendes. (Hilke Elsen, S. 44.)

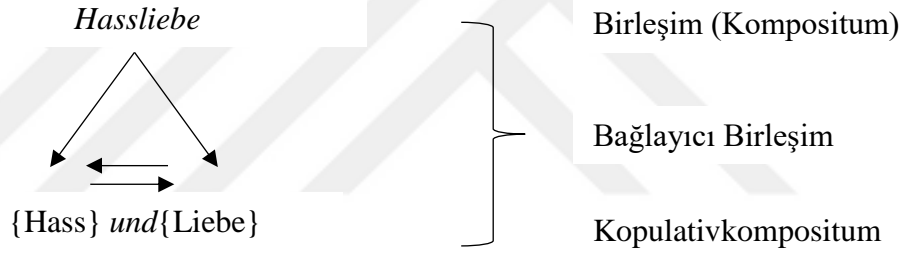
1.2.1.1.4. Bağlayıcı Birleşim (Alm. Kopulativkompositum)

Bağlayıcı birleşim de diğer sözcük yapma yollarından biridir. Duden sözlüğünde “kopulativ [*spätlat. copulativus*], verbindend, aneinander reihend: “und” ist eine –e Konjunktion,” yani birbirine bağlanarak, yan yana dizilerek oluşan: “ve” birleştirici bağlaç¹¹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Rosemarie Lühr bağlayıcı birleşimlerin, birleşimi oluşturan ögelerin birbirleriyle eş değerde ve eş bağımlılık ilişkisi kurarak yeni bir şeyi

¹¹⁰ Duden, 2000 Dudenverlag.

işaret ettiğini¹¹¹ söylemektedir. Yani bu tür birleşimlerde ilgi birleşimin aksine her iki öge de eş değerdedir. Belirleyici birleşimden farkının ise Elke Donalies, çoğunlukla bağlayıcı birleşimdeki ögelerin yer değiştirilebilirliği ile belirleyici birleşimlerdeki ögelerin yer değiştirilemezliği noktasında olduğunu belirtmektedir. Ancak *Lämmergeier* und *Geierlamm* gibi belirleyici birleşimlerin bu sınıra uymadığını, çoğu zaman bağlayıcı birleşimlerde de ögelerin yer değiştirilemeyeceğini de eklemektedir¹¹²

Diğer yandan belirleyici birleşimlerde sözcüğün anlamını belirleyen (Alm. *Bestimmungswort*) sınırlandırırken, bağlayıcı birleşimlerde ise sözcüğün anlamı her iki bileşenin eş değerde birleşmesiyle gerçekleşmektedir. *Apfelbaum* (*elma ağacı*) birleşiminde *Apfel* (*elma*) temel biçimbirimi *Baum* (*ağaç*) temel biçimbirimini niteleyerek ne tür ağaç olduğunu belirlemektedir diğer yandan aşağıdaki birleşimde ise durum farklılaşmaktadır. *Hassliebe* birleşimini oluşturan iki öge eş değerdedir, hem aşk

hem nefret bir aradadır, her iki bileşen de birbirine eşit derece etki etmekte ve ilk öge ikinci ögeyi belirlememektedir, yani bağlayıcı birleşim söz konusudur (Tr. *Siyah-beyaz*). Çoğu kaynaklarda olduğu gibi Johannes Erben da bu birleşimlerde her iki temel biçimbirimin de sadece aynı sözcük sınıfına ait olması ve buna ek olarak ayrıca aynı betimleme sınıfına (Alm. *Bezeichnungsklasse*) ait olması gerektiğini belirterek sözdizimsel-anlamsal bir sınırın da olduğunu ifade etmektedir.¹¹³ W. Schönek de aynı sınırdan bahsederek bağlayıcı birleşimlerde sözcük türü olarak ad+ad, sıfat+sıfat ve fiil+fiil gibi bir yapıyı dile getirmektedir.¹¹⁴ Christine Römer ve Brigitte Matzke de birleşimi oluşturan ögeler arasında sıralı bir ilişki bulunduğundan her iki temel biçimbirimin aynı zamanda kök sözcük olarak da adlandırıldığını söylemektedirler.¹¹⁵ Bu

¹¹¹ Lühr, 164.

¹¹² Donalies, 62.

¹¹³ Erben, 36.

¹¹⁴ Schönek, 109.

¹¹⁵ Römer; Matzke, 78.

açından bakıldığında *Hassliebe* örneğinde de her iki öge arasında sıralı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Diğer yandan her bir birim bağımsız temel biçimbirim olmakla birlikte aynı zamanda kök özelliği de taşır. Bu duruma ek olarak her iki biçimbirim sözcük türü olarak aynı sınıfa (*Hass-ad+ ad- Liebe*), aynı betimleme sınıfına (duygu betimlemesi) aittir. Buradan da anlaşılacağı üzere bağlayıcı birleşimlerde her iki ögenin sözcük türünün de betimleme sınıfının da eş değerde ya da aynı olması gerekmektedir

Diğer yandan Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz bu birleşimlerde de içözekselle ve dışözekselle kuruluşların olduğundan bahsetmektedir. Onlara göre dışözekselle bağlayıcı birleşimlerde ne ilk öge ne de ikinci öge birleşimi anlamsal olarak temsil etmeyebilir: *Strumphose, külotlu çorap (Strumpf: çorap, Hose: pantolon)*. Bu tür birleşimlerin *Kleiderschürze- Schürzenkleid, Blusenjacke- Jackenbluse* gibi giysilerle ilgili birleşimlerde görülebildiğini belirtmektedirler. Buna karşıt olarak içözekselle bağlayıcı birleşimlerin ise genel olarak kişi betimlemelerinde (Alm. *Personenbezeichnungen*) söz konusu olduğunu, ögeler arasında katkı oranı ve bir düz anlamın iki yüzünü (zwei Seiten eines Denotats) belirttiğini ifade etmektedirler.¹¹⁶ Yukarıda verdiğimiz örnekler içözekselle bağlayıcı birleşim türüdür.

1.2.1.2. İkileme (Alm. Reduplikation)

İkileme en genel tanımıyla bir birimin art arda kendini yinelemesi tekrarıdır. Elke Donalies'e göre Almandada çok az üretken sözcük yapım türlerinden biri olan, aynı zamanda *yineleme* (Lat. *iteratio, yineleme*) diye de adlandırılan *ikileme*, (Lat. *reduplicare; ikilemek, yinelemek*) bir sözcüğün tekrarı edilmesiyle gerçekleşmektedir.¹¹⁷ Bu türden bir ilişki içerisinde birimler bir araya gelerek yeni bir sözcük oluştururlar. İkilemeler de oluşum yollarına göre türelerine ayrılırlar. Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz Almandada *basit ikileme* (Alm. *einfache Doppelung; Klein- Klein*), *kafiyeli ikileme* (Alm. *Reimdoppelung, Schickimicki*) ve kökteki sesin değişmesiyle oluşan ikilemeler (Alm. *Ablautdoppelung, Krimskram*) olmak üzere üç tür ikilemeden bahsetmektedirler.¹¹⁸ Görüldüğü üzere basit ikilemede aynı iki sözcükselle biçimbirim art arda kendini yinelemesiyle, kafiyeli ikilemede birimlerin sesselle bir uyum içinde bir araya gelerek

¹¹⁶ Fleischer; Barz, 150.

¹¹⁷ Donalies, 68.

¹¹⁸ Fleischer; Barz, 94.

birleşmesiyle, son ikileme türünde ise tekrar edilen birimlerin kökteki sesin değişip art arda gelmesiyle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda ikileme tekrar grubu olarak da değerlendirilebilir. Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz bununla birlikte ikilemelerde birleşim öğelerinden yola çıkılarak anlamın saptanamayacağından bu öğelerin her zaman biçimbirim düzeyinde olamayacağını ve bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹¹⁹ Çünkü biçimbirim anlamlı en küçük parça olduğu için ikilemelerde bu duruma her zaman imkân vermemektedir. Jitka Trachtová ikilemelerin genellikle adlarda ve nadir olarak sıfatlarda görüldüğünü söylemektedir.¹²⁰

1.2.1.3. Kısaltma (Alm. *Kürzung*, *Wortkürzung*, *Kurzwortbildung*)

Sözcük yapımında diğer bir tür ise kısaltmadır. Kavramdan da anlaşılacağı üzere gösterilenleri aynı olan uzun karmaşık yapıların ya da birleşimlerin kısaltma yoluyla elde edilen yeni oluşumlardır. Almancada başlıca kısaltma türleri şu şekilde belirlenmektedir:

1. Kaynaşma (Alm. *Kontamination*): Katrin Lindner'e göre "bir kaynaşma (*lat. contaminatio* 'bir araya getirme) ja ve nein sözcüklerinin 'jein', tragisch ya da komisch sözcüklerinin 'tragikomisch' olması gibi sözcüklerin birbirleriyle 'kaynaşması' durumudur."¹²¹ Elke Donalies kaynaşmada çoğunlukla aynı tür sözcüklerin birbirleriyle kaynaştığını söylemektedir.¹²² Verilen örneğe bakıldığında da aynı tür sözcüklerin yani sıfat+sıfat (*tragisch+komisch*) kaynaşması olduğu görülmektedir.
- 2 Kısaltma (Alm. *Kürzung*): Bu tür de kısaltma ya da eksiltme olarak da tanımlanmaktadır. Peter Ernst'e göre kısaltma, *Bus* (<*Autobus*), *Uni* (<*Universität*), *Bahn* (<*Eisenbahn*) vb. örneklerde de olduğu gibi sözcük parçalarının (çoğunlukla heceler) kullanıldığı birleşimlerdir.¹²³ Kaynaşmada olduğu gibi iki sözcüğün kaynaşması değil bileşenlerden birinin ya da sözcükteki hecelerin eksilmesiyle gerçekleşmektedir. *Bus* (<*Autobus*) gibi kısaltmalar

¹¹⁹ Fleischer; Barz, 95.

¹²⁰ Jitka Trachtová, *Ausgewählte Aspekte der Deutschen und tschechischen Wortbildung, Wie werden die Zusammensetzungen übersetzt?*, (Magisterská Diplomová Práce), Masarykova Universita Filozofická Fakulta, Brno 2011, 23.

¹²¹ Lindner, 141.

¹²² Donalies, 66.

¹²³ Ernst, 120.

önden eksiltme, *Uni* (< *Universität*) gibi kısaltmalar ise sondan eksiltme olarak da adlandırıldığı görülmektedir.¹²⁴

- 3 Kısaltma² (Alm. *Abkürzung*): Daha önce bahsedilen kısaltmadan farklı olarak bu tür kısaltmalarda sözcük-hece önsesi kullanılarak yapılan bir kısaltma türü olarak tanımlanmaktadır. AKW (<*Atomkraftwerk*), LSD (<*LernSprache Deutsch*), LGH (<*Landesgerichtshof*).¹²⁵
- 4 Kısmi Ad (Alm. *Akronyme, Initialwörter*): Peter Ernst'e göre “*Kısmi ad temel olarak kısaltmada² olduğu gibi ses ses (AKW: a-ke-we gibi) söylenmemektedir, aksine yeni sözcükler oluşturmaktadır: DIN (<Deutsche Industrienorm), Kripo (<Kriminalpolizei), Azubi (<Auszubildender), Radar (<radio detecting and ranging).*”¹²⁶

Bu tür kısaltmalara ek olarak Hans Altmann sözcük ortasındaki kısaltmalardan (Alm. *Kopf-Schwanz-Wort*) örneğin *Fern(melde)amt*, bu durumun tam tersi gerçekleşen sözcük sonundaki ve başındaki kısaltmadan; *(Se)basti(an)*, *((E)lisa(beht))* bahsetmektedir.¹²⁷ Bazı kaynaklarda da bu şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu tür birleşimlerde de anlamsal bir ilişki olabilmektedir. Hans Altmann kısaltmaların şu şekilde bir anlamsal ilişki kurduğunu da dile getirmektedir:

- Bağlayıcı birleşim yapıları: *Milka*> *Milch und Kakao*<.
- Belirleyici birleşim yapıları: *Cybernaut*, > *Cyberspace* de bulunan *Atsronot*<. Dikkat edilecek nokta bileşenlerin normal bir biçime uyamadıklarıdır.
- Bazı oluşumlar hem bağlayıcı hem de belirleyici birleşim yapılarıdır: *Kurlaub* >*Kur* und *Urlaub*< (aslında tedavi içerikli tatil)
- Sözdizimsel yapılar: *Indiskretin* >*indiskreter Kretin*< (AÖ)¹²⁸

Görüldüğü üzere kısaltmalar da kendi içerisinde türlere ayrılmakta ve diğer birleşimlerden farklı bir dizge içerisinde bir araya gelmektedir.

¹²⁴ Römer; Matzke, 107.

¹²⁵ Ernst, 120.

¹²⁶ Ernst, 120.

¹²⁷ Altmann, 44.

¹²⁸ Altmann, 45.

1.2.1.4. Ortak Birleşim (Alm. *Zusammenbildung*)

Ortak Birleşimler* yapılanmaları bakımından diğer birleşim türlerinden ayrılmaktadır. Hilke Elsen bu tür birleşimlerin en az üç birimin yan yana dizilerek gerçekleşen yapılar olduğunu ve sözcük yapım yolu itibarıyla türünün belirgin olmadığını (ne türetme ne de birleşim) söylemektedir. Elsen'a göre *Frauenversther* gibi bir örnek *Frauen+Versther* şeklinde parçalarına ayrılamamaktadır, çünkü *Versther* biçimbirimi yoktur; *frauenverstehen* sözcüğü olmadığı için de türetme de değildir.¹²⁹

Buna karşılık olarak Elisabeth Knipf-Komlósi, *Rundtischgespräch (Gespräch am runden Tisch)*, *vierhändig (mit vier Händen)* gibi ortak birleşimlerin dolaysız kurucuları arasında sözcük grubu- ilişkisi bulunduğunu ve belirleyici birleşim türlerinden sayıldığını ifade etmektedir.¹³⁰ Bu duruma ek olarak *vierhändig* örneği, ortak birleşimlerinin sadece üçlü yapılanmalardan değil ikili yapılanmalardan da oluştuğunun göstergesidir.

Hans Altmann ise ortak birleşimlerinin oluşumlarıyla ilgili farklı bir noktaya dikkat çekmektedir:

Çoğunlukla ortak birleşimler, belirleyici birleşim ya da durumsal birleşim ile sonekin bir araya gelmesiyle oluşan birleşimler olarak sınıflandırılmaktadır. Böylelikle *Energiespender* örneği biçimsel olarak bir belirleyenden (*Energie*) ve bir belirlenenden (*Spender*) oluşmuştur şeklinde değerlendirilebilir. Fakat aynı zamanda **Energiespend-* (durumsal birleşim) ve *-er* (ad yapım soneki) olarak da parçalarına ayrılabilir.¹³¹

Yukarıdaki *Energiespender* ortak birleşimi parçalarına *Energie+Spender* ve belirleyici birleşim şeklinde değerlendirilebilir gibi görünse de burada *-er* ad yapım soneki (bağımlı dilbilgisel biçimbirim) *Energiespend- er* şeklinde gerçekleşmiştir, yani genel birleşimin ya da ortak bir birleşime eklenen bir türetme sonekidir. Birleşimde *Spender* biçimbirimi temel biçimbirim konumunda değildir. Bu noktadan bakıldığında *Energiespender* ortak birleşimi belirleyici birleşime biçimsel olarak benzemekte fakat derin yapısında, sözdizimsel boyutunda belirleyici birleşim olmadığı sonucuna ulaşılır. Çünkü aslında *Spender* bağımsız biçimbirimi Wahrig sözlüğünde “1. *Birine bağış*

* *Zusammenbildung* terimi Türçeye *ortak birleşim* olarak çevrilmiştir.

¹²⁹ Elsen, 111.

¹³⁰ Knipf-Komlósi, 90.

¹³¹ Altmann, 33.

yapmak, bir şey bağışlamak (kan, organ vb.), 2. Dağitan, bağışlayan, hayır sahibi”¹³² şeklinde karşılık bulmaktadır. Fakat *Energiespender* birleşiminde “enerji veren bir şey” olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde bu birleşimlerde türetme eki sondaki ögeyi türetmemiş, genel birleşime ve bu birleşim sonunda ayrılamayacak kadar öbek haline gelmiş tek bir birime eklenerek türetme gerçekleşmektedir denilebilir. Bu yüzden bu öbek durumsal birleşim özelliği de göstermektedir. Bu noktada ortak birleşimlerin ne ‘A+B’ ne ‘A+B+sonek’ ne de ‘B+sonek’ yapısı bulunmaktadır. Hans Altmann ise ortak birleşimlerin olası yapısını şu şekilde sıralamaktadır:

- Fiil öbeği (VP)+ Sonek: Appetithemmer, Energieaktivator, Grundsteinlegung, handgreiflich, Weichpfleger.
- Ad öbeği/ Edat öbeği (NP/PP) + Sonek: grünäugig, breitkrepig, überjährlig.
- Ad öbeği (NP) + Sözcük (Lexem): Altweibersommer, Mehrkornbrot.
- Fiil öbeği (VP)+ Sözcük (Lexem): Mienenräumbraut, Zahnputzglas.¹³³

Bu durumda *Energiespender* örneğinde “FÖ_[Ad+ Fiil]+ sonek” şeklinde bir yapı elde edilebilmektedir. Ortak birleşimler yapısından dolayı ne birleşim ne de türetme biçimi olarak görülmektedir, bununla birlikte evrişimin, türetmenin ya da birleşimin alt sınıfı olarak değerlendirilmektedir. Ortak birleşimler her ne kadar öbek şeklinde tek bir birim olarak yüzey yapıda bulunsalar da derin yapısında öncelikle iki biçimbirimin yanyana gelmesiyle oluştuğundan türetmenin değil, çalışmamızda birleşimin alt bir türü olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda yapılanmaları bakımından bu birleşimler dışözekselle birleşim olarak da değerlendirilebilecek özellikler göstermektedir.

1.2.1.5. Durumsal Birleşim (Alm. Zusammenrückung)

Durumsal birleşimler*, ortak birleşim gibi diğer birleşim türlerinden çok farklı bir yapılanmaya sahiptir. Durumsal birleşimler daha çok konuşucunun anlık oluşturduğu birleşimlerdir.¹³⁴ Bu birleşimlerde sözdizimsel yapıdan sözcük yapımı düzenine bir geçiş söz konusudur.¹³⁵ Durumsal birleşimlerin de yapılanmaları bakımından kendine özgü bir

¹³² **Spend|er** <m. 3.>**1 jmd., der eine Spende gibt, der etwas spendet** (Blut~, Organ~), **2 Geber, Schenker, Stifter** • wer ist großzügige ~?; ein anonymes ~, *Wahrig, Deutsches Wörterbuch*, 1383.

¹³³ Altmann, 33.

* *Zusammenrückung* terimi Türkçeye *durumsal birleşim* olarak çevrilmiştir.

¹³⁴ Pelz, 117.

¹³⁵ Altmann, 31.

yapısal özellikleri vardır. Christine Römer ve Brigitte Matzke durumsal birleşimlerin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Durumsal birleşimlerde de ilgi birleşimleri gibi dışözekselsel anlamsal bir ilişki bulunmaktadır: Vaterunser ('Gebiet mit Namen'), Gernegroß ('kendini oldukça yüksek görme, yani merkez noktası olmayı isteme özelliği olan kişi').
- Durumsal birleşimlerde sağdaki dolaysız kurucu oluşumun temel biçimbirimi olmadığı için $X \rightarrow YX$ kuralını takip etmemektedir ve bu nedenle genel birleşimin sözcük türüne etki etmemektedir: Taugenichts: Ad (fakat ikinci öge zamir), Nimmersatt: Ad (fakat ikinci öge sıfat). Bu açıdan ilgi birleşimlerinden ayrılmaktadırlar.
- Durumsal birleşimler çoğu zaman ikili yapılanmazlar, aksine üç ya da daha fazla öğelerden de oluşabilmektedirler: Vergissmeinnicht, Tunichtgut. Bu birleşimler sözdizimine dayanmaktadır, çoğunlukla emir kipiyle oluşmuş cümleler (Rührmichnichtan, Stelldichein) ve somut dilbilgisel biçimlenmelerini koruyarak birbirine yaklaştırılmış sözcük gruplarıdır.¹³⁶

Çoğu birleşimlerin temel yapısında temel biçimbirim yani ikinci biçimbirim birleşimin temelini olduğu için genel birleşimin cinsini, türünü vb özellikleri belirlemektedir, fakat Römer ve Matzke'nin ifade ettiği gibi durumsal birleşimlerde ikinci öge birleşimin türünü etkilememektedir. Durumsal birleşimlerde sözdizimsel bir sıralanış mevcuttur ve öğeler kendi özelliklerini de bu birleşimlerde sürdürmektedir. *Rührmichnichtan* örneği ele alınacak olursa açıklaması yine "*Rühr mich nicht an*" şeklinde ortaya çıkmaktadır ve her bir öge emir kipine göre biçimlenmiş bir şekilde bir araya gelmektedir. Sonuç olarak bu birleşimlerde $A+B=C$ ($A+B$) gibi bir yapı ortaya çıkmaktadır, fakat göndergesiyle de tamamen bağımsız değildir, bu yüzden de dışözekselsel birleşim ve ilgi birleşimi özelliğini de taşıyabilmektedir. Diğer açıdan durumsal birleşimler son öge genel birleşimin dilbilgisel özelliklerini belirlemediğinden ilgi birleşiminden de ayrıldığını göz ardı etmemek gerekir.

1.2.1.6. Değişme (Alm. Rückbildung)

Değişme* Almancada sözcük üretim yollarının bir başka türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hans Altmann değişmelerin, eksiltme yoluyla önceki karmaşık yapısından olağan türetme durumunun tersine çevrilerek ya da sonekin değişmesiyle gerçekleştiğini ve yeni sözcüklerin oluştuğunu söylemektedir: Örneğin **Notland_F-ung_{F→A}* gibi soneklenmeyle fiilden ad türetim biçimi olan adlar bulunmaktadır. Aslında *Notlandung*

¹³⁶ Römer; Matzke, 81.

* *Rückbildung* terimi Türkçeye *değişim* olarak çevrilmiştir.

sözcüğü *Not+Landung* birimlerinin birleşmesiyle oluşmaktadır, *notlanden* ise *Notlandung* sözcüğündeki sonek eksilmesiyle türemektedir”¹³⁷ Elke Donalies’e göre geriye doğru türetme (Alm. *retrograde Derivation*) diye de adlandırılan değişme, açık türetme yoluyla oluşan sözcüklerdeki sözcük yapım ekinin eksilmesiyle oluşan bir sözcük yapım türüdür: *sanftmütig* sözcüğünden *Sanftmut*. Yani değişme bir açık türetmenin geri alınmasından sonra oluştuğu varsayımdır.¹³⁸ Özetle iki tür değişimin söz konusudur: 1. Var olan bir sözcüğün sonekini kaybetmesi ve yerine başka bir sonekin gelmesi, 2. Daha önce var olan bir sözcüğün aldığı sonekini düşürmesi.

Değişmede temel nokta hangi sözcüğün daha önce var olduğu ve yapılan türetmenin geri alınmasıdır. Hilke Elsen ise ‘freimütig → Freimut’ gibi değişimleri, ilk biçimin kısaltılmış şekli olarak değerlendirmektedir. *Hochmut*, *Übermut* ve *Demut* sözcüklerinden *hochmütig*, *übermütig* ve *demütig* sözcükleri türetilirken, *freimütig* sözcüğü *Freimut* sözcüğünden önce zaten var olan bir birleşimdir, bu yüzden de *Freimut* sözcüğü *freimütig* oluşumunun kısaltılmış, ikincil biçimidir.¹³⁹ Örneklerde görüldüğü gibi, açık türetme sözcüğe ekler getirilerek gerçekleşmektedir. Değişmede ise çoktan hazırda var olan sözcükteki sonekin düşmesiyle türetmenin tersi durumu söz konusudur. *Freimut* örneğinde olduğu gibi geriye doğru bir gidiş söz konusudur:

Hochmut → hochmütig Türetme

Freimut ← freimütig Değişme

1.2.1.7. Birleştirme Eki (Alm. Fugenelement)

Almancada bazı birleşimlerde iki biçimbirim arasına bir ek gelmektedir. Bazı birleşimlerde ise böyle bir durum yoktur. Jörg Meibauer’e göre birleştirme ekleri (Alm. *Fugenelemente*) biçimbirimler arasındaki bağlantı parçalarıdır (Alm. *Verbindungstücke*). Bu ekler sadece birleşimlerde değil, aynı zamanda *hoffnung+s+los*, *sage+n+haft*, *Zeuge+n+schaft*, *Volk+s+tum* gibi türetmelerde de görülmektedir.”¹⁴⁰ Söz konusu durum bu eklerin sadece ikili birleşimlerle sınırlı kalmadığını, sözcük türetiminde de gerçekleşebileceğini göstermektedir. Elke Donalies ise birleştirme eklerinin diğer tüm

¹³⁷ Altmann, 47.

¹³⁸ Donalies, 95.

¹³⁹ Elsen, 112.

¹⁴⁰ Meibauer, 50.

sözcük yapım birimlerinin aksine anlamsal olarak boş olduğunu, hiçbir anlam ifade etmediğini ¹⁴¹ belirterek bu eklerin birleşimlerdeki anlamsal boyutuna değinmektedir.

Söz konusu olan bu ekler Almandaki ad birleşimlerinin % 73'ünde ve sıfat birleşimlerinin ise % 70'inde bulunmamaktadır.¹⁴² Carola Trips Almandaki başlıca birleştirme eklerini şu şekilde sıralamaktadır:

n	=> Blumen v ase
s	=> Zweifel s fall
ns	=> Glaub e nsfrage
e	=> Pferdewag e n
er	=> Kind e rgarten
en	=> Helden e nmüt
es	=> Sieges e wille
ens	=> Schmerz e nsschrei ¹⁴³

Buradaki sorun bu eklerin birleştirme eki mi yoksa çekimsel biçim mi olduğu konusudur. Thomas Becker ikisinin birbirinden ne kadar uzak olduğunu şu şekilde belirtmektedir:

(1) Eksiltelen ekler kuşkusuz çekimsel sonek değillerdir (Münzautomat, Geschichtsbuch) (2) İlk öğede birleştirme ekinin olduğu durumlarda >anlamsal açıdan düzmece bir çokluk< bulunmaktadır (Gänsebraten; Sonnenschein). (3) İlk öğede birleştirme ekinin olduğu durumlarda >anlamsal açıdan düzmece bir teklik< bulunmaktadır (Anwaltskammer, Freundkries). (4) Ad durumlarını belirtmediği halde >biçimsel olarak düzmece tamlayan durumu< bulunmaktadır (Liebesbrief, Einheitskleidung, Mausefalle). (5) Tamlayan durumunda olduğu gibi birleştirme eklerinde s/es değışkeleri yoktur, Sadece Jahresende birleşimi vardır tam tersi durumu *Jahresende biçimi yoktur, Anwaltskammer biçimi vardır fakat *Anwalteskammer biçimi yoktur. (6) Almandada 's 'çoğul biçimi oldukça yaygındır, fakat s- ekinden çoğunlukla kaçınılmaktadır.¹⁴⁴

Birleşimlerde görüldüğü gibi iki bağımsız biçimbirim birleşirken birinci bağımsız biçimbirimdeki sondaki ekin düşebileceği ve çekimsel sonek olmadığı, bu eklerin biçimsel olarak çoğul gibi görünseler de aslında teklik barındırdığı ya da tam tersi tekil biçimde yapılsalar da çokluk ifade edebileceği anlaşılmaktadır. Jörg Meibauer ise birleştirme eklerinin bir kısmının çekimsel öğelere dayanmasının tarihsel olarak

¹⁴¹ Donalies, 30.

¹⁴² Eisenberg, 226.

¹⁴³ Carola Trips, GK Linguistik, *Einführung in die Linguistik*, WS 2003/04, 69.

¹⁴⁴ Thomas Becker, *Compounding in German*, *Rivista die Linguistica* 4, 1992, 5-36; Aktaran, Eisenberg, Peter, 226.

görüldüğünü fakat günümüz dilsel ilişkilerinde birleştirme eklerini çekimsel ek olarak incelemenin anlamsız olacağını belirtmektedir.¹⁴⁵

Birleşimler ya da türetmeler arasındaki bu ekler yukarıda gibi farklılık göstermektedir, aynı türden ekleri almamaktadırlar. Hangi eki neden aldığı veya neye göre aldığıyla ilgili bazı tespitler bulunmaktadır fakat bazıları ise konusunda tam olarak açıklama yapılamamaktadır. Bu eklerle ilgili tespitler şu şekilde görülmektedir:

1.2.2. Türetme (Alm. *Ableitung*, *Derivation*)

Türetme gerek Almancada gerekse Türkçede sözcük yapım yollarının ana türlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Heidrun Pelz, türetmenin, bir sözcüksel biçimbirim ve bir ya da daha fazla sözcük yapıcı biçimbirimlerden oluştuğunu; bir çekimsel biçimbirimle bir araya gelebildiğini dile getirmektedir.¹⁴⁶ Aynı zamanda söz konusu sözcük yapıcı biçimbirimlerin önekler (Alm. *Vorsilben*), sonekler (Alm. *Nachsilben*) ya da içekler (Alm. *Zwischensilben*) olduğunu; önek ve soneklerin ‘ekler’ (Alm. *Affixe*) başlığı altında toplandığını da eklemektedir.¹⁴⁷ Bernd Naumann ise buna karşılık olarak günümüz Almancasında içeklerin bulunmadığını ileri sürmektedir.¹⁴⁸ Almancada yerli ve yabancı birçok sayıda önek ve sonek bulunmaktadır. Bu önek ve sonekler, Hilke Elsen’in oluşturduğu tabloya göre şu şekildedir:

Yerli önekler	Yerli sonekler				
<i>erz-</i>	<i>-bold</i>	<i>-er</i>	<i>-in</i>	<i>-nis</i>	<i>-tel</i>
<i>ge-</i>	<i>-chen</i>	<i>-erich</i> <i>-rich</i>	<i>-lein</i>	<i>-s</i>	<i>-tum</i>
<i>miss-</i>	<i>-e</i>	<i>-heit</i> <i>-igkeit</i> <i>-keit</i>	<i>-ler</i>	<i>-sal</i> <i>-sel</i>	<i>-ung</i> ¹⁴⁹
<i>un-</i>	<i>-ei</i> <i>-elei</i> <i>-erei</i>	<i>-i</i>	<i>-ling</i>	<i>-schaft</i>	
<i>ur-</i>	<i>-el</i>	<i>-ian</i> <i>-jan</i>	<i>-ner</i>	<i>-sche</i>	

¹⁴⁵ Meibauer, 50.

¹⁴⁶ Pelz, 117.

¹⁴⁷ Pelz, 117.

¹⁴⁸ Naumann, 52.

¹⁴⁹ Elsen, 80-87.

Yabancı önekler ve sonekler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Yabancı önekler						Yabancı sonekler				
<i>a-</i>	<i>hypo-</i>	<i>makro-</i>	<i>multi-</i>	<i>prä-</i>	<i>supra-</i>	<i>-ade</i>	<i>-anz,</i> <i>-enz</i>	<i>-elle</i>	<i>-euse</i>	<i>-iker</i>
<i>anti-</i>	<i>in-</i>	<i>maxi-</i>	<i>neo-</i>	<i>pro-</i>	<i>syn-</i>	<i>-age</i>	<i>-ar,</i> <i>-är</i>	<i>-em</i>	<i>-ice</i>	<i>-ikus</i> <i>-us</i> <i>-kus</i>
<i>bi-</i>	<i>infra-</i>	<i>mega-</i>	<i>non-</i>	<i>re-</i>	<i>topp-</i>	<i>-aille</i>	<i>-arium</i>	<i>-ess,</i> <i>-esse</i>	<i>-ie</i>	<i>-ine¹⁵⁰</i>
<i>de-</i> , <i>des-</i> , <i>dis-</i>	<i>inter-</i>	<i>meta-</i>	<i>para-</i>	<i>semi-</i>	<i>trans-</i>	<i>-an</i>	<i>-ast</i>	<i>-ette</i>	<i>-ier</i>	
<i>ex-</i>	<i>ko-</i>	<i>mikro-</i>	<i>poly-</i>	<i>sub-</i>	<i>ultra-</i>	<i>-and,</i> <i>-end</i>	<i>-at</i>	<i>-erie</i>	<i>-iere</i>	
<i>hyper-</i>	<i>kontra-</i>	<i>mini-</i>	<i>post-</i>	<i>süper-</i>	<i>vize-</i>	<i>-ante,</i> <i>-ente</i>	<i>-ee</i>	<i>-eur</i>	<i>-ik</i>	

Tablodaki önek ve soneklerle yapılan türetmelere ek olarak temel biçimbirime hem önek hem de sonek gelerek oluşan türetmeler de Almancada kaplayıcı ek* (Alm. *Zirkumfix*) olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵¹ Özetle türetme eklerle (Alm. *Affixe*) gerçekleşmektedir. Örneğin, *sicher*; *un-* *sicher* (önekS → S), *Glück*; *glück-* *lich* (A_{sonek} → S.), *Un-* *sauber-* *keit* (önekS_{sonek} → A). Türkçe ise sondan eklemeli bir dil özelliğine sahip olmasından dolayı türetmeyi soneklerle gerçekleştirmektedir; öfke (A.), öfke- *li*. Bu eklerle yeni birimler oluşmaktadır ve ekler yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi eklendiği biçimbirimin türünü de değiştirebilmektedir. Bu yüzden de Ludwig M. Eichinger soneklemlenmenin (Alm. *Suffigierung*) temel işlevinin aktarma (Alm. *Transposition*) olduğunu, yani sözcüğün farklı bir sözcük türüne geçtiğini belirtmektedir.¹⁵² Söz konusu durumu W. Schöneck şu şekilde açıklamaktadır:

Türetmelerin sözcük köklerinden gerçekleştiği kabul edilmektedir. Bu tür yapılar türetmeden önce sözcük kökünün türüne göre sınıflandırılmaktadır. Eger temel sözcük bir ad ise addam türeme biçimi (*haarig*, *hämmern*), eğer temel sözcük sıfatıysa sıfattan türeme biçimi (*Röte*, *glättern*); eğer bir fiil ise eylemden türeme biçimi (*Senkung*, *lesbar*) söz konusudur.¹⁵³

¹⁵⁰ Elsen, 96-99.

* *Zirkumfix* terimaçıklamalardan yola çıkılarak *kaplayıcı ek* olarak Türkçeye çevrilmiştir.

¹⁵¹ Ernst, 119.

¹⁵² Ludwig M. Eichinger, *Deutsche Wortbildung, Eine Einführung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen 2000, 145.

¹⁵³ Schöneck, 110.

O halde *glück-lich* örneğinde olduğu gibi *-lich* sonekini alarak *-ainy* zamanda bağımlı sözcük yapıcı biçimbirim eki- adı (*Glück*) sıfatlaştırmıştır. Burada addan türeme biçimi (Alm. *Desubstantivum*) gerçekleşmiştir. W. Schöneck ise öneklerle türemiş bir sözcüğün, sonekler gibi sözcük türünü etkilemediğini belirtmektedir.¹⁵⁴ Bu durumda bir sözcük aynı sözcük türünden yine aynı sözcük türüne de geçebilmektedir (sicher (S); *un-*sicher (S)). Sonek, önek ve kaplayıcı eklerin dışında önekimsi (Alm. *Präfixoide*) ve sonekimsilerden (Alm. *Suffixoide*) bahsetmek yerinde olacaktır. Wahrig sözlüğünde Präfixoid için “*bağımsız var olan bir sözcükle benzer fakat eşanlamlı olmayan öneke benzeyen sözcük yapım ögesidir,*”¹⁵⁵ Suffoxid için ise “*bağımsız bir sözcükten gelişen, günümüz sözcük yapımına kıyasla değiştirilmiş anlam özelliği içeren bir tür yarı sonektir*”¹⁵⁶ tanımları yapılmaktadır. Burada önek ya da sonek gibi bağımlı biçimbirim değil, bağımsız sözcüksel biçimbirim olan fakat kendi anlamında kullanılmayan, eklendiği sözcüklerin hepsine aynı anlamı vererek önek ve sonek gibi hareket eden birimler söz konusudur. Örneğin tek başına kullanıldığında “maymun” anlamına gelen bir temel biçimbirim olan *Affen*, tıpkı bir önek gibi önüne geldiği *Hitze* biçimbirimine *Affenhitze* birleşiminde kendi anlamından çıkarak “çok” anlamını katar. Diğer yandan *Zeug* biçimbirimi de aslında bağımsız bir biçimbirim olmakla birlikte eklendiği sözcüklere “topluluk” anlamı katmaktadır ve sonek gibi hareket etmektedir: *Werkzeug*, *Spielzeug* vb. Bu yüzden bu birimler iki bağımsız temel biçimbirim birleşimi şeklinde değil önek ve sonek gibi değerlendirilmektedirler.”¹⁵⁷

Türetme oluşum yolları itibariyle kendi içinde türlerine ayrılmaktadır: *açık türetme*, *kapalı türetme*. Elisabeth Knipf-Komlósi açık türetmelerde sözcüğün bir türetim eki aldığından, kapalı türetmelerde ise sözcük kökünde değişmelerin (ses değişmesi, kırılma) olduğundan bahsetmektedir.¹⁵⁸ Açık türetmelerde bir biçimbirim ek alarak (sonek ya da önek; önek+sonek) sözcükte türeme gerçekleşirken (örn. *un+sicher*), kapalı birleşimlerde

¹⁵⁴ Schöneck, 111.

¹⁵⁵ **Prä|fi|xo|id** <n. 11; Sprachw.> einem Präfix verwandtes Wortbildungselement, das mit dem entsprechenden selbstständig vorkommenden Lexem nicht bedeutungsgleich ist, z.B. “Affen”-hitze, “Bomben”-erfolg, “Heiden”-lärm [<Präfix+...oid>], Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1160.
Präfixoid terimi Türkçeye *önekimsi* olarak çevrilmiştir.

¹⁵⁶ **Suf|fi|xo|id** <n. 11; Gramm.> eine Art Halbsuffix, das sich aus einem autonomen Lexem entwickelt hat u. Gegenüber diesem in der neuen Wortbildung einen veränderten Bedeutungscharakter erhält, z.B. “verdächtig” in rekordverdächtig” [<Suffix+...oid>], Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1442.
Suffixoid terimi Türkçeye *sonekimsi* olarak çevrilmiştir.

¹⁵⁷ Elsen, 68-70.

¹⁵⁸ Knipf-Komlósi, 92.

ise herhangi bir ek almadan sözcük kökünde içsel bir türeme (*trinken* → *Trank*) gerçekleşmektedir.

1.2.3. Evrişim (Alm. Konversion)

Evrişim sözcük yapım yollarından bir diğeridir. En genel tanımıyla söz konusu olan durum sözcük türü değişimidir. W. Schöneck evrişimi “*bir sözcüğün ya da sözcük gruplarının herhangi bir ek kullanmaksızın başka bir sözcük türüne geçmesidir*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁵⁹ Diğer bir deyişle sözcük türü sıfat iken ad, ad iken sıfat, eylem iken ad vb. görünümlere bürünmesidir: *besuchen* (F) > *Besuch* (A); *sevinçli* (S.), *sevinç* (A.). Bu bağlamda biçimbilimsel ve sözdizimsel olmak üzere iki tür evrişimden söz etmek mümkündür; yani sesbilimsel olarak iki kökün nedenlilik ilişkisi içerisinde bulunmasıyla biçimbilimsel evrişim ve evrişimde çekimsel öğeyi ya da biçimbirimi temelinde bulundurmalarıyla yeni sözcük türüne geçerken beraberinde getirmesi yoluyla sözdizimsel evrişim ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁰ Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz fiilden ad türetiminde evrişim gerçekleşirken *binden* > *Band*, *werfen* > *Wurf* gibi kökteki sesin değişime uğradığını ve kapalı türetme olarak da adlandırıldığını fakat aynı zamanda evrişim tabanlı olduğunu da ifade etmektedirler.¹⁶¹

Fleischer ve Barz bu konuda şöyle bir tablo oluşturmaktadırlar:

1) Biçimbilimsel Evrişim

İlk Veri/ Input	Son Veri/ Output	Örnekler
Fiil	Ad	<i>rufen</i> > <i>der Ruf</i> , <i>binden</i> > <i>das/der Band</i>
Ad	Fiil	<i>Öl</i> > <i>ölen</i>
Ad	Sıfat	<i>Klasse</i> > <i>klasse</i>
Fiil olmayan sözdizimi	Ad	<i>gerne groß</i> > <i>der Gernegroß</i>
Sıfat	Ad	<i>hoch</i> > <i>das Hoch</i>
Sıfat	Fiil	<i>gleich</i> > <i>gleichen</i>
Zarf	Ad	<i>heute</i> > <i>das Heute</i>

¹⁵⁹ W. Schöneck, 111.

¹⁶⁰ Fleischer; Barz, 88.

¹⁶¹ Fleischer; Barz, 89.

2) Sözdizimsel Evrişim

İlk Veri/ Input	Son Veri/ Output	Örnekler
Fiil	Ad	<i>schreiben</i> > <i>das Schreiben</i>
Fiil sözdizimi	Ad	<i>n. Hause gehen</i> > <i>das Nachhausegehen</i>
Sıfat	Ad	<i>neu/ der/ die/ das Neue</i>
Ortaç I	Ad	<i>reisend</i> > <i>der/die Reisende</i>
Ortaç II	Ad	<i>Angestellt/ der/ die Angestellte</i>
Ortaç I	Sıfat	<i>reizend</i> > <i>reizend</i>
Ortaç II	Sıfat	<i>ausgezeichnet</i> > <i>ausgezeichnet</i> ¹⁶²

Hans Altmann da iki tür evrişimden bahsetmektedir; 1. sözcüklerin ya da sözcük gruplarının herhangi bir türetim biçimbirimi ya da sözdizimsel olarak nedenlilik ilişki kuran çekimsel biçimbirim almadan gerçekleşen sözcüksel evrişim ya da sıfır türetim (F→A: *Raub*, A→F: *w_{eh}klag-* (en), S.→F: *b_{an}g-* (en)). 2. Sözdizimsel bir sınıfın sözcük türünün değişmesiyle gerçekleşen dilbilgisel değişim ya da sözdizimsel evrişim (F_{ortaç}._{VII}→S: *l_achend*, *gestri_{ch}en*, F_{inf.} I→ *das L_achen*, S → *der/die/das Schöne*, Z. → *das Heute*).¹⁶³

Daha önce bahsedildiği gibi evrişimlerin kapalı türetme özelliği taşıması bakımından çalışmada türetmenin bir alt başlığı olarak değerlendirilmiştir. Bu durum bizi aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere her evrişim bir türetme olabilir fakat her türetme bir evrişim olmayabilir sonucuna ulaştırmaktadır:

F	→	F	:	<i>kommen</i>	→	<i>abkommen</i>	türetme/ evrişim
F	→	A	:	<i>werfen</i>	→	<i>Wurf</i>	evrişim/türetme

¹⁶² Fleischer; Barz, 90.

¹⁶³ Altmann, 40-42.

İKİNCİ BÖLÜM

ALMANCADAKİ İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE BİÇİMBİLİMSEL AÇIDAN SÖZCÜK YAPIMI

Her dilde olduğu gibi Almancanın da kendine özgü sözcük türetim yolları ve içyapısı bulunmaktadır. Çalışmanın 2. Bölümünde Almancadaki sözcük yapımı yolları (*birleşim, türetme, evrişim*) ve özellikleri ele alınmıştır. Bu sözcük yapım yollarından *birleşim* türü çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Almanca ikili, üçlü, dördü ve hatta daha uzun birleşimlere elverişli bir dil olması nedeniyle çalışmada ikili birleşimler ele alınarak bu birleşimlerin yapıları incelenmiştir. W. Schöneck temel olarak söz konusu ikili birleşim yapılarının şu şekilde olduğunu belirtmiştir:

Ad+Ad	Bücherregal, Teppichboden
Ad+Sıfat	krebsrot, taghell
Ad+Fiil	staubsaugen/Staub saugen
Sıfat+Ad	Hochhaus, Rotstift
Sıfat+Sıfat	hellblau, hochaktuell
Sıfat+Fiil	krankfeiern, kurzarbeiten
Fiil+Ad	Schreibpapier, Webfehler
Fiil+Sıfat	denkfaul, spazierfähig
Fiil+Fiil	schwingschleifen, pressschweißen ¹⁶⁴

Bu aşamada, çalışma alanı Ad+Ad birleşimleri çerçevesinde sınırlandırılarak biçimbilimsel bir yaklaşımla bu birleşimlerin yapısal incelemesine geçilmiştir. Öncelikle Ad+Ad birleşimlerinin Almancadaki sınıflandırılması yapılmıştır. Bu sınıflandırmadaki yapısal özellikler gruplar halinde incelenmiştir.

Bu birleşim türlerinden; ikili Ad +Ad birleşimlerinde herhangi bir sözcük türünden türeyerek adlaşmış (*besuchen, fiil*→*Besuch, ad; Besuchskarte*) sözcüklerin oluşturduğu birleşimler çalışmada yer almamaktadır. Çalışmada aynı zamanda ikilemelerin, özel adların, sayı birleşimlerinin de kendine özgü bir yapısı olduğu düşünüldüğünden ve her yapının ayrı bir çalışma alanı olacağından toplanan sözcüklerin dışında kalmaktadır.

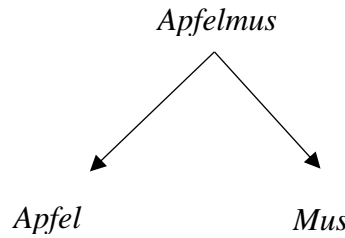
¹⁶⁴ Schöneck, 108.

Diğer yandan Almancanın ikili Ad+Ad birleşimlerindeki kendi özgün yapısı içerisindeki biçimbilimsel özellikler tespit etmek amaçlandığından yabancı sözcüklerle oluşan ya da eklerle oluşan birleşimler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yapılan çözümlerler doğrultusunda Ad+Ad birleşimlerinin ne tür yapısal özellikleri olduğu çalışmanın bu kısmında tespit edilmiştir. Bu tespitler doğrultusunda birleşimlerin yapılarına göre değerlendirme yapılmış, ortak özellikleri taşıyan birleşimler için gerekli sınıflar ve alt sınıflar belirlenmiştir.

2.1. SALT AD+AD BİRLEŞİMLERİ*

Yapılan incelemeler doğrultusunda birleşimlerde ortaya çıkan ilk sınıf salt Ad+Ad birleşim yapılarıdır. Bu tür yapılar da kendi iç yapısına göre özellikler göstermekte ve bu özelliklerine göre de alt sınıflara ayrılmaktadır. Salt Ad+Ad birleşimlerinin genel yapısı bir araya gelen her iki biçimbirim her hangi bir türemeye uğramadan ya da çekimsel bir ek almadan yüzey yapıda bulunmalarıdır. Her iki öge de bağımsız sözcüksel biçimbirimlerdir. Bu birleşim yapısında şu üç farklı durum söz konusudur: birleşimin bir birleştirme eki alması ya da bir birleştirme eki almaması ve birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimdeki ses düşmesi. Söz konusu bu durumlarda, sözcüğün türemiş olduğu ya da salt özelliğini kaybettiği söylenemez; her koşulda bu birleşimler salt Ad+Ad birleşim özelliklerini korur. Bu üç durum örneklendirilecek olursa, ilk durum için aşağıdaki birleşim durumu uygun olacaktır:

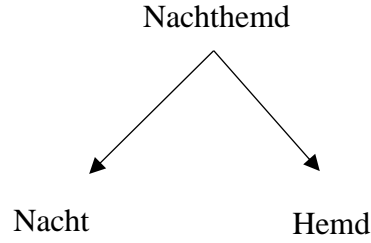

Apfel: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

Mus: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

Apfelmus: elma ezmesi

* “Salt Ad+Ad” ifadesi, birleşimi oluşturan her iki adın da sıfat, fiil gibi başka bir sözcük türünden türetilmediğini vurgulamaktadır.

Nacht: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

Hemd: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

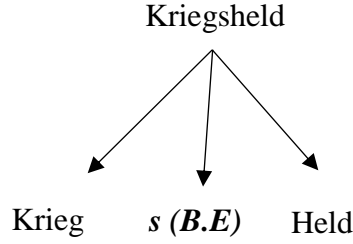
Nachthemd: gecelik

Bu türden örnekler aşağıdaki birleşimlerle çoğaltabilir ve tablo halinde gösterilebilir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Amtmann	<i>müdür</i>	<i>Amt</i>	<i>Mann</i>
Fischmesser	<i>balık bıçağı</i>	<i>Fisch</i>	<i>Messer</i>
Nussbaum	<i>ceviz ağacı</i>	<i>Nuss</i>	<i>Baum</i>
Schneeregen	<i>karla karışık yağmur</i>	<i>Schnee</i>	<i>Regen</i>
Weingott	<i>şarap tanrısı</i>	<i>Wein</i>	<i>Gott</i>

Tablo özetlenecek olursa tüm birleşimlerde sözcüksel iki biçimbirimin bir araya geldiği görülecektir. Birleşimlerde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimi belirlemekte, belirleyici birleşim özellikleri görülmektedir. Bu örneklerdeki *Schneeregen* birleşiminin (*Schnee; kar, Regen: yağmur*); belirleyici birleşim özelliği göstermesinin yanında, öncelikle iki bağımsız sözcüksel biçimbirimin aynı sözcük türüne (Ad+Ad), aynı betimleme sınıfına (hava olayı) ait olması ve birlikte birbirine eşdeğerde etki etmesi bakımından bu birleşim diğer birleşimlerden farklı olarak aynı zamanda bağlayıcı birleşim özelliği sergiler.

Söz konusu olan ikinci durum aşağıdaki birleşimle örneklendirilebilir:

Kriegsheld: savaş kahramanı

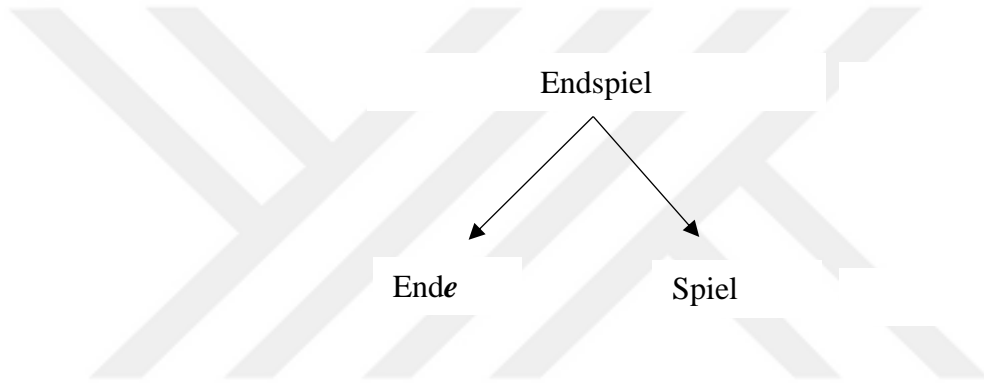
Kriegsheld birleşiminde görüldüğü üzere iki biçimbirim yan yana gelirken araya birleştirme eki (-s) almaktadır. Daha önce bu birleştirme eklerinin değişkenlik gösterdiği ve bugün artık çekimsel ek olarak değerlendirilmediği belirtilmiştir. Hilke Elsen bu eklerin başlangıçta çekimsel olduğunu fakat bugün artık çekimsel bir anlam taşımadığını belirtmektedir. Diğer yandan birleştirme eklerinin uzun bir süre dilbilgisel biçimbirim olarak değerlendirildiğine dair görüşlerin olduğunu, biçimbirimsel durumunun belirgin olmadığını ve bu eklerin aynı zamanda içek olarak sınıflandırıldığını da ifade etmektedir.¹⁶⁵ Bu konuda tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak bu tür ekler genel olarak birleştirme eki olarak kabul edilmektedir ve birleşimden birleşime farklılık göstermektedir (-n, -s, -ns, -e, -er, -en, -es, -ens). Bu durum aşağıdaki örneklerde görülmektedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Herzeleid	<i>derin acı</i>	<i>Herz</i>	<i>-e</i>	<i>Leid</i>
Herzenswunsch	<i>en içten istek</i>	<i>Herz</i>	<i>-ens</i>	<i>Wunsch</i>
Herzmuskel	<i>kalp kası</i>	<i>Herz</i>	–	<i>Muskel</i>
Meereswelle	<i>deniz dalgası</i>	<i>Meer</i>	<i>-es</i>	<i>Welle</i>
Meersalz	<i>deniz tuzu</i>	<i>Meer</i>	–	<i>Salz</i>
Kindesraub	<i>çocuk kaçırma</i>	<i>Kind</i>	<i>-es</i>	<i>Raub</i>
Kindsmord	<i>çocuk cinayeti</i>	<i>Kind</i>	<i>-s</i>	<i>Mord</i>
Kindbett	<i>loğusa yatağı, loğusalık</i>	<i>Kind</i>	–	<i>Bett</i>

¹⁶⁵ Elsen, 32.

Tablodaki birleşimlerde, görüldüğü üzere birleştirme eklerinin değişkenlik göstermesinin yanında bu birleşimler söz konusu ilk iki duruma da (birleştirme eki alması ya da almaması) örnek oluştururlar. Bu duruma ek olarak birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim aynı olmasına karşın birleştirme eklerinin diğer birleşimlerde yine değişkenlik gösterdiği ya da birleştirme ekini almadığı da göze çarpar. O halde bir biçimbirimin birleşimlerde her zaman aynı birleştirme ekini almadığı sonucuna varılır.

Bu eklerin dışında birleşimlerde ilk ögedeki sondaki ekin düşmesi de üçüncü durumun özelliğidir. Christine Römer ve Brigitte Matzke iki bileşen bağlanırken ilk ögedeki son ses *-e*'nin düşebildiğini belirtmektedirler.¹⁶⁶ Aşağıdaki birleşim de bu duruma örnek oluşturacaktır:

Ende: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim.

Spiel: ad, bağımsız sözcüksel biçimbirim

Endspiel; son oyun, final

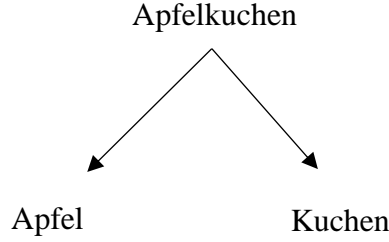
Birinci biçimbirimde sondaki *-e* sesi düşmektedir. Bu durumun görüldüğü diğer örnekler ise tabloda gösterilmektedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Herdbuch	<i>sürü defteri</i>	<i>Herde</i>	<i>Buch</i>
Kirchgeld	<i>kilise fonlarına (gönüllü) katılım</i>	<i>Kirche</i>	<i>Geld</i>
Mühlstein	<i>değirmen taşı</i>	<i>Mühle</i>	<i>Stein</i>
Pfannkuchen	<i>krep</i>	<i>Pfanne</i>	<i>Kuchen</i>
Sachfrage	<i>asıl mesele</i>	<i>Sache</i>	<i>Frage</i>

¹⁶⁶ Römer; Matzke, 62.

Tablodaki birleşimlerde de birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerdeki sondaki –*e* sesi düşmektedir.

Bu sınıfta birleşimlerin yapısal özelliklerinin yanı sıra birleşimlerde belirleyici birleşim türleri gözlemlenmiştir:

Apfel: ad, birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim, belirleyen

Kuchen: ad, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirim, belirlenen

Apfelkuchen: elmalı pasta

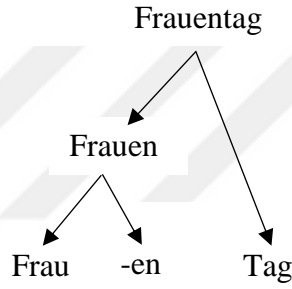
Örnekte olduğu gibi birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimi belirlemekte ve onu sınırlamaktadır. Böylelikle *Apfelkuchen* birleşiminde belirleyici birleşim özelliği görülmektedir. Aralarında daha önce bahsedilen anlamsal-bağımlılık ilişkisi bulunur ve böylelikle aralarında nedenlilik söz konusudur.

Birleşim	Anlam	Belirleyen (Bestimmungswort)	Belirlenen (Grundwort)
Regenmantel	yağmurluk	Regen	Mantel
Kriegsschiff	savaş gemisi	Krieg	Schiff
Lederjacke	deri ceket	Leder	Jacke
Preisliste	fiyat listesi	Preis	Liste

Örneklere de görüldüğü üzere ilk öge ikinci ögeyi bir takım anlamsal ilişkilerle niteler ve birleşimi oluşturan öğeler anlamlarını da korur: *Lederjacke*; deri ceket (*Leder*: deri, *Jacke*: ceket); *Preisliste*; fiyat listesi (*Preis*: fiyat, *Liste*: liste), *Kriegsschiff*; savaş gemisi (*Krieg*: savaş, *Schiff*: gemi) *Regenmantel*; yağmurluk, (*Regen*: yağmur, *Mantel*: ceket, manto).

2.1.1. Ad_{çek. eki}+Ad Birleşimleri

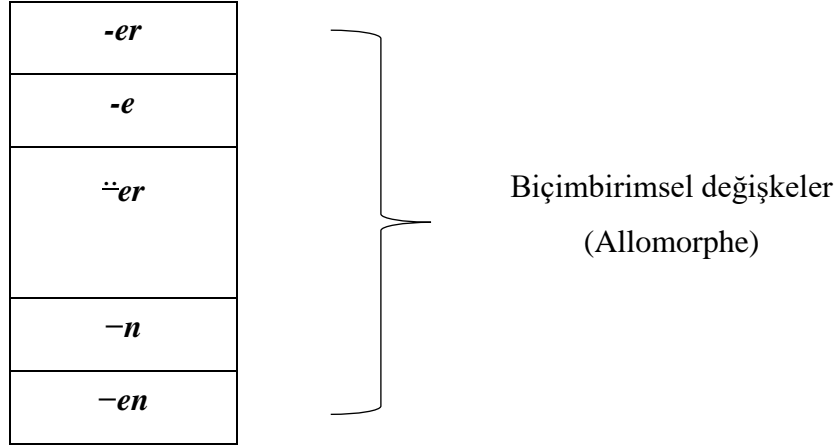
Her sözcük sınıfının ad, sıfat ya da fiil olsun kendilerine özgü çekimsel durumları bulunmaktadır. Adlar da bir takım çekime uğramaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi bunlardan bir tanesi adların teklik-çokluk ilişkisidir, yani çokluk ekleridir. Adların diğer çekim durumları ise adın *-i hali* (belirtme durum eki/ Alm. *Akkusativ*), *iyelik ekleri* (tamlayan ekleri/ Alm. *Genetiv*), adın *-e hali* (yönelme durumu/ Alm. *Dativ*) gibi durumlarıdır. Bu çekim durumları yeni sözcük yapım yolu değildir, sadece belirli durumlarda adlar çekime girerler, diğer bir deyişle ad çekim ekleridir. Aynı zamanda bağımlı dilbilgisel ve çekimsel biçimbirimlerdir. Elde edilen sözcüklerin yapılarında salt Ad+Ad birleşimleri gerçekleşirken bir takım çokluk eklerini de alabilmektedirler. İlk sınıftaki yapı birinci bağımsız biçimbirime eklenen çokluk ekidir. *Frauentag* birleşimi bu duruma uygun bir örnek olacaktır:

Bu sınıfa örnek olacak diğer birleşimler ise aşağıdaki gibidir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Çokluk eki/ Çekim Eki (bağımlı dilbilgisel biçimbirim)	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Kleiderbürste	<i>elbise fırçası</i>	<i>Kleider</i>	<i>-er</i>	<i>Bürste</i>
Tagegeld	<i>bir günlük harcırah</i>	<i>Tag</i>	<i>-e</i>	<i>Geld</i>
Bücherschrank	<i>kitaplık</i>	<i>Buch/ Büch</i>	<i>-er</i>	<i>Schrank</i>
Küchentisch	<i>mutfak masası</i>	<i>Küche</i>	<i>-n</i>	<i>Tisch</i>
Zahlenreihe	<i>numara serisi</i>	<i>Zahl</i>	<i>-en</i>	<i>Reihe</i>

Tabloda görüldüğü gibi birleşimlerde ilk öge çoğul yapılanmaktadır ve aldıkları çokluk eklerinin de değişkenlik gösterdiği dikkat çeker:

Birleşimlerdeki bu eklerin biçimsel yapılanmaları farklılık gösterse de işlevleri aynıdır. Ekler çokluk biçiminin farklı şekillenişleridir, bu yüzden birbirlerinin biçimbirimsel değişkeleridir, aynı zamanda birinci bağımsız biçimbirime bağımlıdırlar. Bernd Nauman bazı birleşimlerin çokluk ekini çokluk işlevini yerine getirirken bazı birleşimlerde ise çokluğun ifade edilmediğini tekliği belirttiğini; diğer yandan tekil biçimlenip çokluğun ifade edildiğini, aynı zamanda bazı yapılanmalarda ise teklik-çokluk ilişkisinin belirgin olmadığını belirtmektedir.¹⁶⁷ Bu anlamda birleşimler arası kesin bir sınırın belirlenmesi zorlaşmaktadır. Naumann'ın söz konusu ettiği bu durumlar aşığıdaki örneklerde gözlemlenebilir;

Kleiderbürste: *Bürste zum Reinigen der Kleider.*¹⁶⁸

(Elbiselerin temizlenmesinde kullanılan fırça; elbise fırçası)

- **Tagegeld:** *Vergütung für die Arbeit od. Unkosten eines Tages*¹⁶⁹

(Bir günlük iş karşılığı ya da giderler için yapılan ödeme; bir günlük harcırah)

- **Bücherschrank:** *Schrank zum Aufbewahren von Büchern*¹⁷⁰

(Kitapları muhafaza etmek için kullanılan dolap; kitaplık)

- **Küchentisch:** *einfacher, viereckiger Tisch für die Küche*¹⁷¹

(Mutfaklarda kullanılan düz dört köşeli masa; mutfak masası)

- **Zahlenreihe:** *Reihe von Zahlen*¹⁷²

¹⁶⁷ Naumann, 16-17.

¹⁶⁸ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 842.

¹⁶⁹ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1453.

¹⁷⁰ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 310.

¹⁷¹ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 900.

¹⁷² Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1681.

(sayılardan oluşan dizi; numara serisi)

Kleiderbürste, *Bücherschrank*, *Zahlenreihe* birleşimlerinde birinci bağımsız biçimbirimler çoğul biçimlenmekte ve çokluğu da ifade etmektedirler. Diğer yandan *Tagegeld* ve *Küchentisch* birleşimlerinde ise birinci bağımsız biçimbirimler çoğul biçimlenmelerine rağmen tekliği ifade etmektedirler. Aşağıdaki örneklerde ise tekil biçimlenip çokluğun ifade edildiği durumlar söz konusudur:

- **Buchladen:** *Buchhandlung*¹⁷³
(Kitapların bulunduğu dükkân; kitapevi)
- **Wortfeld:** *Gruppe von Wörtern, die einen ähnlichen Inhalt haben*¹⁷⁴
(İçerik olarak benzer özellikleri bulunan sözcüklerin oluşturduğu sınıf; sözcüksel alanı)
- **Zahnbürste:** *kleine Bürste zum Säubern der Zähne.*¹⁷⁵
(Dişleri temizlemek için kullanılan fırça; diş fırçası)
- **Tierarzt:** *Arzt für Tiere*¹⁷⁶
(Doktor (hayvanlar için); veteriner)

Bu yapılanmanın dışında bir biçimbirimin çoğul mu yoksa türemiş mi olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü bazı sözcükler yanıltıcı olabilmektedir. Öncelikle sözcüğün anlamlı en küçük parçasını ve çoğul biçimlerini bilmek gerekir. *Töpfervogel* gibi bir birleşim *Töpf-er+Vogel* şeklinde parçalarına ayrılır. Ögeler arasındaki *-er* eki *Topf* biçimbiriminin çoğul biçimi gibi görünebilir. Ancak *Topf* biçimbiriminin çoğul biçimi *Töpfe*'dir. O halde burada çoğul biçimlenme değil, *türetme* (Alm. *Ableitung*) söz konusudur. Diğer yandan bazı birleşimlerde ise aradaki ekin sınıflandırılması zorlaştırmaktadır:

Löwenmähne: 1 Mähne des Löwen 2 <fig.;umg.> üppiger Haarwuchs, voluminöse (ungepflegte) Frisur¹⁷⁷

(1 Aslan yelesi 2 gür şekilde saçın uzaması, hacimli (bakımsız) saç şekli)

Löwenmut: großer Mut¹⁷⁸

(büyük cesaret)

¹⁷³ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 310.

¹⁷⁴ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1674.

¹⁷⁵ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1682.

¹⁷⁶ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1476.

¹⁷⁷ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 960.

¹⁷⁸ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 960.

Ochsenfrosch: nordamerikan. Froschlurch mit lauter Stimme: *Rana catesbiana*¹⁷⁹

(yüksek sesi olan Kuzey Amerikan iki yaşamlılar)

Ochsenziemer <m. 3; früher>: getrocknetes Glied des Ochsen als Prügelwerkzeug [→ *Zierner*²]¹⁸⁰

(Eğitim için kullanılan bir tür kırbaç)

Birleşim sırasında yukarıdaki örneklerin araya *-n* eki aldığı görülmektedir. Her iki biçimbirim (*Ochse*; *öküz*, *Löwe*; *aslan*) hem çoğul biçiminde hem de ad çekimine girdiğinde zayıf çekime (Alm. *schwache Nomen*) uğrayarak *-n* eki almaktadır. Bu noktada *Löwe-n-mähne* (*aslan yelesi*) ve *Ochse-n-ziemer* (*öküz için kullanılan bir tür kırbaç*) birleşimlerinin açıklamalarından yola çıkarak derin yapıda *-n* ekinin tamlayan durumunda olduğu (Alm. *Genitiv*), yani adın *-in* hali olarak düşünülebilir. Öyleyse buradaki ek zayıf çekimden dolayı aldığı eki yüzey yapıya taşıdığı düşüncesini oluşturur. Fakat birinci ögenin çoğul biçimlenip tekliği ifade ettiği bir durum da söz konusudur. Başka bir durum ise birleşimler arasına bir de birleştime ekinin gelebilmesidir. Bu nedenle birleşimlerde bu eklerin çokluk eki mi, derin yapıda adın diğer çekimlenişlerinden dolayı aldığı ek mi yoksa birleştime eki mi olduğu konusunda kesin bir saptama yapılmasını zorlaştırmaktadır. Öte yandan *Löwe-n-mut* (*büyük cesaret*) ve *Ochse-n-frosch* (*çok yüksek ses çıkaran bir tür kırbağa*) örneklerinde ise *Löwe* ve *Ochse* artık kendi anlamlarının dışına çıkmaktadırlar, burada her iki örnekte de daha çok anlatımı kuvvetlendirmek amacıyla benzetme var gibi görünmektedir. Yani ‘*aslan gibi çok büyük cesaret*’ ya da ‘*öküz kadar büyük kırbağa*’ anlamlarını bünyelerinde barındırır benzerlik ilişkisi kurarlar. O halde burada *-n* eki ne çokluk ne de adın diğer çekim halleri gibi durmamaktadır. Her iki birleşim de artık kalıplaşmış olarak düşünülebilir. Yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi bazı birleşimlerde de durum belirsizleşmektedir.

2.1.1.1. Ad+Ad_{çek.} eki. Birleşimleri

Bu sınıfta ikinci ögenin çokluk belirttiği birleşimler söz konusudur. Durumun iki türlü yapısal özelliği göze çarpar. İlk olarak birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin tekil

¹⁷⁹ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1087.

¹⁸⁰ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1087.

biçimlenip, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirim her hangi bir çokluk eki almadan her zaman çoğul olarak kullanıldığı birleşim yapılarıdır:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Arbeitskosten	<i>işçi giderleri</i>	<i>Arbeit(s)</i>	<i>Kosten</i>
Brauteltern	<i>gelinin anne ve babası</i>	<i>Braut</i>	<i>Eltern</i>
Eheleute	<i>eşler, karı-koca</i>	<i>Ehe</i>	<i>Leute</i>

Verilen örneklerde olduğu gibi ikinci öğeler *Kosten (giderler)*, *Eltern (ebeveyn)*, *Leute (insanlar)* bağımsız biçimbirim olarak da her daim çoğul çekimli olarak kullanılmaktadırlar. Birleşimlerde de ikinci öğeler yine çokluk ifade etmektedirler: *Arbeitskosten (işçi giderleri)*, *Reisekosten (seyahat masrafları)*, *Brauteltern (gelinin anne ve babası)*, *Eheleute (eşler, karı-koca)* vb. *Leute* bağımsız biçimbiriminin aynı zamanda “birleşimlerde insan gruplarını belirttiği durumlarda”¹⁸¹ sonekimsi (Alm. *Suffixoid*) gibi hareket etmektedir. Diğer bir deyişle ilk öge ikinci çoğullaştırmaktadır. Aşağıdaki birleşimler bu duruma örnek oluştururlar:

- **Weibslente:** *Frauen*¹⁸²
- **Mannslente:** *Männer*¹⁸³

Weibslente birleşiminde kastedilen şey “kadınlar, kadın milleti, camiası ya da kadınlardan oluşan topluluk”, *Mannslente* birleşiminde ise “erkekler, erkeklerden oluşan topluluk”tur, yani *-leute* biçimbirimi ilk öğeyi bütün olarak ifade eder. Bu tür birleşimlerde *-leute* biçimbirim göndergesi ilk öğeyedir. Ancak aşağıdaki örneklerde ise aynı türden bir durumun olmadığı dikkat çekmektedir:

Geldleute: *reiche Unternehmer, Kapitalisten*¹⁸⁴
(*Zengin girişimciler, kapitalistler*)

¹⁸¹ Duden, *Bedeutungswörterbuch*, (4. neu bearbeitete und erweiterte Auflage), Band 10, Duden Verlag, Mannheim · Zürich 2010, 608.

¹⁸² Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1640.

¹⁸³ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 977.

¹⁸⁴ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 592.

Hausleute: 1 der Besitzer eines Hauses u. seine Frau 2 der Hausmeister u. seine Frau 3 <schweiz.> die Mieter eines Hauses¹⁸⁵

(1 Bir evin sahibi ve sahibesi 2 kapıcı 3 kiracı)

Hofleute: Angestellte bei Hofe¹⁸⁶

(Saraylardaki hizmetliler)

Landleute: die Bauern u. ihre Familien sowie die Landarbeiter; Sy Landvolk¹⁸⁷

(Köylüler ve aileleri aynı zamanda tarım işçileri; eş anlamlısı; köy halkı)

İlk durumundaki örneklerde *-leute* biçimbirimi sonekimsi gibi işlev yüklenerek ilk ögeyi çoğullaştırdığı görülür. Ancak ikinci durumda ise yukarıdaki örneklerde olduğu gibi yine ‘topluluk’ yine çokluk kastedilmekte, fakat gönderge ilk ögeye değildir. Bu yüzden de son örneklerde *Leute* biçimbiriminin sonekimsi olarak hareket etmediği ve temel biçimbirim görevini üstlenerek belirleyici birleşim özelliği gösterdiği sonucuna varılır. Diğer yandan *Leute* biçimbiriminin diğer bir özelliği ise tekil biçimlenmiş birleşimleri çoğullaştırmak için kullanılmasıdır:

- **Bergleute:** <Pl. von> *Bergmann*¹⁸⁸
(Madenciler)
- **Seeleute:** <Pl. von> *Seemann*¹⁸⁹
(Denizciler)
- **Spielleute:** <Pl. von> *Spielmann*¹⁹⁰

Tekil biçimlenme olan *Bergmann*, *Seemann* ve *Spielmann* birleşimlerinde yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere çokluk işlevi *-leute* biçimbirimi ile sağlanmaktadır. Bu bağlamda *-leute* bu birleşimlerde sonekimsi olarak kabul edilebilir.

Bu sınıfta söz konusu olan ikinci durum ise birinci bağımsız biçimbirimin yine tekil biçimlenip ikinci ögenin ise bir çokluk eki almasıdır:

¹⁸⁵ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 683.

¹⁸⁶ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 736.

¹⁸⁷ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 918.

¹⁸⁸ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 253.

¹⁸⁹ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1336.

¹⁹⁰ Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1387.

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Çokluk eki/ çekim eki (bağımlı dilbilgisel biçimbirim)
Erdströme	<i>toprak akımları</i>	<i>Erde</i>	-	<i>Strom/Ström</i>	<i>-e</i>
Grenzstrahlen	<i>röntgen ışınları</i>	<i>Grenze</i>	-	<i>Strahl</i>	<i>-en</i>
Herztöne	<i>kalp sesleri</i>	<i>Herz</i>	-	<i>Ton/Tön</i>	<i>-e</i>
Landesfarben	<i>ülke renkleri</i>	<i>Land</i>	<i>-es</i>	<i>Farbe</i>	<i>-n</i>
Salzkartoffeln	<i>Patates haşlaması</i>	<i>Salz</i>	-	<i>Kartoffel</i>	<i>-n</i>
Staatsgelder	<i>devletin parası</i>	<i>Staat</i>	<i>-s</i>	<i>Geld</i>	<i>-er</i>

Tablodaki örneklerde ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin çokluk eki aldığı ve bu çokluk eklerinin de değişkenlik gösterdiği açıktır. Ancak bu ekler (*-e*, *-en*, *..er*, *-n*, *-e*) aynı işlevi üstlendiğinden birbirlerinin biçimbirimsel değişkeleridir.

Bahsedilen yapılara ek olarak salt salt Ad+Ad birleşimlerindeki söz konusu olan üç durumun özellikleri Ad+Ad_{çek. eki} birleşimlerinde de mevcuttur: birleşim sırasında araya birleşime eki alması ya da almaması ve birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimdeki sondaki sesbirimin düşmesi. *Staat-s-gelder* birleşimi araya birleştirme eki (*-es*, *-s*) alırken, diğer birleşimler almamaktadır. *Erdströme* ve *Grenzstrahlen* birleşimleri ise bir birleştirme eki almamakla birlikte, birleşimlerde birinci bağımsız biçimbiriminin sonundaki *-e* sesi de (*Erd- e*; *Grenz- e*) düşer.

2.1.1.2. Ad_{çek. eki}+Ad_{çek. eki} Birleşimleri

Bu sınıfta her iki bağımsız biçimbirimin bir çokluk eki aldığı birleşimler söz konusudur:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Çokluk eki/ çekim eki (bağımlı dilbilgisel biçimbirim)	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Çokluk eki/ çekim eki (bağımlı dilbilgisel biçimbirim)
Augenringe	<i>göz halkaları</i>	<i>Auge</i>	<i>-n</i>	<i>Ring</i>	<i>-e</i>
Bürstenwaren	<i>fırça malzemeleri</i>	<i>Bürste</i>	<i>-n</i>	<i>Ware</i>	<i>-n</i>
Kinderjahre	<i>çocukluk yılları</i>	<i>Kind</i>	<i>-er</i>	<i>Jahr</i>	<i>-e</i>
Leichenflecke	<i>ölüm lekesi</i>	<i>Leiche</i>	<i>-n</i>	<i>Fleck</i>	<i>-e</i>
Nierensteine	<i>böbrek taşları</i>	<i>Niere</i>	<i>-n</i>	<i>Stein</i>	<i>-e</i>

Tabloda görüldüğü üzere her iki bağımsız biçimbirim de çokluk ekleri almaktadırlar. Birleşimlerde değişkenlik gösteren çokluk ekleri, bu bağlamda ele alınan diğer birleşim türlerinde olduğu gibi birbirlerinin biçimbirimsel deşikeleridir. Birleşimlerde birinci öğeler ikinci öğeyi belirleyerek belirleyici birleşim türlerini de oluştururlar. Bu sınıftaki birleşimler diğer sınıflara göre sayıca azdırlar.

2.2. TÜREMİŞ AD+AD BİRLEŞİMLERİ

Birleşimlerdeki türemiş Ad+Ad yapısı ikili Ad+Ad birleşimleri yapısının ikinci temel sınıfını oluşturur. Bu tür birleşimler adında anlaşılacağı üzere birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin türemiş, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin salt ad olduğu birleşimleri içerir. Bu birleşimlerde üç temel yapısal özellik söz konusudur: birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin bir önekle türemesi, bir sonekle türemesi ya da kaplayıcı ekle türemesi ile ikinci bağımsız sözcüklerin bir araya gelmesi. Çalışmada birinci bağımsız biçimbirimin türeme yollarına (*önek*, *sonек* ya da *kaplayıcı ek*) göre sınıflar oluşturulmuş, her bir sınıfın kendi içindeki yapısal özelliklerine göre alt sınıfları da belirlenerek incelenmiştir.

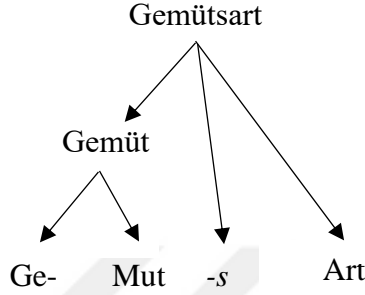
2.2.1. önekAd+Ad Birleşimleri

Bu sınıfın yapısal özelliği birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin, önüne bağımlı dilbilgisel biçimbirim eklenerek türemeye uğraması, ikinci bağımsız biçimbirimin ise salt ad şeklinde olmasıdır. Bu dilbilgisel bağımlı biçimbirimlerin de çekimsel (-s, -st, -en) ya da sözcük yapıcı biçimbirimler (*un-*; *-heit*) olduğunu ve bunların ek olarak karşımıza çıktığı da belirtilmiştir. Çalışma alanı adlar üzerine olduğundan ad çekim ekleri, çekimsel biçimbirimlere örnek gösterilebilir. Bu ekler sözcük yapıcı biçimbirimler değildir, yeni bir sözcük üretmezler. Diğer yandan önekAd+Ad birleşimlerindeki bağımlı dilbilgisel biçimbirimler ise sözcük yapıcı biçimbirimler olan öneklerdir. Hilke Elsen Almandaki adların sadece *erz-*; *ge-*, *miss-*, *un-*, *ur-*,¹⁹¹ önekleriyle, Wolfgang Fleischer ve Irmhild Barz *erz-*, *ge-*, *haupt-*, *miss-*, *un-*, *ur-*¹⁹² önekleriyle, Hans Altmann ise *ge-*, *un-*

¹⁹¹ Elsen, 80.

¹⁹² Fleischer; Barz, 255-262.

, *be-*, önekimsi olarak da *miss-*¹⁹³ önekleriyle türediğini ifade ederler. Fleischer ve Barz'ın önek olarak kabul ettiği *haupt* biçimbirimi, Duden sözlüğüne ve bazı kaynaklara göre önek değil önekimsi işlevindedir.¹⁹⁴ Bu nedenle *haupt* biçimbirimi çalışmada önek olarak değerlendirilmemiştir. Birleşimlerde ise birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin söz konusu olan bu öneklerden ilk olarak *ge-* önekiyle türediği gözlemlenmiştir:

Gemütsart (karakter, mizaç) birleşimi çözümlendiğinde, birinci bağımsız sözcüksel biçimbiriminin –*ge* önekiyle türediği görülür. Bu türetim gerçekleşirken (*Mut*→*Gemüt*) *Mut* biçimbirimi ses değişimine uğramaktadır. *Gemütsart* birleşiminin açıklamasında ‘*Art des Gemüts (mizaç şekli)*’ şeklinde tamlama yoluyla yüzey yapıya çıktığı kabul edilebilir.

Aynı zamanda kaynaklarda *ge-* önek birleşimlerinin topluluğu (Alm. *Kollektivbildung*) belirttiği ifade edilmektedir.¹⁹⁵ Aşağıdaki birleşimlerin açıklamalarında bu özelliğin olduğu dikkat çeker:

Gehirn: 15. Jahrhundert; Kollektivbildung zu Hirn.¹⁹⁶

15.yy. *Hirn sözcüğünün topluluk adı*

Gemüt: Das seit dem mhd. Zeit bezeugte Wort (mhd. gemüete) ist eine Kollektivbildung zu dem unter ↑*Mut* behandelten Substantiv¹⁹⁷

Ortaçağ yüksek Almanca döneminden bu yana Mut sözcüğünün topluluk adı

Gepäck: Das seit dem 16. Jh. Gebräuchliche Wort (für älteres gepac) ist eine Kollektivbildung zu dem unter ↑*Pack*¹ behandelten Substantiv.¹⁹⁸

16. yüzyıldan bu yana kullanılan Gepäck, Pack¹ sözcüğünün topluluk adı

¹⁹³ Altmann, 81-82.

¹⁹⁴ Duden, *Das Bedeutungswörterbuch*, 476.

¹⁹⁵ Elsen, 81.

¹⁹⁶ <https://www.duden.de/rechtschreibung/Gestein>, 08.05.2018.

¹⁹⁷ Duden, *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der Deutschen Sprache*, 327.

¹⁹⁸ Duden, *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der Deutschen Sprache*, 330.

Geschwister: eine Kollektivbildung zu dem unter ↑Schwester behandelten Substantiv.¹⁹⁹

Schwester sözcüğünün topluluk adı

Gestein: Kollektivbildung zu Stein.²⁰⁰

Stein sözcüğünün topluluk adı

Gewitter: eine Kollektivbildung zu dem unter Wetter behandelten Wort.²⁰¹

Wetter sözcüğünün topluluk adı

Verilen açıklamalarda da görüldüğü gibi toplanan birleşimlerde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlere gelen bağımlı biçimbirim ya da *ge-* öneki topluluğu ifade etmektedirler. Diğer *ge-* öneklili birleşimler ise aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Birleşim	Anlam	Birinci Bağımsız sözcüksel biçimbirim		Birleştirme Eki	İkinci Bağımsız sözcüksel biçimbirim
Gehirnhaut	<i>beyin zarı</i>	<i>Gehirn</i>		-	<i>Haut</i>
		<i>Ge-</i>	<i>Hirn</i>		
Gemütsmensch	<i>1. duygulu insan, 2. vurdumduymaz</i>	<i>Gemüt</i>		-s-	<i>Mensch</i>
		<i>Ge-</i>	<i>Mut</i>		
Gepäckwagen	<i>bagaj vagonu</i>	<i>Gepäck</i>		-	<i>Wagen</i>
		<i>Ge-</i>	<i>Pack</i>		
Geschwisterpaar	<i>erkek ve kız kardeş</i>	<i>Geschwister</i>		-	<i>Paar</i>
		<i>Ge-</i>	<i>Schwester</i>		
Gesteinfaser	<i>yanmaz taş yünü</i>	<i>Gestein</i>		-	<i>Faser</i>
		<i>Ge-</i>	<i>Stein</i>		
Gewitterluft	<i>fırtına öncesi boğucu, kötü hava</i>	<i>Gewitter</i>		-	<i>Luft</i>
		<i>Ge-</i>	<i>Wetter</i>		

Tabloya göre *Mut*, *Pack*, *Schwester*, *Wetter* bağımsız sözcüksel biçimbirimlerin *ge-* öneki ile türerken kökte sessel değişimlere uğradığı göze çarpar. Bu durum verilen örnekler arasında sadece *Stein* (taş) ve *Hirn* (akıl) bağımsız sözcüksel biçimbirimlerinde

¹⁹⁹ Duden, *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der Deutschen Sprache*, 334.

²⁰⁰ <https://www.duden.de/rechtschreibung/Gestein>, Erişim Tarihi: 08.05.2018.

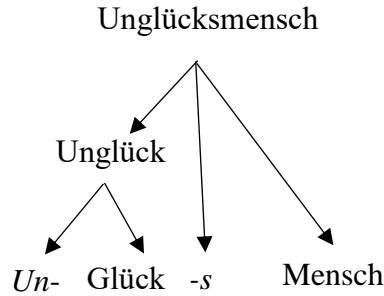
²⁰¹ Duden, *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der Deutschen Sprache*, (5. Auflage), Band 7, Duden Verlag, Berlin 2014, 339.

söz konusu değildir. Söz konusu olan durumu Almanca'nın tarihsel gelişimi ile birlikte değerlendirmek daha tutarlı bir yaklaşım olacaktır.

Vural Ülkü *Gewitter*, *Gemüse*, *Geländer*, *Gerät*, *Gesicht* vb. gibi adlardaki öneğin artık tamamen sözlükselleştiğini (Alm. *lexikalisiert*) belirtmektedir.²⁰² Örneklerde de görüldüğü gibi *Mus*; *ezme*, *püre*→*Gemüse*; *sebze*, *Land*; *toprak*, *ülke*→*Geländer*; *korkuluk*, *Rat*; *konsey*, *kurul* → *Gerät*; *alet edevat*, *Mut*; *cesaret* → *Gemüt*; *his*, *mizaç*, *Sicht*; *bakış*, *görüş*→*Gesicht*; *yüz* şeklinde *ge-* önekini almasıyla birlikte temel anlamından uzaklaşarak tamamen farklı bir kavrama geçmektedirler.

Örneklerdeki ilk ögede salt addan yine ad türetilmekte ikinci öge ise salt ad şeklinde kalmaktadır ve herhangi bir türemeye uğramamıştır. *Ge-* öneki sadece adlarla sınırlı değildir. Çalışma salt adlar üzerine olduğundan dolayı ilgili veriler gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre *ge-* önekinin Ad +Ad birleşimlerinde birinci ögede bulunması sayıca sınırlı kalmaktadır.

Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirime eklenen diğer bağımlı sözcük yapıcı biçimbirim ise *un-* önekidir. Kaynaklara göre *un-* önekinin sadece adlarda, sıfatlarda ve az da olsa zarflarda karşımıza çıktığı belirtilmektedir²⁰³ Ad+Ad birleşimlerinde ise verilere göre *un-* öneki aşağıdaki gibidir:

Unglücksmensch (*şanssız insan*) birleşiminde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim *un-* önekiyle türemekte, ikinci öge yine salt ad durumundadır. Birleşimin derin yapıda '*Mensch des Unglücks*' şeklinde tamlama yoluyla gerçekleşmediği açıktır. O halde birleşimin açıklaması '*Mensch, der Unglück hat*' (*şanssız olan kimse*) şeklinde

²⁰² Vural Ülkü, *Affixale Wortbildung im Deutschen und Türkischen, Ein Beitrag zur Deutsch-türkischen kontrastiven Grammatik* (Almanca'da ve Türkçede Eklerle Kelime Teşkili), Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 294, Ankara 1980, 58.

²⁰³ Fleischer; Barz, 259.

yapılabilmektedir. Bu duruma ek olarak birleşim, birinci ögenin ikinci ögeyi nitelemesi bakımından belirleyici birleşim türü özelliğini taşımaktadır.

-*un* önekiyle yapılan diğer türetmeler ise şu şekildedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Unglücksrabe	<i>şanssız insan</i>	<i>Unglück</i>		-s-	<i>Rabe</i>
		<i>Un-</i>	<i>Glück</i>		
Unglücksvogel	<i>şanssız insan</i>	<i>Unglück</i>		-s-	<i>Vogel</i>
		<i>Un-</i>	<i>Glück</i>		
Unglückswurm	<i>şanssız insan</i>	<i>Unglück</i>		-s-	<i>Wurm</i>
		<i>Un-</i>	<i>Glück</i>		
Unruheherd	<i>huzursuzluğun hâkim olduğu yer, sorunlu yer</i>	<i>Unruhe</i>		-	<i>Herd</i>
		<i>Un-</i>	<i>Ruhe</i>		

Unglücksrabe, *Unglücksvogel*, *Unglückswurm* birleşimlerinde de ikinci biçimbirimler *Rabe*; *karga*, *Vogel*; *kuş*, *Wurm*; *solucan* anlamlarına gelirler. Ancak birleşim sırasında bu biçimbirimler temel anlamından uzaklaşmaktadırlar. *Rabe* ve *Vogel* biçimbirimlerinin ‘*şanssızlığı*’ simgelediğinden benzerlik ilişkisi içerisinde bir arada bulunduğu söylenebilir. Birleşimlerin göndergesi insana özgü özelliklerdir. Aynı zamanda bu birleşimlerle *Unglücksmensch* (*şanssız insan*) birleşimi birbirlerinin eş anlamlıdır ve sadece farklı ifade edilmiş biçimleridir. *Unglücksmensch* birleşiminde her iki gösterge de anlamlarını korumakla birlikte biraraya gelerek aynı şeye göndergede bulunurlar. Bu bakımdan aralarında nedenli birleşim söz konusudur, ancak diğer birleşimlerde ise bileşenlerden biri anlam kaybına uğradığından bu birleşimler yarı nedenli birleşimlerdir.

un- önekinin işlevlerinden biri olumlu bir kavrama olumsuzluk anlamı katmasıdır. *Glück*→*şans*; *Unglück*→*şanssızlık*; *Ruhe*→*huzur*; *Unruhe*→*huzursuzluk* örneklerinde olduğu gibi olumlu bir ifadeden olumsuzluk içeren bir ifadeye geçiş söz konusudur ve birleşimi de olumsuzlaştırmaktadır. *Unruheherd* birleşimi de ‘*huzursuzluğun hâkim*

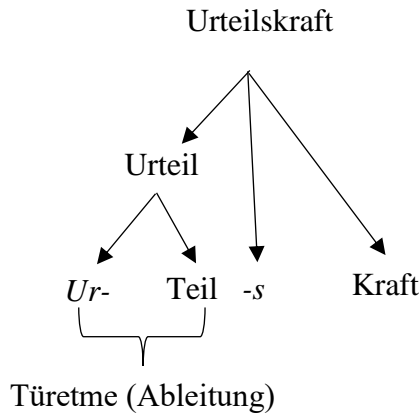
olduğu yer, sorunlu yer anlamındadır ve diğer örnekler gibi yine olumsuzluk belirtmektedir. Diğer yandan ikinci biçimbirim *Herd; ocak, merkez* gibi anlamları taşır, ancak birleşimde ise temel anlamından uzaklaşmaktadır.

Belirlenen çerçeve dâhilinde *un-* önekinin ilk ögede bulunması sayıca azdır. Bu durum ikili birleşimlerde;

- 1) Birinci bağımsız biçimbirimin herhangi bir sözcük türünden türeyerek adlaşan bir adın önüne gelmesi (*Unfallwagen; fallen→Fall; Un+Fall→Unfall (fakat kalıplaşmış)+Wagen*),
- 2) İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin herhangi bir sözcük türü olmakla birlikte sözcük yapıcı eklerden birini alarak türemiş ad olması (*Unruhestifter→Un+Ruhe, stiften→Stifter*); *Unruhe+Stifter*),
- 3) Her iki bağımsız biçimbirimin farklı sözcük türlerinden türeyerek adlaşmış olması (*Unfallversicherung→fallen→Fall; Un+Fall, sicher→versichern→Versicherung→Unfall+Versicherung*),

gibi durumlar çalışmanın dışında kaldığından *-un* önekiyle gerçekleşen türetmeler yukarıda belirtilen örneklerle sınırlı kalmaktadırlar.

Birinci bağımsız biçimbirime eklenen bir başka bağımlı biçimbirim ise *ur-* önekidir. Vural Ülkü adlarda ve sıfatlarda rastlanan bu önekin “*Ur*” (= *sığır*) adı ile eşesli olduğunu fakat etimolojik olarak aralarında herhangi bir bağ bulunmadığını ifade etmektedir.²⁰⁴ Bu durumda *ur-* önekiyle ad olan *Ur* biçimbirimini birbirinden ayırt etmek gerekir. İkili birleşimlerde *ur-* öneki ile ilgili birleşim *Urteilkraft* örneğidir.

²⁰⁴ Ülkü, 72.

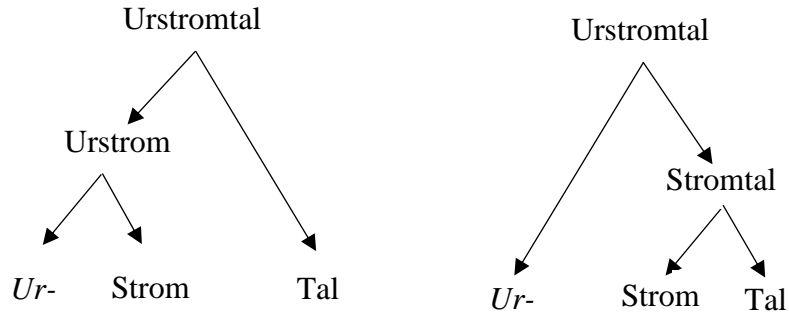
Urteilstkraft (*muhakeme gübü, yeteneği*) birleşimi parçalarına ayrıldığında yukarıdaki gibi bir şekil ortaya çıkmaktadır. Kaynaklarda bu önekin genel olarak *asıl, kaynak, köken, ilk* (örn. *Urmensch; ilk insan, Urzeit; en eski, ilk çağlar*), *önceki ya da sonraki nesil* (örn. *Urgroßvater; büyükdede, Urenkel; torununun oğlu*) anlamı yüklediği gibi, diğer yandan anlamı kuvvetlendirmek için “çok” (örn. *uralt: çok eski, çok yaşlı*) anlamı yüklediği de belirtilmektedir.²⁰⁵ Ancak bu birleşimde *-ur* öneki bu işlevde değildir. Vural Ülkü çoğu oluşumların kalıplaşmış (Alm. *idiomatisiert*) olduğunu ve bu duruma *Urteil (hüküm)* örneğini vermektedir.²⁰⁶ Verilen örnekte de görüldüğü üzere *ur-*ekin birinci bağımsız biçimbirime eklenerek biçimsel olarak önek olduğu göz ardı edilemez bir durumdur. Fakat bu türetmede kalıplaşarak başka bir anlam yüklenmektedir. Aynı zamanda *Kraft (güç, enerji)* bağımsız sözcüksel bir biçimbirimdir, ancak adlarla birleşiminde sonekimsi gibi hareket ederek birleşime ‘*beceri, yetenek*’ anlamı katmaktadır. Bu nedenle birleşim ikili Ad+Ad birleşimi gibi görünse de aslında Ad+sonekimsi yapısıdır. Bu tür birleşimler iki birleşim yapısı sergilemediğinden Ad+Ad birleşimleriyle karıştırılmamalıdır.

Diğer bir örnek ise *Urstromtal*²⁰⁷ birleşimidir. Bu örnekte durum karmaşıklaşmaktadır. *Urteilstkraft* birleşimi anlamlı en küçük birimlerine ayrıldığında, önekin hangi tarafta ya da hangi biçimbirime eklendiği açıkça belli olmaktadır. Fakat *Urstromtal* birleşiminde ise *ur-* önekinin hangi ögeye ait olduğu ya da birleşimin nasıl gerçekleştiği belirsizleşir. Birleşim anlamlı en küçük biçimbirimlerine aşağıdaki şekildeki gibi parçalarına ayrılabilir görünebilir:

²⁰⁵ Elsen, 80.

²⁰⁶ Ülkü, 73.

²⁰⁷ **Urstromtal:** <n.12U> *durch die Schmelzwässer der Eiszeitgletscher geschaffenes, breites Tal in Norddeutschland.*²⁰⁷ (Buzul çağı döneminde buzulların erimesiyle oluşan Kuzey Almanya’ daki büyük nehir)

Ur- öneki eklendiği bağımsız biçimbirimle beraber anlam kazanmaktadır, diğer biçimbirimler ise *Strom* ve *Tal* bağımsız olarak var olmaktadır. Fakat her iki ayrıştırma da doğru değildir. Çünkü Almancada ne *Ur+Strom* gibi birleşim ne *Ur+Stromtal* ne de *Stromtal* gibi bir birleşim bulunmamaktadır. Bu nedenle *Urstromtal* birleşimi her iki durumda da yukarıdaki gibi bir ayrıma olanak vermemektedir. Söz konusu birleşim, biçimbirimlerin yan yana dizilişleri bakımından durumsal birleşim gibi görülebilir. Fakat **der Gernegroß** (*büyüklik taslayan, kasıntı*) gibi durumsal birleşimlerde daha önce belirtildiği gibi temel biçimbirim olmadığından ikinci öge birleşimin dilbilgisel özelliklerini belirlememektedir. *Urstromtal* birleşiminde ise biçimbilimsel bir temel biçimbirim (*Tal*) bulunmaktadır ve ikinci öge birleşimin dilbilgisel özelliklerini belirlemektedir (*das Urstromtal*). Bu nedenle yapısı bakımından ortak birleşimdir, ancak oluşum yolu durumsal birleşimdir. Birleşimi oluşturan öğeler arasında sözcük gurubu ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum gerçekleşirken, birleşim Hans Altmann'ın belirttiği ortak birleşim türlerinden Ad Öbeği (NP- *Mehrkornbrot*)²⁰⁸ yapısına uygunluk gösterir. Çünkü artık birleşim parçalarına ayırlamayacak kadar öbekleşmiş durumdadır. Vural Ülkü'nün belirttiği gibi *ur-* önekinin işlevlerinden biri de “çok” görevi üstlenmesidir²⁰⁹ ve bu birleşimde bu durumu (*çok büyük, geniş nehir*) taşımaktadır. Bu yüzden *ur-* burada önek konumundadır, fakat hangi bağımsız biçimbirime bağlı olduğu karmaşıklaşmaktadır. *Ur-* önekiyle türemiş birleşimler, daha önce bahsedilen nedenlere benzer durumlardan dolayı gösterilen örneklerle sınırlıdır.

Yapılan çözümleme ve elde edilen verilere göre önekAd+Ad birleşimlerinde belirtilen öneklerden (*erz-*; *ge-*, *miss-*, *un-*, *ur-*) sadece;

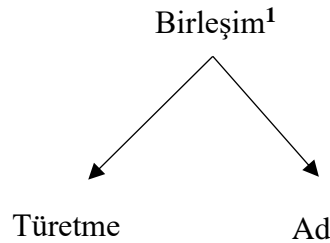
²⁰⁸ Altmann,

²⁰⁹ Ülkü, 73.

- *ge-*
- *un-*
- *ur-*

önekleri ile birinci bağımsız biçimbirimler türemektedirler. *Erz-*, *ge-* ve *miss-* önekleriyle yapılan türetmeler bu sınıftaki birleşimlerde gözlemlenmemiştir. *Erz-* önekinin aynı zamanda ad biçimi de (*Erz: maden*) bulunmaktadır. *Erz* biçimbirimiyle sadece Ad+Ad birleşimleri mevcuttur (*Erzhütte: maden ocağı*). Bu ayrıma dikkat edilerek inceleme yapılmıştır. Bu tür birleşimlerde *Erz* önek olmadığından bu sınıfın dışında kalmaktadır, daha doğrusu ilk sınıfın (Ad+Ad) sınırları içerisinde bulunmaktadır. *Erz-* önekiyle var olan birleşimler önekAd yapısı (*Erzengel: baş melek*) sergilediğinden elde edilen veriler arasında bulunmamaktadır. *Miss-* öneki ile tek bir önekAd+Ad birleşimi yapısı bulunmaktadır. Bu birleşim ise farklı sözcük türünden türeyerek adlaştığından (örn. *Misstrauensantrag*) bu sınıfa dâhil edilmemiştir. *Be-* önekinin ise önekAd+Ad birleşimi yapısı mevcuttur. Fakat kaynaklarda diğer sözcük türlerine eklenerek fiil oluşumunu sağlayan ekler arasında yer alması²¹⁰ve aynı zamanda *Bedeutungslehre* (*anlambilim*) (*Bedeutungslehre: deuten*→*bedeuten*→*Bedeutung; lehren*→*Lehre*) gibi bir örnekte de fiilden yine fiil türetmesi, son ek yardımıyla adlaşması nedeniyle bu tür oluşumlar da çalışmada yer almamaktadır.

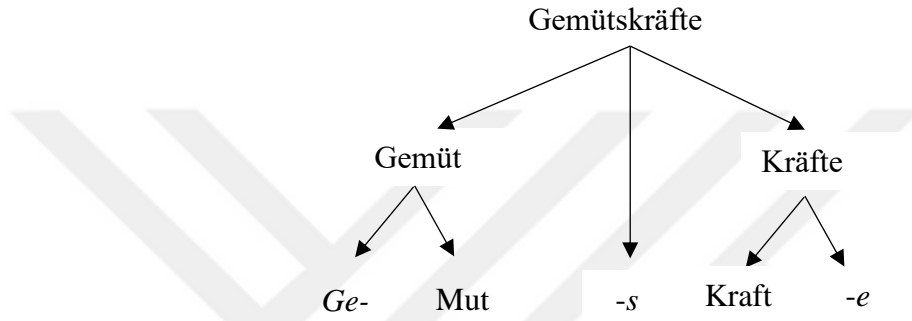
Özetle daha önce adlarda üretimi sağlayan öneklerden ikili birleşimlerdeki birinci bağımsız biçimbirimde sadece *ge-*, *un-* ya da *ur-* önekleri bulunmaktadır. Yapıları bakımından *Urstromtal* örneği ortak birleşim özelliği gösterir. Birleşimlerdeki diğer örneklerde ise türetme söz konusudur. Böylelikle bu sınıftaki birleşim geneli itibariyle aşağıdaki gibi gerçekleşmektedir:

²¹⁰ Elsen, 215.

2.2.1.1. önekAd+Ad_{çek. eki.} Birleşimleri

Önek türetmelerinin bir alt türü olarak önekAd+Ad_{çek. eki.} birleşimleri yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıfın yapısal özelliği ise ilk bileşenin önek olarak türemesi, ikinci ögenin ise sadece çekimsel ek alması ve salt ad durumunda olmasıdır. önekAd+Ad_{çek. eki.} yapısında, birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerde türetme *ge-* önekiyle gerçekleşmektedir:

Gemüt biçimbirimi *ge-* önekiyle türemektedir. *Kräfte* biçimbirimi ise çokluk eki almakta ve biçimbirimin kökünde ses değişimi görülmektedir. İlk bileşen türemiş ikinci bileşen ise salt ad durumundadır.

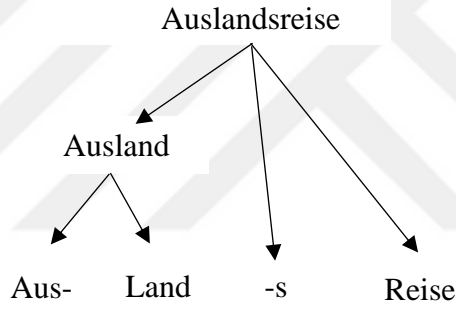
Bu sınıfın bir farklı yapısı ise *Gebirgstruppen* (dağ birlikleri, bölükleri) örneğinde görülür. Birleşimde yine ilk öge *ge-...-e* yoluyla türemektedir. Türetim gerçekleşirken birinci öğede sonek düşmesi (*-e*) ve kök sözcükteki seslinin değişimi (*e→i*) söz konusudur. İkinci öge *Truppe* biçimbiriminde *-e* sonek gibi görünse de *Trupp* biçimbiriminden bağımsızdır, bu ek çokluk ekidir. Bu bağlamda *Truppe* biçimbirimi *Kräfte* biçimbirimi ile aynı özelliği taşımaktadır. Diğer yandan her iki birleşim de belirleyici birleşim özelliği sergilerler. Almancada önekAd+Ad_{çek. eki.} birleşimleri etkin bir yapı değildir ve nicel bakımdan azdırlar.

2.2.2 edatlı önekAd+Ad Birleşimleri

Almancada bazı edatlar (Alm. *Präpositionen*) diğer sözcük türleriyle birleşerek önek işlevi görebilmektedir. Bu özellikleriyle bazı edatlar aslında bağımlı önekler sınıfına da dâhil edilebilirler. Bağımlı önekler bağlandığı temel biçimbirimlerle

anlanmaktadır, tek başlarına sözcük oluşturamazlar. Ancak edatlar bağımsız sözcüksel dilbilgisel biçimbirimlerdir. Bu tür biçimbirimler dilbilgisel bağlamda, sözdizimsel boyutta anlamlı hale gelmektedirler. Edatlar bazı durumlarda bir adın önüne gelerek önek olarak hareket edebilmektedirler. Vural Ülkü bağımsız biçimbirim olan edatlar ile önek işlevini yerine getiren edatların eşesli biçimler olduğunu söylemektedir. Bu tür öneklerin, edatların eşesli biçimi (Alm. *Homonyme Morphe*) olarak da belirtmektedir.²¹¹ Diğer bir deyişle seslenimleri ve yazılışları aynı ancak işlevleri farklı olan biçimler söz konusudur. Diğer yandan eşesli biçimlerle önekimsiler karıştırılmamalıdır. Çünkü önekimsiler ya da sonekimsiler bağımsız sözcüksel biçimbirimlerdir, anlamlıdır. Sadece tam önek değil, önek gibi hareket ederler.

edatlı önek Ad +Ad birleşileri yapısı özelliği *Auslandsreise* örneğinde görülür:

İlk öge *Ausland* biçimbiriminde, *Ausländer* (yabancı), *ausländisch* (yabancı olan) biçimbirimlerindeki sonekin düşmesiyle *değişme* (Alm. *Rückbildung*) gerçekleşmektedir.

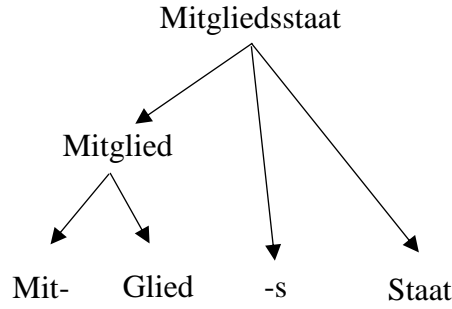
Ausland ← *Ausländer*, *ausländisch*

Auslandsschule (uluslararası okul) birleşiminde de aynı durum, yani *değişme* söz konusudur, ikinci öğeler ise salt ad durumundadır. Birleşim araya birleştirme eki de almaktadır. Vural Ülkü *aus-* önekinin adlarla birleşiminde ‘mekân dışı’ gibi bir anlam yüklenebildiğini belirtmektedir: *Ausland*, *dış ülke -ler*.²¹² *Auslandsreise* birleşiminde de *yurtdışı seyahati* şeklinde anlam yüklenmektedir.

Bir başka edatlı önek ise *mit-* ekidir:

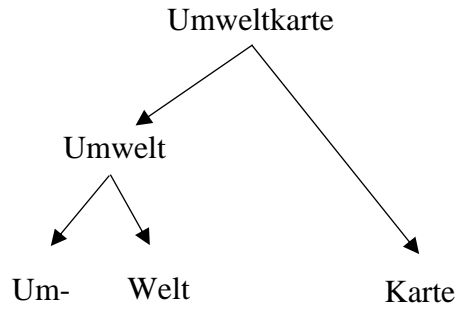
²¹¹ Ülkü, 39-84.

²¹² Ülkü, 47.

mit- eklendiği adlara ‘birliktelik’²¹³ anlamı katmaktadır. *Mitgliedsstaat* (üye devlet) örneğinde de bu anlamdadır. Aynı özellikler *Mitgliedkarte* (üye kartı, kimliği), *Mitgliedsland* (üye ülke), *Mitgliedstaat* (üye devlet) örneklerinde de aynı durum söz konusudur ve belirleyici birleşim özelliği görülmektedir. Bazı birleşimlerde *-s* ekinin birleştirme işlevinin yanı sıra anlam ayırıcı (örn. *Landmann*; çiftçi, *Landsmann*; vatandaş) özelliği de vardır.²¹⁴ Ancak *Mitgliedsstaat* ile *Mitgliedstaat* arasındaki birleştirme ekinin (*-s-*) bu iki birleşimde hiçbir anlam ayırıcı özelliği bulunmamaktadır, her ikisi de aynı anlamdadır.

Edatlı önekle yapılan bir diğer ek ise *um-* önekidir:

um- önekinin adlarda ‘konumsal çevre (Alm. räumliche Umfassung)’ gibi bir anlam ifade ettiği belirtilmektedir: *Umwelt*, çevre;²¹⁵ *Umweltkarte*: yakın çevrelere giden toplu

²¹³ **Mit-** <Präfix; das Basiswort bezeichnet eine Person>; jmd. zusammen mit anderen, einem anderen ...: Mitangeklagter, -autor, -begründer, -besitzer, -bewerberin, -bürger, -eigentümer, -erbe, -gefangener, -häftling, -mensch, -musiker, -patient, -schwuler. *sinnv.:* Ko-.(c) Dudenverlag.

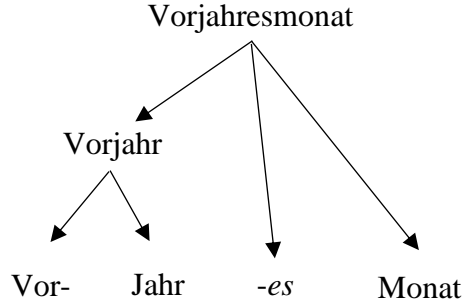
²¹⁴ Naumann, 17.

²¹⁵ Ülkü, 69.

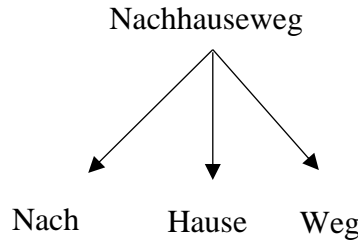
taşıma araçlarında kullanılan indirimli abone kartı, bilet.²¹⁶ Diğer bir örnek ise Umweltschaden (çevreye verilen zarar) birleşimidir.

Diğer bir türetim ise vor- önekiyle gerçekleşmektedir:

Vural Ülkü, *vor-* önekinin eklendiği ada zamansal ve yerel bir anlam yüklediğini belirtmektedir.²¹⁷ *Vorjahr*: geçen yıl; *Vorjahresmonat*: geçen sene aynı ay. *Vorschulkind* örneğinde de yine aynı işlevi yüklenmektedir: *Vorschule*: ilkokul öncesi hazırlık dönemi, anaokulu; *Vorschulkind*: anaokul öğrencisi. Fakat *vor-* öneki *Vorortbahn* gibi bir birleşimde bu işlevin dışındadır ve yerel anlam yükler: *Vorort*: şehire yakın yöre kent, banliyö; *Vorortbahn*: banliyö treni.

Bazı birleşimlerde örneklerde gösterildiği gibi önek işlevi söz konusuysen bazı birleşimlerde ise bu işlev değişebilmektedir. Örneğin:

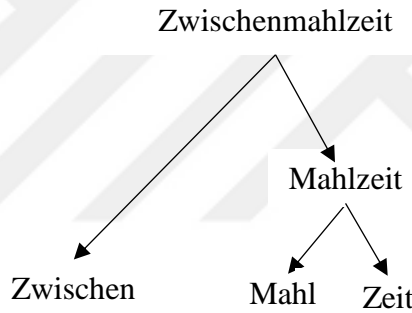
Nachhauseweg (eve dönüş yolu) gibi bir birleşimde ne *Nachhause* ne de *Hauseweg* gibi bir birleşim bulunmaktadır. Bu durumda sözdizimsel boyuttan sözcük yapımına geçiş görülür. Her bir biçimbirim [nach], [Hause], [Weg] bir araya gelerek birleşimi oluşturur. Fakat *nach* ve *Hause* ikilisi “*Ich gehe nach Hause*” örneğinde olduğu gibi ‘*nach*’ ve

²¹⁶ Um|welt|karte <f. 19> ermäßigte Dauerkarte für die Benutzung öffentlicher Nahverkehrsmittel, Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1528.

²¹⁷ Ülkü, 76.

'Hause' biçimbirimlerinin sürekli yan yana bulunmalarından sözdizimsel boyuttan sözcük yapımına doğru geçiş özelliği gösterirler. Bu özelliğiyle 'nach' ve 'Hause' biçimbirimleri, durumsal birleşim yoluyla yan yana gelmiş gibi de görünmektedir. Bu noktada durum karmaşıklaşmaktadır. Ancak durumsal birleşimlerin temel biçimbirimi yoktur, bu nedenle tam olarak durumsal birleşim olarak tanımlamaz. Birleşimin temel biçimbirimi 'Weg' bulunduğundan, ortak birleşim türü olarak Ad öbeği (NP)+Sözcük yapısına uymaktadır ve oluşum yolu durumsal birleşimdir. Birleşimin açıklamasına bakıldığında "Weg nach Hause" şeklindedir. Aynı zamanda birleşim edatlı yönetici birleşim (Alm. *präpositionales Rektionskompositum*) özelliği de sergilemektedir. *Nachhauseweg* birleşiminde diğer yapılardan farklı olarak *nach* edatının önek işlevinde olmadığı da belirgindir.

Zwischenmahlzeit birleşimi ise aşağıdaki gibi parçalarına ayrılabilir;

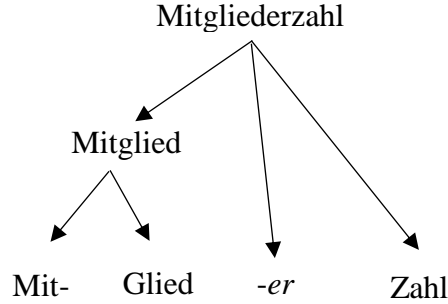

Zwischenmahlzeit birleşimi parçalanabilirlik durumu *Nachhauseweg* birleşiminden farklılık gösterir: *Mahlzeit* (öğün) birleşiminin bulunması ve edatlı yönetici birleşim özelliği göstermesi bakımından *Zwischenmahlzeit* (ara öğün) birleşiminde, bir edat (*zwischen*) ve bir birleşimden (*Mahlzeit*) oluşan yeni bir sözcük söz konusudur. Bu durum örnekte de görüldüğü gibi edatların her zaman önek işlevini sahip olmadıklarının göstergesidir. O halde birleşim edat+[Birleşim] yapısı taşımaktadır. Örnekteki karmaşık durumun tespiti ancak birleşimlerin parçalarına ayrılmasıyla yapılabilmektedir.

2.2.2.1. edatlı önekAd_{çek. eki.}+Ad Birleşimleri

Edatlı önek türetmelerin bir alt türünü edatlı önekAd_{çek. eki.}+Ad birleşimleri oluşturur. Bu sınıfta birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim edatlı önek ve adla birleşmekte ve

sonrasında ise çokluk eki almaktadır. Bu tür bir yapı *Mitgliederzahl* örneğinde görülmektedir:

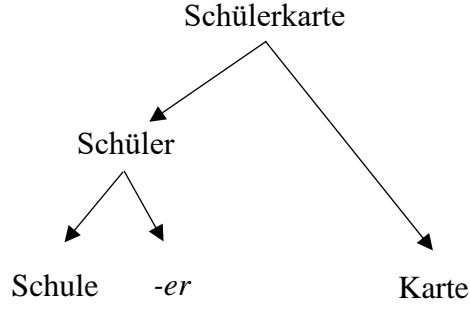
Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim edatlı önek ile tüdikten sonra *-er* çokluk ekini de almaktadır. İkinci öge ise salt ad durumundadır. *Mitglieder* (üyeler) birleşimi derin yapıda bir açıklama yapıldığında bir ‘*tamlama*’ yoluyla birleşim gerçekleştiği görülmektedir: ‘*Zahl der Mitglieder* (üyelerin sayısı)’.

2.2.3. Ad_{sonek}+Ad Birleşimleri

İkili Ad+Ad birleşimlerinin diğer bir türü olarak Ad_{sonek}+Ad birleşimleri karşımıza çıkmaktadır. Önekli birleşimlerinin aksine bu sınıfın yapısal özelliği, birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin sonek olarak ad türetimini gerçekleştirmesidir. İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim salt ad durumundadır.

Sonekler de önekler gibi bağımsız sözcüksel biçimbirime eklenen bağımlı sözcük yapıcı biçimbirimler, diğer bir deyişle yapımekleridir. Böylelikle sözcük üretimini sağlamaktadırlar. Bu ekler ister önek ister sonek olsun bir temel biçimbirime bağlanarak işlev yüklenmektedirler. Almandada önekler gibi bir takım farklı sonekler bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan *-er* üretken bir sonek olarak görülmektedir.²¹⁸ Ad_{sonek}+Ad birleşimleri yapısında da *-er* sonekiyle türetmeler gözlemlenmiştir. Örneğin:

²¹⁸ Ülkü, 101.

Schülerkarte (öğrenci kartı) birleşiminde olduğu gibi birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim *Schule*, *-er* bağımlı biçimbirimini alarak addan yine ad türetimi gerçekleşmektedir. Ancak temel biçimbirimde *Schüleer* gibi birleşim olamayacağından biçimbirimin sonundaki *-e* sesi düşmekte (*Schule*), aynı zamanda kökteki ses de değişmektedir (*Schüler*).

Birinci bağımsız biçimbirimdeki *-er* soneki tablodaki örneklerde de olduğu gibi addan ad türetimi gerçekleştirir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Fleischerhund	<i>büyük köpek</i>	<i>Fleischer</i>		<i>Hund</i>
		<i>Fleisch</i>	<i>-er</i>	
Schäferhütte	<i>çoban kulübesi</i>	<i>Schäfer</i>		<i>Hütte</i>
		<i>Schaf</i>	<i>-er</i>	
Schülmütze	<i>öğrenci şapkası</i>	<i>Schüler</i>		<i>Mütze</i>
		<i>Schule</i>	<i>-er</i>	
Seilerbahn	<i>ip imalat alanı</i>	<i>Seiler</i>		<i>Bahn</i>
		<i>Seil</i>	<i>-er</i>	
Schiffermütze	<i>gemici şapkası</i>	<i>Schiffer</i>		<i>Mütze</i>
		<i>Schiff</i>	<i>-er</i>	
Töpfervogel	<i>Güney Amerika serçesi</i>	<i>Töpfer</i>		<i>Vogel</i>
		<i>Topf</i>	<i>-er</i>	

–er sonelinin işlevlerinin arasında kişi tanımlamaları yaparak birçok meslek adlarını oluşturduğu belirtilmektedir.²¹⁹ Yukarıdaki ve toplanan diğer birleşimlerde de –er sonelinin bu işlevi yüklendiği görülmektedir:

Fleisch: et → *Fleischer: kasap*;

Schaf: koyun → *Schäfer: çoban*

Schule: okul → *Schüler: öğrenci*

Seil: ip, urgan → *Seiler: ipçi*

Topf: çanak – çömlek → *Töpfer: çömlekçi.*

Fakat Fleischerhund (büyük köpek) ve Töpfervogel (yuvası kilden yapılan üstü kapalı olan bir tür Güney Amerika serçesi) birleşimlerinde –er soneli yukarıda değindiğimiz işlevinin dışında kullanılmıştır. Böylelikle birinci öğeler kişi ya da meslek tanımlaması anlamı katmaktan uzaklaşır ve kalıplamış bir yapı oluşturur.

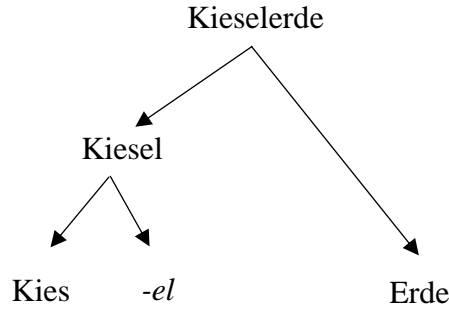
Birinci bağımsız biçimbirimde –er soneliyle türetme gerleşirken kökteki sesler de değişmektedir (*Schaf–Schäfer; Shule–Schüler; Topf–Töpfer*). –Er sonelinin adlarda da üretken olduğu görülmektedir. Bu örneklerin dışında elde ettiğimiz birleşimler arasında *Sündermiene (suçluluk yüz ifadesi)* birleşimi farklı bir durum sergilemektedir. Birleşim anlamlı en küçük parçalara ayrıldığında *Sünde- er+Miene* şeklindedir. Etimoloji sözlüğünde *Sünde* biçimbirimden *Sünder* türetildiği belirtilmektedir.²²⁰ Örnekte de *Sünde+er*, yani *Sündeer* gibi bir türetme Almancanın yapısı itibariyle gerçekleşmeyeceğinden diğer örneklerde olduğu gibi –e sesinin düştüğü görülmektedir.

Birleşimlerde birinci bağımsız biçimbirimden addan ad türeten diğer sözcük yapıcı biçimbirim ise –ei sonelidir. Elimizdeki verilere göre birinci öğede –ei soneli *Arzneibuch (ilaçların formüllerini veren resmi kitap)* ve *Arzneipflanze (şifalı bitki)* birleşimlerinde bulunmaktadır. Birinci birleşen *Arznei* biçimbiriminin *Arzt* ile bağlantısı bulunmaktadır fakat burada türetme söz konusu olup olmadığı belirsizdir.

Birinci bağımsız biçimbirimdeki sonelerden bir diğeri ise –el ekidir:

²¹⁹ Ülkü, Vural, 101.

²²⁰ Duden, *Das Herkunftswörterbuch*, 837.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere birinci öge –el sonekiyle türemektedir. İkinci öge ise salt ad durumundadır. Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim –el sonekiyle türediği diğer bileşimler ise tabloda gösterilmiştir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Eichelhäher	alakarga	<i>Eichel</i>		<i>Häher</i>
		<i>Eiche</i>	<i>-el</i>	
Kieselglas	kuvars cam	<i>Kiesel</i>		<i>Glas</i>
		<i>Kies</i>	<i>-el</i>	
Kindelmutter	ebe	<i>Kindel</i>		<i>Mutter</i>
		<i>Kind</i>	<i>-el</i>	
Ringelgans	baltık kaz	<i>Ringel</i>		<i>Gans</i>
		<i>Ring</i>	<i>-el</i>	
Ärmelstreifen	koldaki şerit (rütbe işareti)	<i>Ärmel</i>		<i>Streifen</i>
		<i>Arm</i>	<i>-el</i>	
Flösselhecht	lob yüzgeçli turnabalığı	<i>Flössel</i>		<i>Hecht</i>
		<i>Floss</i>	<i>-el</i>	

Tablodaki örneklerde de olduğu gibi birinci bileşen –el sonekiyle türemektedir. Bu türetim sonekinin eklenildiği birime “küçültme” anlamı yüklemesi özelliklerinden biridir ve bu bağlamda çok üretken bir sonек olarak sayılmamaktadır.²²¹ Örneklerde ise *Kindelmutter* (ebe), *Flösselhecht* (lob yüzgeçli turnabalığı) ve *Ringelgans* (baltık kaz) birleşimleri bu özelliği doğrular niteliktedir. *Flössel* ve *Kindel* bağımsız biçimbirimleri sadece birleşimde görülmektedir. Fakat her iki biçimbirimin anlamlı en küçük birimlerine kadar gidildiğinde *Flosse* ve *Kind* biçimbirimlerden türediği anlaşılmaktadır ve –el soneki küçültme görevindedir (*Flosse*: yüzgeç, *Flössel*²²²: çoğu balıkların sırtında çok sayıda

²²¹ Fleischer; Barz, 200.

²²² **Flös|sel**, das; -s, - <meist Pl.> [Vkl. zu Flosse] (Zool.): eine der bei verschiedenen Fischen zahlreich vorkommenden hintereinander liegenden kleinen Rückenflossen. © 2000 Dudenverlag.

bulunan küçük yüzgeçler; *Kind*²²³: çocuk, *Kindel*: küçük çocuk). *Ringelgans* ise birleşiminde de yine küçültme işlevi görülür: *Ring*: halka, çember; *Ringel*: halkacık, çembercik, küçük halka, diğer bir anlamı da *bukle*dir. Bir kaz türü, aynı zamanda küçük ve siyah olan baltık kazlarının boynunda beyaz küçük halka bulunmasından dolayı benzerlik ilişkisiyle *Ringelgans* gibi bir birleşim gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Diğer yandan *Ringelblume*²²⁴ (*kadife çiçeği*) gibi bir birleşimde ise birinci bağımsız biçimbirim anlamı kaybolmakta, ikinci bağımsız biçimbirim kendi anlamını korumaktadır. Genel olarak birleşim bir tür çiçek adıdır.

Bazı durumlarda *-el* sonekinin 'aitlik' (Alm. *Zugehörigkeit*) işlevinde olduğu da belirtilmektedir.²²⁵ *Eichel*, *Kiesel* ve *Ärmel* biçimbirimleri birleşimden bağımsız ele alındığında bu özellikleri göze çarpar: *Eiche*: meşe, *Eichel*: meşe palamudu; *Kies*: çakıl, *Kiesel*: çakıl taşı, silisli; *Arm*: kol, *Ärmel*: elbise kolu. *Eichelhäher* birleşiminin anlamlı en küçük parçası *Eiche* biçimbirimidir, *Eicheel* gibi bir türeme olamayacağından *Eiche* biçimbirimi ve *-el* soneki ile birleşirken *-e* sesi düşmektedir. Birleşimlerde ise; *Eichelhäher*, *alakarga*, *kestane kargası* (ilk öge *alakargaların* neyden beslendiğini belirtir), *Kieselglas*: kuvars cam (*billurlaşmış silisin doğada yaygın türü*), *Ärmelstreifen*, *koldaki şerit* (*rütbe işareti*) anlamını taşırlar. Görüldüğü üzere bileşenler arasında nedenli bir birleşim söz konusudur. Sonikle birleşim gerçekleşirken kökteki ses değişimleri de belirgindir: *Flosse*, *Flössel*; *Arm*, *Ärmel*. Diğer yandan Vural Ülkü, *-el* sonekinin bazı durumlarda, değişiklik belirgin olmadığı için türetme işlevinin bulunmadığını ve bu tür sözcüklerin artık kök olarak kullanıldığını belirtir.²²⁶ Oluşturulan bu sınıfta da bu tür yapılar bulunmaktadır: *Gürteltier* birleşimi *Gürteltier*→*Gürtel*→*Gurt*+*-el*+*Tier* şeklinde çözümlenebilir görünse de *Gürtel* biçimbirimi türemiş değil kök olarak kullanıldığından *Gürtel*+*Tier* (*tatu, bir hayvan türü*) şeklinde yapı çözümlemesi daha doğru olacaktır. *Gürtel* biçimbirimiyle gerçekleşen Ad+Ad birleşimleri ise *Gürteltasche*, (*kemerli çanta*), *Gürtelreifen* (*radyal lastik*) vb. örnekleridir.

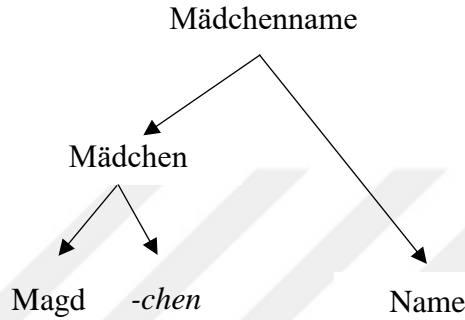
²²³ **Kindel**, das; -s, - [landsch. Vkl. von Kind, mhd. kindel, ahd. chindili] (Bot.): *Trieb, Seitensprosse bei bestimmten Pflanzen.* © 2000 Dudenverlag.

²²⁴ **Rin|gel|blu|me**, die: **1.** (*zu den Korbbütlern gehörende*) Pflanze mit kräftigem Stiel, schmalen, behaarten Blättern u. [gefüllten] gelben od. orangefarbenen Blüten; *Calendula*. **2.** (volkst.) *Löwenzahn.* © 2000 Dudenverlag.

²²⁵ Fleischer; Barz, 200.

²²⁶ Ülkü, 97.

Soneklerden *-chen* sonekinin küçültme işlevinin olduğu bilinmektedir. Vural Ülkü, küçültme yapılırken genellikle temel sözcükteki ünlü sesin değiştiğini (Alm. *Umlaut*) fakat istisnaların da olduğunu; aynı zamanda *-chen* sonekinin bazı oluşumlarda artık küçültme işlevinin olmadığını, kalıplaşmış olabileceğini belirtmektedir. Diğer yandan *Mädchen* gibi örneklerde yeni özel bir anlam kazandığını da eklemektedir.²²⁷ Ancak *Mädchen* bağımsız sözcüksel biçimbirimi anlamlı en küçük parçalarına ayrıldığında *Magd* biçimbirimden türediği ortaya çıkmaktadır:

Ancak *Mädchen* sözcüğü, günümüzde evlenmemiş kadın için kullanıldığından *-chen* soneki küçültme durumu belirtmemektedir.

Diğer örneklerde ise birinci bağımsız biçimbirimdeki *-chen* eki küçültme işlevindedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Schäfchenwolke	<i>yumak bulut</i>	<i>Schäfchen</i>		<i>Wolke</i>
		<i>Schaf</i>	<i>-chen</i>	
Schiffchenarbeit	<i>mekik işi</i>	<i>Schiffchen</i>		<i>Arbeit</i>
		<i>Schiff</i>	<i>-chen</i>	
Riemchenschuh	<i>ince bantlı sandalet</i>	<i>Riemchen</i>		<i>Schuh</i>
		<i>Riemen</i>	<i>-chen</i>	

Birleşimlerde *Schaf*, koyun, *Schäfchen*, kuzu; *Schiff*, gemi; *Schiffchen*, küçük gemi, *mekik*; *Riemen*, uzun ince bağ, kayış, kemer, *Riemchen*, ince bantlı sandalet anlamındadır. Fakat *Schäfchenwolke* (*yumak bulut*)²²⁸ ve *Schiffchenarbeit* (*mekik işi*)²²⁹ birleşimlerinde

²²⁷ Ülkü, 92-93.

²²⁸ **Schäfchen|wolke** <f. 19> Federwolke, kleine Haufenwolke; Sy Lämmerwolke, Wahrig, Deutsches Wörterbuch, 1274.

²²⁹ **Schiffchen|arbeit** <f. 20; Textilw.> Sy Okkiarbeit **1** Handarbeit mit Zwirn u. Schiffchen zum Herstellen von Spitzen **2** die Spitze selbst, Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1288.

birinci sözcük ile birleşimin işaret ettiği şey arasında benzetme ilişkisi kurulur. *Schaf*→*Schüffchen*, *Magd*→*Mädchen* biçimbirimlerinde ise kökte ses değişimi söz konusuysen, *Schiff*→*Schiffchen* örneğinde ses değişimi görülmemektedir. *Riemchen* biçimbiriminde ise (*Riemen*→*Riemchen*) herhangi bir ses değişimi olmamakla birlikte asıl sözcükteki *-en* düşmesi gerçekleşmektedir.

Birinci bağımsız biçimbirimdeki soneklerden bir diğeri ise *-heit* ekidir: *Kindheitstraum* birleşimi ***Kind*+*-heit***; *Kindheit*+*-s*+***Traum*** şeklinde parçalarına ayrılabilir. Vural Ülkü, adların türetiminde *-heit* sonekinin ‘beraberlik’ (Alm. *Gemeinschaft*) ya da ‘topluluk’ (Alm. *kollektive Bedeutung*) anlamı yüklediğini belirtmektedir; fakat bununla birlikte *Gottheit* (*Tanrı*) ya da *Kindheit* (*çocukluk dönemi*) gibi türetmelerin yalıtılmış oluşumlar (Alm. *isolierte Bildungen*) olduğunu da eklemektedir.²³⁰ *Kinheitstraum* (*çocukluk hayali*) birleşimi bu özelliği yansıtmaktadır. Bununla birlikte birleşim durumlarında *-heit*, *-ion*, *-ität*, *-keit*, *-schaft* gibi soneklerden sonra araya *-s* birleştirme eki aldığı belirtilmektedir²³¹ İki bağımsız biçimbirim birleşirken araya *-s* birleştime ekinin geldiği *Kindheitstraum* birleşiminde de görülür.

Birleşimlerde birinci bağımsız biçimbirimde *-in* sonekiyle de türetim gerçekleşmektedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Fürstinmutter	<i>prensın annesi</i>	<i>Fürstin</i>		<i>Mutter</i>
		<i>Fürst</i>	<i>-in</i>	
Königinmutter	<i>ana kraliçe, kral ya da kraliçenin annesi</i>	<i>Königin</i>		<i>Mutter</i>
		<i>König</i>	<i>-in</i>	
Königinwitwe	<i>dul kraliçe</i>	<i>Königin</i>		<i>Witwe</i>
		<i>König</i>	<i>-in</i>	

-in sonekinin, *eril adlardan dişil adlar* oluşturma işlevinin yanısıra ‘eş’ işlevinin de bulunduğu bilinmektedir. *Fürstinmutter* birleşiminde *eril addan dişil ad* (*Fürst: prens;*

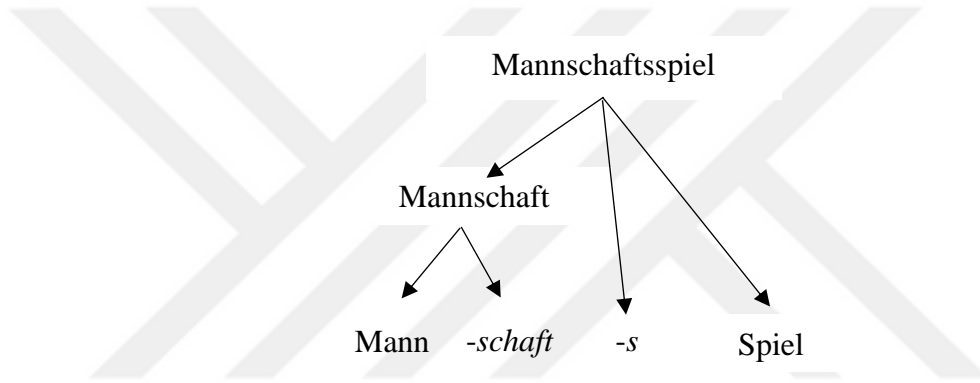
²³⁰ Ülkü, 107.

²³¹ Donalies, 31.

Fürstin; prenses), *Königinmutter* (ana kraliçe, kral ya da kraliçenin annesi) ve *Königinwitwe* birleşimlerinde eş işlevinde (*König*: kral; *Königin*: kraliçe) bulunmaktadır. Bu sınıfta birinci bileşendeki *-in* sonekiyle türetmeler etkin değildir.

Birinci bağımsız biçimbirimde görülen diğer bir ek ise *-ling* sonekidir: Örneğin *Schmetterling* biçimbiriminde *-ling* soneki kalıplaşmış olarak kabul edilir.²³² Ancak köken olarak *Schmetten*: krema sözcüğünden türediği düşünülmektedir²³³ *Schmetterling* biçimbirimi bugün *kelebek* anlamında kullanılmaktadır: *Schmetterlingsfisch* ((kelebeğe benzeyen) hamsigillerden bir tür balık), *Schmetterlingsnetz* (kelebek ağı).

Bu sınıftaki üretken eklerden birisi *-schaft* sonekidir;

Mannschaftsspiel birleşimi anlamlı en küçük biçimbirimlerine ayrıldığında yukarıdaki gibi bir çözümleme söz konusudur. Birleşimde birinci ögenin *-schaft* sonekini alarak addan yine ad türetimi gerçekleştiği görülür.

Birinci bağımsız biçimbirimdeki *-schaft* soneki aşağıdaki birleşimlerde de görülmektedir:

²³² Elsen, 86.

²³³ **Schmetterling**: Das ursprünglich *obersächs.* Wort (16. Jh.) hat sich erst seit dem 18. Jh. in der Schriftsprache ausgebreitet, in der es heute neben Falter steht. Es gehört wohl zu *ostmitteld.* **Schmetten** "Sahne", einem Lehnwort aus gleichbed. *tschech.* smetana. Nach altem Volksglauben fliegen Hexen in Schmetterlingsgestalt, um Milch und Sahne zu stehlen (daher auch *mdal.* Namen des Schmetterlings wie 'Molkendieb' und 'Buttervogel' und *aengl.* butorflage, *engl.* butterfly). (c) Dudenverlag.

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Erbschaftssteuer	<i>miras vergisi</i>	<i>Erbschaft</i>		-s-	<i>Steuer</i>
		Erbe	-schaft		
Erbschaftsteuer	<i>miras vergisi</i>	<i>Erbschaft</i>		-	<i>Steuer</i>
		Erbe	-schaft		
Freundschaftspreis	<i>dostluk indirimi</i>	<i>Freundschaft</i>		-s-	<i>Preis</i>
		Freund	-schaft		
Körperschaftssteuer	<i>kurumlar vergisi</i>	<i>Körperschaft</i>		-s-	<i>Steuer</i>
		Körper	-schaft		
Landschaftsbild	<i>doğa resmi, peyzaj</i>	<i>Landschaft</i>		-s-	<i>Bild</i>
		Land	-schaft		
Mannschaftsgeist	<i>ekip ruhu</i>	<i>Mannschaft</i>		-s-	<i>Geist</i>
		Mann	-schaft		
Meisterschaftsspiel	<i>şampiyonluk, final maçı</i>	<i>Meisterschaft</i>		-s-	<i>Spiel</i>
		Meister	-schaft		

İki bileşen bir araya gelirken birinci ögenini sonundaki sesin düşebileceği daha önce de belirtilmişti. Bu durma ek olarak bağımsız bir biçimbirim ile bağımlı bir biçimbirim birleşirken de birinci ögede ses düşmesi de söz konusu olabilir. Bu duruma örnek olarak, *Erbschaftssteuer* birleşimi verilebilir: *Erbe* biçimbirimi –*schaft* bağımlı biçimbirimi alırken sondaki –*e* sesinin yitirir. Öte yandan *Erbschaftssteuer* birleşiminde –*s* birleştirme eki söz konusu iken *Erbschaftsteuer* birleşimde söz konusu değildir. Bazı birleşimlerde –*s* ekinin birleştirme işlevinin yanı sıra anlam ayırıcı (örn. *Landmann*; çiftçi, *Landsmann*; vatandaş) özelliğinin olduğu daha önce belirtilmişti.²³⁴ Fakat *Erbschaftssteuer* ile *Erbschaftsteuer* arasında –*s* birleştirme ekinin herhangi bir anlam ayırıcı özelliği bulunmamaktadır. Her iki birleşim de ‘*miras vergisi*’ anlamındadır ve belirleyici birleşim türleridir. *Freundschaftspreis* (*dostluk indirimi*) *Körperschaftssteuer* (*kurumlar vergisi*),

²³⁴ Naumann, 17.

Meisterschaftsspiel (şampiyonluk, final maçı) birleşimleri de belirleyici birleşim özelliğine sahiptirler. Ancak *Körperschaft* (*Körper+schaft*) biçimbirimi, *Körper* biçimbiriminden tamamen farklı anlama bürünür; *Körper*; *vücut, beden, cisim* anlamındayken türetme sonrasında *Körperschaft*; *meclis, kurum* vb anlamlara gelmektedir. Diğer yandan birleşim sırasında *-schaft* sonekinden sonra araya *-s* birleştirme eki gelebilmektedir. Örneklerde de birinci bağımsız biçimbirim *-schaft* sonekiyle türemekte ve ikinci bağımsız biçimbirim ile birleşirken hepsinde araya *-s* birleştirme eki gelmektedir. Buraya kadar verilen tüm örneklerde ve çözümlenmelerde birinci ögenin salt addan türediği gözden kaçırılmamalıdır.

Kuşkusuz Almancada sonекler daha önce belirtildiği gibi sınırlı değil, sayıca fazladır. Fakat yapılan inceleme ve çözümlenmelerden hareketle Ad+Ad birleşimleri söz konusu olduğunda bu sonекlerden sadece *-chen, -el, -er, -heit, -in* ve *-schaft* ile türetmelerin oluştuğu sonucuna varılmıştır. Bu duruma ek olarak elde edilen bu sınıfta birinci ögedeki addan ad türetiminde *-er* ve *-schaft* sonекlerinin daha etkin olduğu gözlemlenmiştir.

2.2.3.1. Ad_{sonек}+Ad_{çek.ek}.

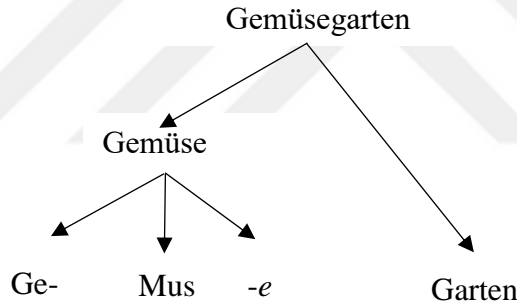
Birinci bağımsız biçimbirimdeki sonек birleşimlerinin bir alt türü olarak Ad_{sonек}+Ad_{çek.ek} yapısı karşımıza çıkmaktadır. Birinci bağımsız biçimbirim sonекle tüerken ikinci bağımsız biçimbirim çokluk eki almaktadır. Aşağıdaki örnekler bu yapıya örnek oluştururlar:

Birleşim	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Seilerwaren	<i>Seiler</i>		-	<i>Waren</i>	
	<i>Seil</i>	<i>-er</i>		<i>Ware</i>	<i>-n</i>
Töpferwaren	<i>Töpfer</i>		-	<i>Waren</i>	
	<i>Topf</i>	<i>-er</i>		<i>Ware</i>	<i>-n</i>
Wirtschaftsräume	<i>Wirtschaft</i>		-s-	<i>Räume</i>	
	<i>Wirt</i>	<i>-schaft</i>		<i>Raum</i>	<i>-e</i>

Örneklerde olduğu gibi birinci öge farklı sonekler almakta ve addadan ad türetimi gerçekleşmektedir. İkinci ögeler ise çoğul ekleri almaktadır. Bu tür oluşumlar sayıca az bulunurlar.

2.2.4. önekAd_{sonek}+Ad Birleşimleri

Bu sınıfın yapısal özelliği birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin kaplayıcı ek yoluyla, diğer bir deyişle hem önek hem de sonek olarak türemesidir. Adlarda bu tür türetme *ge-...-e* kaplayıcı ekleriyle gerçekleştiği görülür. Vural Ülkü, adlarda *ge-* önekinin *-e* sonekiyle bağlı olduğunu, aynı zamanda üretken bir ek olmadığını ve temel sözcük ses değişimine elverişli bir ses içeriyorsa (Alm. *umlautfähige Vokal*) ünlü değişiminin gerçekleştiğini ifade etmektedir.²³⁵ Diğer yandan Fleischer ve Barz ise *ge-* önekinin *ge...-e* kaplayıcı ekinden ayrı incelenmesi gerektiğini ve bu ekin *ge-* önekinin de biçimbirimsel değişkesi olduğunu söylemektedir.²³⁶ *Gemüsegarten* birleşimi söz konusu duruma örnek gösterilebilir:

Gemüsegarten (*sebze bahçesi*) birleşimi şekildeki gibi parçalarına ayrılabilir. İlk öge, *ge-...-e* kaplayıcı eklerini alarak türemektedir. İlk öge ikinci ögeyi belirlemekte, birleşim belirleyici birleşim türü özelliğini gösterir. Türetmelerde *ge-...-e* kaplayıcı eki *ge-* öneki gibi ‘topluluk’ anlamı katmaktadır. Bu bağlamda söz konusu olan kaplayıcı ek, *ge-* önekinin biçimbirimsel değişkesidir. Birleşim sırasında ses değişimi, aynı zamanda birleştirme eki söz konusudur.

Diğer birleşimlerdeki *ge-...-e* kaplayıcı eki aşağıdaki gibidir:

²³⁵ Ülkü, 57- 58.

²³⁶ Fleischer; Barz, 256.

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim			Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Gebirgskette	<i>sıra dağlar</i>	<i>Gebirge</i>			-s-	<i>Kette</i>
		Ge-	Berg	-e		
Geländespiel	<i>izcilik oyunu</i>	<i>Gelände</i>			-	<i>Spiel</i>
		Ge-	Land	-e		
Gemüsesuppe	<i>sebze çorbası</i>	<i>Gemüse</i>			-	<i>Suppe</i>
		Ge-	Mus	-e		

Gebirge (dağ, sıradağ) biçimbirimi önden ve sondan ek alırken temel biçimbirimindeki sesin (*Berg*; *Gebirge*, *e*→*i*) değiştiği görülür. Yukarıda verilen diğer örneklerde de temel sözcüklerde ses değişimi ve buna ek olarak ses düşmesi de söz konusudur. Birinci bağımsız biçimbirimin kaplayıcı ekle türediği diğer örnekler ise *Gebirgsbahn* (dağa doğru çıkan demiryolu), *Gebirgsknoten* (sıra dağların bir noktoda bulunduğu yer), *Gebirgskrieg* (dağ savaşı), *Geländewagen* (arazi otomobili), *Geländemarsch* (arazi marşı, yürüyüşü ask.), *Gemüsekohl* (lahana), *Gemüsepfanze*, *Gemüseplatte* (çok sebzelerin sunulduğu tabak, sebze tabağı) vb. birleşimleridir. Diğer yandan *Fleischer* ve *Barz Gehäuse* ve *Gelände* biçimbirimlerindeki *ge*-...-*e* türetmelerinin bugünkü dil sisteminde belirlenemediğini belirtmektedir.²³⁷ Ancak etimoloji sözlüğünde ise *Gelände* biçimbiriminin *Land* biçimbiriminden geldiği ve ‘topluluk’ ifade ettiği belirtilmektedir.²³⁸ Bu nedenle de *Gelände* örneği de parçalarına şekildeki gibi ayrılmıştır. Diğer bir durum ise *Gesellschaftsbild* gibi birleşimlerdir: *Gesellschaft* biçimbirimi öncelikle *Geselle*+*schaft* olarak parçalarına ayrılabilir. Etimoloji sözlüğüne göre *Geselle* biçimbiriminin *Saal* biçimbirimiyle bağlantısı bulunur.²³⁹ O halde *Saal* biçimbirimine *ge*-...-*e* kaplayıcı ekinin eklenmesiyle *Geselle* biçimbirimi türetilmekte ve bu ek ‘topluluk’ işlevi yüklenmektedir. Eklemlenme gerçekleşirken *Saal* biçimbiriminde sessel değişimler de beraberinde gelmektedir.

²³⁷ Fleischer; Barz, 256.

²³⁸ **Gelände:** mhd. *gelende*, ahd. *gilenti*, ist eine Kollektivbildung zu dem unter dem Land behandelten Wort, Duden, *Das Herkunftswörterbuch*, 325.

²³⁹ **Geselle:** Das auf das dt. Sprachgebiet beschränkte Wort (mhd. *geselle*, ahd. *gisell[i]o*) ist eine Kollektivbildung zu dem unter *Saal* behandelten Substantiv, Duden, *Herkunft*, Dudenverlag.

Geselle biçimbirimine *-schaft* soneki de eklenerek *Gesellschaft* biçimbirimi elde edilir. Bu biçimiyle *Gesellschaft* biçimbirimi $\text{önekAd}_{\text{sonek+sonek}}$ yapısı sergilediği görülür. Bu durumda *Gesellschaft* biçimbiriminde iki sonekin arka arkaya geldiği, ancak temel biçimbirimdeki *-e* sesinin de düştüğü göze çarpar. Ancak buradaki söz konusu olan durum kökteki sesin değil, sonekin düşmesidir. *Gesellschaft* biçimbirimiyle oluşan diğer birleşimler ise *Gesellschaftskleid* (*gece elbisesi*), *Gesellschaftsreise* (*grup turu*), *Gesellschaftssteuer* (*kurumlar vergisi*) vb. birleşimlerdir. Birinci bağımsız biçimbirimdeki önek+sonek birleşimi diğer sınıflara göre çok sık görülen bir yapı değildir.

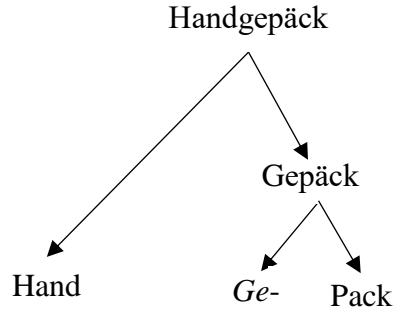
Bu yapılara ek olarak bazı *Gesellenjahre* gibi bir birleşimde ilk öge *ge...-e* kaplayıcı ekiyle türemektedir, ancak aradaki *-n* ekinin tespiti zorlaşmaktadır. Çünkü *Geselle* biçimbiriminin zayıf çekimde aldığı ekle çokluk eki de (*-n*) aynıdır. Bu durumda birleşimi oluşturan öğeler arasındaki ekin hangi ek olduğu belirsizleşmektedir. Diğer açıdan birleşimin derin yapıda '*Jahre des Gesellen*' şeklinde açıklaması olduğu düşünülürse *-n* ekinin zayıf çekim eki olduğu söylenebilir.

2.3. AD+TÜREMİŞ AD BİRLEŞİMLERİ

Birleşimlerdeki Ad+Türemiş Ad yapısı, ikili Ad+Ad birleşiminlerinin üçüncü temel sınıfı olarak karşımız çıkar. İkinci sınıfta birleşimlerde birinci öge önek, sonек ya da hem önek hem de sonек alarak türemekteydi. Bu sınıftaki yapılarda ise birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim salt ad durumunda, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimler türemiş durumdadır. Yapılan incelemeler doğrultusunda bu tür yapılanmaların da türeme yollarına (*önek, sonек ya da kaplayıcı ek*) göre başlıkları belirlenmiş, diğer sınıflarda olduğu gibi alt sınıfları da oluşturulmuştur.

2.3.1. Ad+ önekAd Birleşimleri

Ad+ önekAd birleşimleri sınıfı, önekAd+Ad birleşimleri sınıfının tersi durumudur. Diğer bir deyişle birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim herhangi bir türemeye uğramamıştır, salt ad durumundadır. İkinci bağımsız biçimbirim önüne bağımlı sözcük yapıcı biçimbirim (*önek*) eklenmektedir ve böylelikle addan yine ad türetilmektedir. Aşağıdaki örnek bu durumu açıklar niteliktedir:

Handgepäck (el bagajı) birleşimi anlamlı en küçük biçimbirimlerine ayrıldığında yukarıdaki gibi bir çözümlene ortaya çıkmaktadır. İkinci bağımsız biçimbirim *ge-* bağımlı biçimbirimini alarak yeniden ad türetimi gerçekleşmektedir. Aynı zamanda birleşimde ikinci öge birinci tarafından belirlenmekte, belirleyici birleşim türü özelliği görülmektedir.

İkinci bağımsız biçimbirimdeki *ge-* önekiyle türemeler tabloda gösterilmiştir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Marschgepäck	<i>askerin yürüyüş için nizami ekipmanların olduğu çanta</i>	<i>Marsch</i>	<i>Gepäck</i>	
			<i>Ge-</i>	<i>Pack</i>
Mondgestein	<i>ay kayası</i>	<i>Mond</i>	<i>Gestein</i>	
			<i>Ge-</i>	<i>Stein</i>
Regengestirn	<i>öküz kümesi*</i>	<i>Regen</i>	<i>Gestirn</i>	
			<i>Ge-</i>	<i>Stern</i>

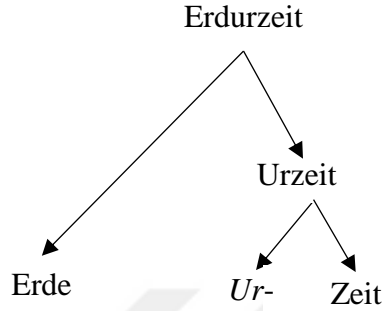
Verilen örneklerde *ge-* öneki eklendiği biçimbirime “topluluk” işlevi ile katmaktadır. Elde edilen birleşimlerde *Gepäck* ve *Gestein* bağımsız biçimbirimlerinin *Handgepäck*, *Marschgepäck* (askerin yürüyüş için nizami ekipmanların olduğu çanta, sırt

* **Öküz kümesi:** Boğa (öküz) takımyıldızı yöresinde görülen bir yıldız kümesi, Hyades, <http://www.nedirnedemek.com/hyades-nedir-hyades-ne-demek>, Erişim tarihi: 05.07.2018.

çantası), *Reisegepäck* (bagaj); *Mondgestein Muttergestein* (ana kaya), *Trümmergestein* birleşimlerinde olduğu gibi sıralı bir diziliş sergilediği dikkat çeker.

İkinci bağımsız biçimbirime eklenerek ad türetimi sağlayan diğer bağımlı sözcük yapıcı biçimbirim ise *ur-* önekidir:

Örnekte de görüldüğü gibi ikinci bağımsız biçimbirim *ur-* öneki ile türemektedir. Birleşim gerçekleşirken birinci öğedeki sonda bulunan *-e* sesi düşmektedir.

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Endurteil	<i>son karar</i>	<i>Ende</i>	-	<i>Urteil</i>	
				<i>Ur-</i>	<i>Teil</i>
Gottesurteil	<i>tanrısal yargı, işkence</i>	<i>Gott</i>	-es-	<i>Urteil</i>	
				<i>Ur-</i>	<i>Teil</i>

Endurteil (*son karar*) birleşiminde *Erdurzeit* (*en eski devir, ilk zaman*) birleşiminde olduğu gibi ilk öge *Ende* (*son*) bağımsız biçimbirimindeki sondaki *-e* sesi düşmektedir. *Urteil* biçimbirimi daha önce belirtildiği gibi kalıplaşmış olarak değerlendirilmektedir.

Sözlükte bağımsız sözcüksel biçimbirim olarak var olan, ikili birleşim gibi görünen fakat ikili birleşimlerde önekimsi (*Hauptursache; esas neden, Haupt-+Ursache; Ur+Sache*→[önekimsi+önekAd]) işlevi üstlendiği için bu tür yapılar ek olarak değerlendirilmiş ve çalışmada ikili birleşimler arasında yer almamıştır. Bu tür birleşimler çalışmanın son başlığı altında incelenmiştir. Bu nedenle ikinci bağımsız biçimbirimdeki *ur-* öneki ile türetmelerin olduğu birleşimler sınırlı kalmaktadır.

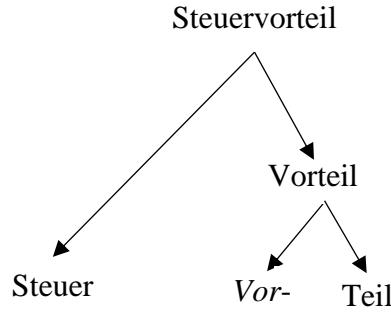
Yapılan incelemeler doğrultusunda adlardaki önekle türetmelerin birleşimlerdeki birinci öğede ve ikinci öğede bulunmalarına göre aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

	önekAd+Ad Birleşimleri	Ad+önekAd Birleşimleri
<i>erz-</i>	—	—
<i>ge-</i>	+	+
<i>miss-</i>	—	—
<i>un-</i>	+	—
<i>ur-</i>	+	+

Ad+önekAd birleşimlerinde, adlarda türetimi sağlayan öneklerden tabloda görüldüğü üzere ikinci öğenin sadece *ge-* ve *ur-* önekleriyle türediği sonucuna varılmıştır. Hem önekAd+Ad hem de Ad + önekAd birleşimleri yapılarında önekle yapılan türetmelerin sayıca az olduğu gözlemlenmiştir. Her iki yapının diğer ortak özelliği ise sözcük yapım yollarından birleşmedir. İki yapıda da birleşimi oluşturan öğelerden biri bir önek olarak türemektedir. Diğer bir durum ise birleşim gerçekleşirken her iki öğeden birinin ya da her ikisinin de diğer sözcük yapım yollarının (örn. *Urstromtal*, *Nachhauseweg*) özelliklerini sergilemesidir. Bu tür birleşimlerin üretken olmadığı söylenebilir.

2.3.2. Ad+edatlı önekAd Birleşimleri

Edatlı önek birleşimlerinin diğer bir türü ise birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin salt ad olması, ikinci bağımsız biçimbirimin ise edatlı önek olarak türemesidir. Bu yapıyla iki biçimbirim bir araya gelerek birleşimi oluştururlar. edatlı önekAd+Ad sınıfına oranla bu tür bileşimler oldukça az bulunmaktadır. Edatlı önekler ikinci bağımsız biçimbirimde etkin bir yapı sergilemezler.

Steuervorteil (vergi avantajı) birleşiminde ikinci öge önekle türemiş olmakla birlikte, ilk ögenin ikinci ögeyi belirlemesi açısından belirleyici birleşim türü özelliğini de taşır.

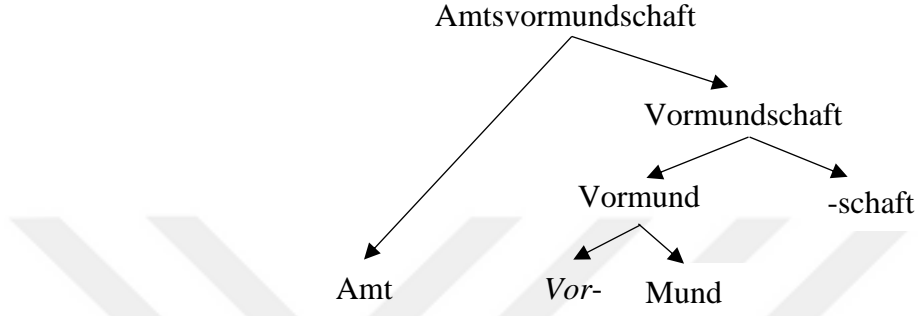
Edatlı önekle yapılan türetmelerin olduğu diğer birleşimler ise şu şekildedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Marktumfeld	<i>pazar piyasası</i>	<i>Markt</i>	<i>Umfeld</i>
			<i>Um-</i> <i>Feld</i>
Marktanteil	<i>pazar payı</i>	<i>Markt</i>	<i>Anteil</i>
			<i>An-</i> <i>Teil</i>
Krebsvorsorge	<i>kanser taraması</i>	<i>Krebs</i>	<i>Vorsorge</i>
			<i>Vor-</i> <i>Sorge</i>
Musterbeispiel	<i>örnek vaka, durum</i>	<i>Muster</i>	<i>Beispiel</i>
			<i>Bei-</i> <i>Spiel</i>

Örneklere de olduğu gibi birleşimde ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimler bir edatlı önek olarak türemektedirler. Ancak birleşimlerdeki *Umfeld* (çevre, ortam), *Anteil* (pay, hisse), *Vorsorge* (endişe, tedbir), *Beispiel* (örnek, numune) biçimbirimleri daha çok kalıplaşmış durumdadırlar. Birleşimlerdeki birinci ögeler ikinci ögeyi belirli anlamsal ilişkilerle belirler, böylelikle bu birleşimler belirleyici birleşim özelliği sergilerler. Bu duruma ek olarak *Musterbeispiel* örneğinde ise iki yakın anlamlı ögenin birleştiği (*Muster*; örnek, model, numune, *Beispiel*; örnek, misal, numune) görülür. Bu bağlamda *Musterbeispiel* birleşiminin açıklayıcı birleşim türü özelliğini de taşıdığı dikkat çeker.

2.3.2.1. Ad^{+edatlı önek}Ad^{sonek} Birleşimleri

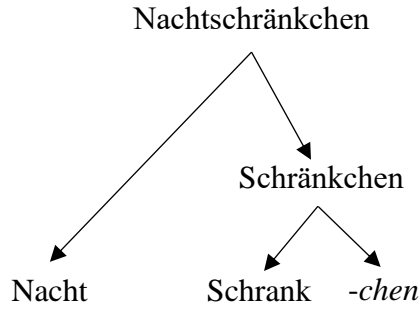
^{edatlı önek}Ad+Ad birleşimlerinin bir diğer alt türü ise Ad^{+edatlı önek}Ad^{sonek} birleşimleri yapısıdır. Birleşimlerin yapısal özelliği, birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin salt ad, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin ise önek ve sonek olarak türemiş durumda olmasıdır. Bu tür bir yapı *Amtsvormundschaft* birleşiminde görülmektedir.

İlk öge salt ad durumunda, ikinci öge ise öncelikle *vor-* önekiyle türemekte *Vormund* (*vasi*) ve sonrasında ise *-schaft* soneki olarak tekrar türemektedir (*Vormundschaft*: *vasilik*, *vesayet*, *velilik*). Ancak burada *Vormund* kalıplaşmış durumdadır. *Amt* biçimbirimi ile *Vormundschaft* biçimbirimi birleşerek de yeni bir göstergeyi oluşturmaktadır: *Amtsvormundschaft*: *resmi vesayet*. Birleşim gerçekleşirken birleştirme ekini de (-s) almaktadır. Birleşimlerde ikinci bağımsız biçimbiriminin *vor-* öneki ile türemesi etkin bir yapı değildir.

2.3.3. Ad+Ad^{sonek} Birleşimleri

Ad+Türemiş Ad yapısının bir diğer yapısı ise Ad+Ad^{sonek} birleşimleridir. Bu sınıfın yapısal özelliği ise birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin salt ad, ikinci biçimbirimin ise bir sonekle türemiş olmasıdır. Diğer bir deyişle Ad^{sonek}+Ad sınıfı yapısının tersi durumudur. Birleşimlerde ikinci ögenin diğer sınıf gibi *-chen* sonekiyle türediği örnekler bulunmaktadır:

Nachtschränkchen (komidin, şifonyer) birleşiminde ikinci öge *-chen* sonekiyle türemekte ve bu ek birleşimde küçültme işlevindedir. İkinci bağımsız biçimbirimde *-chen* sonekiyle yapılan türetmeler tabloda gösterilmiştir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Blutplättchen	<i>kan yuvarları</i>	<i>Blut</i>	<i>Plättchen</i>
			<i>Platte</i> <i>-chen</i>
Erdmännchen	<i>cüce, masal cücesi</i>	<i>Erde</i>	<i>Männchen</i>
			<i>Mann</i> <i>-chen</i>
Haarröhrchen	<i>kılcal ince küçük boru, tüp</i>	<i>Haar</i>	<i>Röhrchen</i>
			<i>Rohr</i> <i>-chen</i>
Lustwäldchen	<i>yürüyüş yapmak için küçük orman, koru</i>	<i>Lust</i>	<i>Wäldchen</i>
			<i>Wald</i> <i>-chen</i>
Sahnekännchen	<i>sütlük</i>	<i>Sahne</i>	<i>Kännchen</i>
			<i>Kanne</i> <i>-chen</i>
Sandkörnchen	<i>kum tanesi</i>	<i>Sand</i>	<i>Körnchen</i>
			<i>Korn</i> <i>-chen</i>

Örneklerde de görüldüğü üzere ikinci bileşen *-chen* sonekiyle türemektedir. Söz konusu türeme gerçekleşirken bazı sözcük köklerinde hem ses değişimleri olmakta hem de sözcük kökündeki *-e* sesi de düşmektedir (*Platte*→*Plättchen*). Örneklerde ikinci öğede *-chen* eki eklendiği biçimbirimi küçültme işlevindedir. *-chen* soneki bu işlevini *Haarröhrchen* (*kılcal ince küçük boru, tüp*), *Lustwäldchen* (*yürüyüş yapmak için küçük orman, koru*) ve *Sahnekännchen* birleşimlerine de yansır. *Haarröhrchen* birleşiminde iki bileşen arasında benzerlik ilişkisi söz konusuken (*tüpün inceliğini belirtmek için saç*

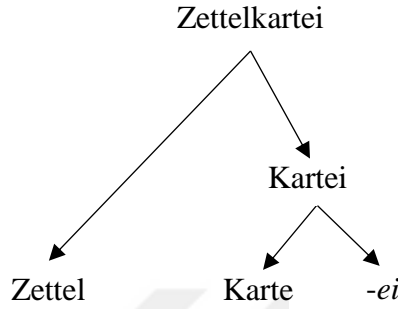
benzetmesi) *Lustwaldchen* gibi bir birleşimde ilk ögenin anlamı (*Lust*; *arzu*, *istek*) belirsizleşir, ikinci ge ise anlamını korur. Bu durumda birleşimde yarı nedenli bir ilişki bulunmaktadır. *Sandkornchen* (*kum tanesi*) birleşimi ise *Sandkorn* birleşimiyle eş anlamlıdırlar, burada küçültme durumundan çok *Sandkorn* (*kum tanesi*) birleşiminin bir farklı söyleniş durumudur. *Blutplattchen* (*kan yuvarları*) gibi bir birleşimde ikinci ge birleşimden bağımsız ele alındığında *-chen* eki yine küçültme işlevinde olduğu, fakat birleşim sırasında kendi anlamının dışında olduğu ve kalıplaştığı görülür.

Milchbrotchen (*sütlü küçük çörek*) birleşiminin *Milchbrot* (*sütlü çörek*) birleşimiyle bağlantısı bulunmaktadır. Bu durumda *Milchbrotchen* yapısal olarak iki Şekilde zmlenebilmektedir: *Milchbrotchen*→*Milch+Brotchen* (*Brot+-chen*) ya da *Milch+Brot*→*Milchbrot+-chen*. İlk zmlemede bileşenler ayrı ayrı treyip birleşmiş, ikincisinde ise *Milchbrot* birleşimine *-chen* soneki eklenerek birleşim türemiş durumdadır. İlk ge ikinci ögenin neyden yapıldığını belirterek birleşim, belirleyici birleşim özelliği gösterir. Bu tür oluşuma aykırı bir durum ise *Landkartchen* birleşimidir. Birleşimin *Landkarte* (*harita*) biçimi de mevcuttur. Ancak her iki birleşim arasında bağlantı var gibi görünse de birbirinden tamamen farklı birleşimlerdir. Bu birleşim *Milchbrotchen* rneğinde olduğu gibi bir özümlemeye olanak vermemektedir. *Kartchen* biçimbirimi birleşimden bağımsız ele alındığında, *Kartchen* (*küçük kağıt*) yapı olarak *Karte+-chen* Şeklinde türemekte ve *-chen* ekinin küçültme işlevi bulunmaktadır. Diğer yandan *Landkartchen* birleşiminde ise her iki bileşen artık anlamını kaybederek kalıplaşmakta ve bir tür *kelebek* anlamını taşımaktadır. O halde bu durum *Landkarte+-chen* Şeklinde bir zmlemenin doğru olmayacağının göstergesidir. Bunun yanında *Blutkorperchen* (*kan yuvarı*) gibi bir birleşimde, *Korper* en temel anlamıyla *beden*, *vücut*, *cisim* olarak, ancak *Korperchen* (*Korper+-chen*) ise *alyuvar*, *küçük Şey*, *zerre* olarak karşılık bulmaktadır. Bu durumda *Korperchen* biçimbirimi *Korper* biçimbiriminden farklı bir anlam taşıdığı da görülür. Birinci bağımsız biçimbirimdeki durumuna göre ikinci bağımsız biçimbirimde *-chen* sonekiyle türetmeler daha etkindir.

İkinci bağımsız biçimbirimde diğer bir sonек ise *-e* ekidir. *Beinrohre*→*Bein+Rohre*→*Rohr+-e*; *Stammwrze*→*Stamm Wrze*→*Wurz+-e* birleşimlerinde *Rohr* ve *Wurz* biçimbirimlerine *-e* eki eklenerek tekrar addan ad türetilirken kökte ses değişimleri de gerçekleşir. İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim *-e* sonekiyle türediği birleşimler fazla bulunmamaktadır. Daha ok *Rohre* biçimbirimiyle

sıralı dizilişler mevcuttur: *Harnröhre* (idrar yolu, borusu), *Luftröhre* (nefes borusu), *Ofenröhre* (fırın, ocak), *Speiseröhre* (yemek borusu, mide borusu) vb.

Bu sınıftaki birleşimlerde ikinci öge *-ei* son ekiyle de türemektedir. *Zettelkartei* birleşimi bu tür birleşime örnek oluşturur:

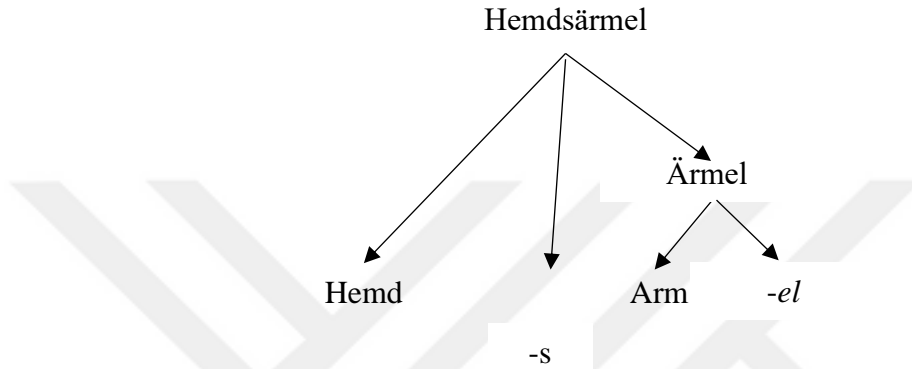
Zettelkartei (düzenli fişler, kartotek) birleşiminde ikinci öge *-ei* son ekiyle tüerken, diğer birleşimlerde de görüldüğü gibi temel biçimbirimini sonundaki *-e* sesi düşmektedir. Vural Ülkü adlara gelen *-ei* ekinin ‘topluluk’ işlevinin olduğunu belirtmekte ve örnek olarak da *Kartei* (kartotek* fiş külliyatı) örneğini vermektedir.²⁴⁰ Diğer bir birleşim ise *Windbeutelei* örneğidir. Birleşimde *-ei* eki bahsedilen işlevde değildir ve birleşimdeki ögeler anlamlarının dışındadır (*Wind*: rüzgâr, yel; *Beutel*: kese, torba → *Windbeutel*: hafif davranma, yalancılık). Aynı zamanda birleşim, *Wind+Beutelei* → *Beutel+ei* gibi bir çözümlenmeye olanak vermemektedir. Çünkü Almancada *Beutel+ei* → *Beutelei* gibi bir türetme bulunmamaktadır. Bu durum *-ei* ekinin genel birleşime eklendiğini gösterir. Bu noktada *Windbeutelei* birleşimi, ortak birleşim türünden Hans Allmann’ ın gösterdiği yapılarda *ad öbeği+son ek* yapısına benzemektedir. Fakat *Windbeutel* birleşimi bulunduğu ve parçalarına ayrılabilirdiğinden tam olarak bu sınıfa da uymamaktadır. Bu nedenle birleşim farklı bir tür olarak değerlendirilmelidir. Aynı şekilde *Bahnmeisterei* birleşimi de *Bahn +Meisterei* → *Meister+ei* yapısı değil *Bahnmeister+ei* yapısındadır. Almancada benzer bir yapı ise *-elei* son ekiyle yapılan türetmelerde görülmektedir: *Eifersüchtelei* birleşimi de *Windbeutelei* örneğinde olduğu gibi bir yapı sergilemektedir. Birleşim *Eifer+Süchtelei* → *Sucht+-elei* gibi bir çözümlenmeye olanak vermemektedir. *Eifersucht+elei* yapısı söz konusudur, genel birleşime son ek gelmiştir. Adlarda *-elei*

* 1. **Kartotek**, Kartlar üstüne işlenmiş bilgilerin düzenli bir dizgeye göre derlenmesi. 2. Bu biçimde derlenmiş kartların saklandığı kutu, dolap vb., www.nedirmedemek.com, Erişim tarihi: 09.06.2018.

²⁴⁰ Ülkü, 96.

sonekinin anlam bozucu bir işlev yüklediği belirtilmektedir: *Eifersüchtelei* (*kıskançlık*).²⁴¹ Diğer bir türetim soneki ise *-erei* ekidir: *Lausbüberei*→*Laus+Büberei*→*Bub(e)+erei*. Bu tür sonек ikinci öge olarak etkin bir ek değildir.

Birleşimlerde ikinci ögenin *-el* soneki ile de türediği gözlemlenmiştir. *Hemdsärmel* birleşimi de bu tür bir yapı sergiler:

İkinci bağımsız biçimbirimde *-el* sonekiyle türetmeler etkin değildirler. *Haarwurzel* (*saç kökü*)→*Haar+Wurzel*→*Wurz+el*; Diğer türetmeler ise *Wurzel* biçimbirimi ile sıralı bir diziliş gerçekleştirmektedir: *Handwurzel* (*el bileği*), *Schwanzwurzel* (*kuyruk başı, başlangıcı*), *Zahnwurzel* (*diş kökü*), *Zauberwurzel* (*adamotu, adamkökü*) vb.

Birinci bağımsız biçimbirimdeki türetmelerde bahsedilen *Gürtel* örneği bu sınıfta da bulunmaktadır. Çünkü *-el* soneki ile türetilmiş değil kök olarak var olmaktadır ve Ad+Ad özelliği göstermektedir: *Hüftgürtel* (*korse*)→*Hüft+Gürtel*; *Schultergürtel* (*omuz kuşağı, anatomi*)→*Schulter+Gürtel* vb. Bu durumda her ek sonек gibi değerlendirilememekte ve türemiş olarak çözümlenememektedir.

Birinci bağımsız biçimbirimde olduğu gibi *-er* soneki ikinci bağımsız biçimbirim türetmelerinde de görülmektedir.

²⁴¹ Fleischer; Barz, 199.

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Baumgärtner	<i>bahçıvan</i>	<i>Baum</i>	<i>Gärtner</i>	
			<i>Garten</i>	<i>-er</i>
Feldhüter	<i>alan, kır bekçisi</i>	<i>Feld</i>	<i>Hüter</i>	
			<i>Hut</i>	<i>-er</i>
Meisterschüler		<i>Meister</i>	<i>Schüler</i>	
			<i>Schule</i>	<i>-er</i>
Schatzkanzler	<i>maliye bakanı, bütçe başkanı</i>	<i>Schatz</i>	<i>Kanzler</i>	
			<i>Kanzel</i>	<i>-er</i>
Stadtkämmerer	<i>sayman</i>	<i>Stadt</i>	<i>Kämmerer</i>	
			<i>Kammer</i>	<i>-er</i>
Strohwitwer	<i>karısı başka yerde olan erkek</i>	<i>Stroh</i>	<i>Witwer</i>	
			<i>Witwe</i>	<i>-er</i>

Örneklere ikinci bağımsız biçimbirim *-er* soneki ile türerken daha önceki örneklerde olduğu gibi sözcük kökünde bazı sessel değişimler (kökteki ses değişmesi ve düşmesi, sonek düşmesi) görülebilmektedir. Bu birleşimlerde *Baumgärtner* ve *Meisterschüler* birleşimlerinin *Baumgarten* ve *Meisterschule* biçimleri de bulunmaktadır. Bu durumda birleşimin *Baumgarten+-er* ve *Meisterschule+-er* şeklinde de türemiş olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Diğer yandan *Armfüßer*, *Armfüßler* ve *Ruderfüßer* (kürekayaklılar, perdeayaklılar) (kolsu ayaklılar) gibi yapılar ise farklı bir durum sergilerler. *Armfüßer* yapısında ne *Armfuß* gibi bir birleşim ne de *Fuß+-er*→***Füßer*** gibi bir türetme olmadığından birleşim parçalarına ayrılamayacak kadar öbek durumdadır. Bu yapıyla ortak birleşimdeki tespit edilen yapılardan *Ad öbeği+sonек* yapısına tam anlamıyla uymaktadır, yani ortak birleşimdir. Bu birleşimin farklı bir biçimi ise *Armfüßler* birleşimidir. *Armfüßler* ile *Armfüßer* birleşimleri anlamsal olarak da yapısal olarak da aynıdır, sadece ilk birleşim *-ler*, diğeri *-er* sonekiyle türemektedir. Bu yapıya aykırı durum ise *Armbruster* (tatar yayı, arbalet yapan kişi) gibi yapılardır. Daha önce bahsedilen yapılar gibi *Brust+-er*→***Bruster*** gibi bir türetme bulunmadığından *Arm+Bruster* gibi bir çözümlenmeye olanak vermemektedir. Bu duruma karşın *Armfüßer*

yapısından farklı olarak *Armbrust* birleşimi mevcuttur. O halde birleşim *Arm+Brust* (*tatar yayı, arbalet*) şeklinde parçalarına ayrılabilir durumdadır. Fakat *Armbrust* birleşimi bir öbek biçiminde ve kök gibi hareket ettiğinden sonekin ikinci bağımsız biçimbirime değil genel birleşime geldiği görülür. Böylelikle birleşimin [Arm+Brust]_{er} şeklinde bir yapısı ortaya çıkmaktadır. Yapısı itibariyle ortak birleşime benzeler de tam anlamıyla ortak birleşim denilemez, çünkü birleşim kök gibi hareket etseler de *ArmfüBer* ya da *ArmfüBler* gibi parçalanamayacak durumda değildirler. Aynı zamanda *-ler* sonekinin *-schaft* sonekinden sonra eklendiği birleşimler de gözlemlenmiştir: *Volkswirtschaft* (*ekonomi*)→*Volkswirtschaftler* (*ekonomi uzmanı*). Yapısal olarak iki sonek arka arkaya gelmektedir: *Wirt+-schaft+-ler*.

Diğer sınıfta olduğu gibi ikinci bileşende *-in* eki ile türetmeler bulunmaktadır.

Birleşim	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Amtmännin	<i>Amt</i>	-	<i>Männin</i>	
			<i>Mann</i>	<i>-in</i>
Busenfreundin	<i>Busen</i>	-	<i>Freundin</i>	
			<i>Freund</i>	<i>-in</i>
Ehegattin	<i>Ehe</i>	-	<i>Gattin</i>	
			<i>Gatte</i>	<i>-in</i>
Glücksgöttin	<i>Glück</i>	-s-	<i>Göttin</i>	
			<i>Gott</i>	<i>-in</i>
Hausherrin	<i>Haus</i>	-	<i>Herrin</i>	
			<i>Herr</i>	<i>-in</i>
Himmelskönigin	<i>Himmel</i>	-s-	<i>Königin</i>	
			<i>König</i>	<i>-in</i>

Verilen örneklerde *-in* sonekinin birleşimlerde *eril addan dişil ad* oluşturma özelliği bulunmaktadır. Aynı zamanda örneklerdeki bazı birleşimlerin eril halleri de bulunmaktadır:

Amtmann: müdür → *Amtmännin*: müdüre

Busenfreund: canciğer arkadaş, → *Busenfreundin*: canciğer arkadaş

Ehegatte: eş, koca → *Ehegattin*: eş, zevce

Hausherr: aile reisi, ev sahibi → *Hausherrin*: ev hanımı

Bu durumda yukarıdaki birleşimler *Amtmann*→*Amtmann*+*-in* şeklinde de çözümlenmeye olanak vermektedir.

Diğer yandan *Glücksgöttin* (şans tanrıçası) birleşiminin *Glücksgott* gibi birleşimi mevcut değildir. Ancak birleşimlerden bağımsız ele alındığında *Göttin* (Tanrıça) biçimbiriminin eril hali *Gott* (Tanrı). *Himmelskönigin* (Meryem Ana) birleşiminde ise yine *-in* soneki (*König*; kral, *Königin*: kraliçe) aynı işlevdedir, ancak birleşimde farklı anlamdadır. Aynı zamanda *-in* sonekinin *Ehegattin* ve *Hausherrin* birleşimlerinde ‘eril addan dişil oluşturma’ özelliğinin dışında ‘eş’ işlevi de bulunmaktadır.

İkinci bağımsız biçimbirimde bulunan diğer bir türetme *-lein* sonekiyle gerçekleşmektedir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Burgfräulein	derebeyinin kızı	Burg	-	Fräulein	
				Frau	-lein
Hutzelweiblein	küçük ve yaşlı kadın	Hutzel	-	Weiblein	
				Weib	-lein
Waldvögelein	bir tür orkide	Wald	-	Vögelein	
				Vogel	-lein
Schweinsäuglein	küçük göz	Schwein	-s-	Äuglein	
				Auge	-lein

Örneklerde de görüldüğü üzere birleşim sırasında sessel değişimler bulunmaktadır. *-lein* sonekinin *-chen* soneki gibi küçültme işlevi bulunmaktadır. Fakat Vural Ülkü *-chen* ile *-lein* sonekleri arasında Männchen & Weibchen (erkek- dişi); Männlein & Weiblein (karı-koca) örneklerinde olduğu gibi anlamsal farkın olabileceğinden bahsetmektedir.

Aynı zamanda *Fräulein* köken olarak evlenmemiş soylu kadın için, bugün ise evlenmemiş kadın için kullanıldığını da eklemektedir.²⁴² *Burgfräulein* (*derebeyinin kızı*) birleşiminde de soylu kişi kastedilmektedir. Birleşimin *Burgfrau* biçimi de bulunmaktadır. Bu durumda birleşim *Burgfrau+lein* şeklinde bir çözümlenmeye de olanak vermektedir. *Hutzelweiblein* (*küçük ve yaşlı kadın*) birleşiminde ise *-lein* sonekinin küçültme işlevi bulunmakla birlikte birinci öge birleşimde anlamını korumamaktadır. (*Hutzel: kurutulmuş meyve ya da armut*). Aynı zamanda birleşimin *Hutzelweib* biçimi de mevcuttur. Bu birleşim de *Hutzelweiblein* ile aynı anlamdadır. Bu tür bir birleşim de *Hutzelweib+-lein* gibi bir çözümlenmeye de olanak sağlamaktadır. *Waldvögelein* (*bir tür orkide*) birleşiminin yanısıra *Waldvogel* (*orman kuşu*) birleşimi de söz konusudur. Ancak anlamsal olarak iki birleşimin göndergesi ayrıdır. *Waldvögelein* birleşiminde bileşenler anlamlarını kaybetmiş, kalıplaşmıştır. Bu yüzden temel anlamlarıyla (*Wald: orman, Vogel: kuş*) ile genel birleşimin anlamı arasında hiçbir bağ bulunmaktadır. Ancak *Waldvögelein* sadece şiirsel ifade (Alm. *poetisch.*) biçiminde *Waldvogel* (*orman kuşu*) anlamını içermektedir. *Schweinsäuglein* (*domuz gözü gibi küçük göz*) birleşiminde ise *-lein* soneki küçültme işlevindedir ve birleşimin genel anlamında da bu özellik görülür. İki öge benzerlik ilişkisi içerisinde birleşmiştir.

Diğer bir sonек ise *-ling* ekidir: *Forstschädling*→*Forst+Schädling*→*Schaden+ling*. Vural Ülkü *-ling* sonekinin kişi betimlemelerinde etkin olduğunu ve *Schädling* türetmesinin *tahripkâr insan* için kullanılabilceği gibi hayvan ve bitkiler için *haşarat, zararlılar* anlamında kullanıldığını belirtmektedir.²⁴³ Birleşimde de *ormandaki zararlı hayvan veya bitki* ifade edilmektedir. Birleşim *Butterröhring* (*şapkali mantar*) →*Butter + Röhring* →*Rohr + e* →*Röhre*→*Röhring* şeklinde bir yapıdadır, fakat ilk bileşen anlamını kaybetmektedir (örn. *Kuhröhring = Kuhpilz: yenilebilir sarımtırak, kahverengi mantar*). *-ling* soneki üretken bir sonек olarak görülmemektedir. Birleşimlerde de *-ling* ekinin etkin olmadığı gözlemlenmiştir. Etkin olmayan bir başka ek ise *-ner* sonekidir: *Magenpförtner* (*mide kapakçığı, kapısı*)→*Magen+Pfortner*→*Pforte+-ner*. İkinci öğede söz konusu olan diğer bir sonек ise *-schaft* ekidir. Aşağıdaki örnekler bu duruma örnek oluştururlar:

²⁴² Ülkü, 93.

²⁴³ Ülkü, 122.

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		
Brief freundschaft	<i>mektup arkadaşlığı</i>	<i>Brief</i>	-	<i>Freundschaft</i>		
				Freund	-schaft	
Feindherrschaft	<i>düşman hâkimiyeti, egemenliği</i>	<i>Feind</i>	-	<i>Herrschaft</i>		
				Herr	-schaft	
Schachmeisterschaft	<i>santraç şampiyonluğu</i>	<i>Schach</i>	-	<i>Meisterschaft</i>		
				Meister	-schaft	
Staatsbürgerschaft	<i>vatandaşlık</i>	<i>Staat</i>	-s-	<i>Bürgerschaft</i>		
				Burg	-er	-schaft
Winterlandschaft	<i>karlı bölge</i>	<i>Winter</i>	-	<i>Landschaft</i>		
				Land	-schaft	

-schaft sonekinin bir durum, olgu, topluluk ya da ilişki gibi işlevler yüklendiği kaynaklarda geçmektedir. *Brief freundschaft* (mektup arkadaşlığı), *Schachmeisterschaft* (santraç şampiyonluğu), *Staatsbürgerschaft* (vatandaşlık) birleşimlerinde de bu tür ilişki görülmektedir. Diğer yandan *Schachmeister* (santraç şampiyonu) ile *Schachmeisterschaft* arasında ilişki bulunmaktadır. Birleşim *Schachmeister*+*-schaft* gibi bir çözümlenmeye de olanak verdiği görülür. Vural Ülkü *Herrschaft* (hâkimiyet), *Wirtschaft* (iktisat) gibi türetmelerde *-schaft* ekinin kalıplaşmış olduğunu ve aynı zamanda *Landschaft* gibi türetmelerde ise yerel (Alm. örtliche Bedeutung) anlamı taşıdığını ifade etmektedir.²⁴⁴

Feindherrschaft (düşman hâkimiyeti, egemenliği), *Winterlandschaft* (karlı bölge), *Weltwirtschaft* (dünya ekonomisi) birleşimlerinde ise ikinci öğeler kalıplaşmış durumdadır. Fakat *Waldwirtschaft* (ormancılık) ve *Wasserwirtschaft* (su kullanımını ve dağıtımını düzenleyen kuralların tümü) gibi birleşimlerde ikinci öğe bu anlamda olmadığı görülür. Elde edilen birleşimlerin *Freundschaft*, *Herrschaft*, *Meisterschaft* ile sıralı bir

²⁴⁴ Ülkü, 129.

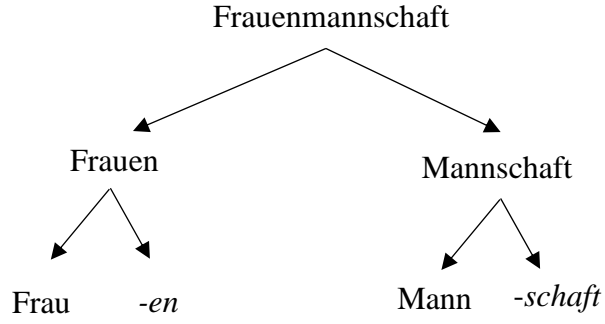
dizilişi bulunmaktadır: *Gastfreundschaft* (konukseverlik), *Schulfreundschaft* (okul arkadaşlığı), *Vaterherrschaft* (erkek egemenliği, ataerkil), *Volksherrschaft* (halkın egemen olduğu rejim, demokrasi), *Volkswirtschaft* (ulusal ekonomi), *Zettelwirtschaft* vb.

İkinci öğede görülen başka bir sonek ise *-tum* ekidir. *Weltbürgertum* birleşiminin *Welt+Bürgertum* (*Burg+-er→Bürger; Bürger+-tum→Bürgertum*) şeklinde parçalarına ayrılabilir. Bu birleşimin *Weltbürger* ile ilişkisi bulunmaktadır: *Weltbürger: dünya vatandaşı; Weltbürgertum: dünya vatandaşlığı, yurttaşlığı*. Bu durumda *-tum* soneki sosyal bir olguyu betimlemektedir. İkinci bileşen öncelikle *-er* soneki ile türemekte ve bu yapıdan da *-tum* sonekini alarak tekrar addan ad türetilmektedir. Bu tür çözümlene yapılabildiği gibi *Weltbürger+tum* şeklinde de parçalarına ayrılabilir. Birleşimde türetim gerçekleşirken sessel değişimlere de uğramaktadır. *Spießbürgertum* birleşimi de *Weltbürgertum* yapısıyla aynıdır. Aynı zamanda bu birleşim ile *Spießbürgertum* arasında anlamsal bir ilişki bulunmaktadır: *Spießbürger: bağınaz kişi; Spießbürgertum: bağınaz kişiler*. Bu birleşimde *-tum* soneki *Weltbürgertum* birleşiminde olduğu gibi bir işlev değil, *Spießbürgertum* birleşimine ‘topluluk’ işlevi katmaktadır. *-tum* soneki bu sınıftaki yapıda etkin değildir.

Yapılan çözümlene sonucunda Almancada var olan diğer soneklerin arasından ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimlerde *-chen, -e, -ei, -el, -elei, -erei, -er, -in, -lein, -ler, -ling, -ner, -schaft* ve *-tum* sonekleriyle salt addan ad türetmeleri gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Bu sınıfta *-chen, -in* ve *-schaft* sonekleriyle türetmeler diğer soneklere göre daha etkindir.

2.3.3.1. Ad_{çek.eki}+Ad_{sonek} Birleşimleri

Bağımsız sözcüksel biçimbirimlerden ilki ya da ikincisi veya her ikisi sonek olarak türemiş adların bir araya gelerek oluşturduğu birleşimlerinden farklı bir yapı ise Ad_{çek.eki}+Ad_{sonek} birleşimleridir. Bu sınıfın yapısal özelliği birinci sözcüksel bağımsız biçimbirimin çokluk eki alması, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin ise bir sonek ile türemesidir. *Frauenmannschaft* birleşimi bu yapıya örnek bir birleşimdir:

Frauenmannschaft örneğinde birinci biçimbirim *Frau* çokluk eki *-en* (*Frauen*) yani çekimsel ek almaktadır. İkinci öge ise *-schaft* sonekiyle (*Mann+ -schaft* → *Mannschaft*: *birlik, grup*) türemiş durumdadır. Birinci ögenin çokluğu belirtmesinin yanı sıra, genel birleşimin anlamında da olarak bir çokluk ifade edildiği görülür: *Frauenmannschaft*: *kadınlardan oluşan grup*.

Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin çokluk eki aldığı, ikinci ögenin türemiş durumda olduğu diğer birleşimler ise tabloda gösterilmiştir:

Birleşim		Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	
Frauenärztin	kadın doktor	Frauen		Ärztin	
		Frau	-en	Arzt	-in
Kinderfräulein	müebbiye,	Kinder		Fräulein	
		Kind	-er	Frau	-lein
Klettenwurzel	dulavratou kökü	Kletten		Wurzel	
		Klette	-n	Wurz	-el
Männerfreundschaft	arkadaşlık (erkekler arasındaki)	Männer		Freundschaft	
		Mann	-er	Freund	-schaft
Strahlentierchen	ışınıllar	Strahlen		Tierchen	
		Strahl	-en	Tier	-chen

Tabloda görüldüğü üzere birinci biçimbirimdeki çokluk ekleri değişkendir, fakat birbirlerinin biçimbirimsel değişkeleridir. İkinci bağımsız biçimbirimler ise farklı sonekler alarak türemiş durumdadır. Böylelikle ikinci ögelerde addan yine ad türetimi

gerçekleşmiştir. Bu duruma ek olarak *Frauenarztin* (kadın doktoru, jinekolog- kadın için), *Klettenwurzel* (dulavratou kökü), *Männerfreundschaft* (erkekler arasındaki arkadaşlık), *Strahlentierchen* (ışınlılar) birleşimleri belirleyici birleşim özelliklerini taşımaktadırlar. *Frauenärztin* birleşiminin eril biçiminde mevcuttur: *Frauenarzt* (*Frauenarzt*, kadın doktoru, jinekolog). *Kinderfräulein* (mürebbiye, eskimiş kullanım) birleşiminin de *Kinderfrau* (*dadı*) biçimi mevcuttur. Ancak kesin olarak *Kinderfrau* birleşiminden türetilmiştir denilemez. Bu sınıftaki farklı bir yapı ise *Gliederfüßer* (*eklem bacaklılar*) birleşimidir. Birleşim *Armfüßer* yapısında olduğu gibi *Glieder+Füßer* şeklinde parçalarına ayrılamamaktadır. Çünkü Almancada ne *Gliederfuß* gibi bir birleşim ne de *Füßer* gibi bir türetme bulunmamaktadır. Bu durumda birleşim öbek halindedir. O halde birleşim *Ad öbeği+son ek* yapısı sergilediğinden ortak birleşimdir. Söz konusu olan yapıya karşıt bir durum ise *Straßenmeisterei* birleşimidir. Birleşimin *Armbruster* birleşimi gibi yapısı bulunmaktadır. Almancada *Meisterei* şeklinde bir türetme yoktur. Ancak birleşimin *Straßenmeister* (*karayolları genel müdürlüğü*) biçimi bulunmaktadır. Bu yüzden birleşim *Straßenmeister+ei* şeklinde parçalarına ayrılabilir. Birleşimde [*Straßen+Meister*]_{erei} şeklinde bir yapısal özellik söz konusudur.

2.3.3.2. Ad_{çek.eki}+Ad_{son ek+çek. eki} Birleşimleri

Bu sınıfın yapısal özelliği birinci bağımsız biçimbirim çokluk eki alması ve ikinci bağımsız biçimbirim son ek ile türemesi sonrasında ise çokluk eki almasıdır. Bu yapı *Gänsefüßchen* örneğinde görülmektedir:

Birleşim	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		
Gänsefüßchen	<i>Gänse</i>		<i>Füßchen</i>		
	<i>Gans</i>	<i>-e</i>	<i>Fuß</i>	<i>-chen</i>	(-)

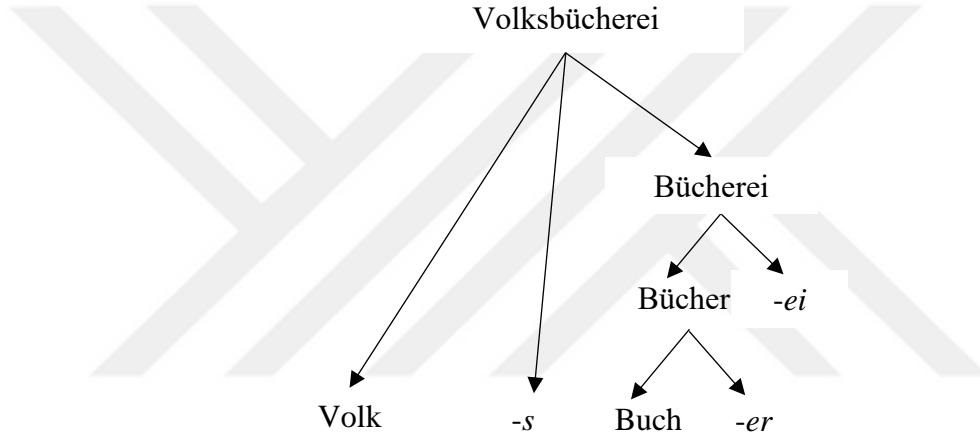
Tabloda görüldüğü üzere birinci biçimbirim çokluk eki almakta, ikinci biçimbirim bir son ek ile türemektedir. Almancada bazı sözcükler çokluk eki alarak bazıları ise çokluk eki almadan da çoğul biçimlenebilmektedir. *Gänsefüßchen* birleşiminde de bu durum söz konusudur. Böylelikle birleşimin Ad_{çek. eki}+Ad_{son ek+çek. eki} yapısı oluşmaktadır. *Gänsefüßchen* birleşiminin *Gänsefuß* biçimi de bulunmaktadır.

Ancak *Gänsefüßchen* (*turnak işareti*) birleşiminin işaret ettiği şey ile *Gänsefuß* (*kazayağı* (*ıspanakgillerden bir bitki*)) birleşiminin işaret ettiği şey birbirinden farklıdır. Sadece her iki birleşimde öğelerin bir araya gelme şekli aynıdır. Burada kastedilen kazın ayağı değil, birleşimlerin işaret ettiği şeyin kazın ayağına benzemesinden kaynaklanan bir oluşumdur.

2.3.3.3. Ad+Ad_{çek.ek.+sonek} Birleşimleri

Ad+Ad_{çek.ek.+sonek} birleşimlerinin yapısal özelliği birinci bağımsız biçimbirim salt ad olması, ikinci bağımsız biçimbirim ise önce çokluk eki ve sonrasında türetim eki almasıdır. Örneğin:

Tablodaki birleşimler de Ad+Ad_{çek.ek.+sonek} birleşimleri yapısındaki diğer örneklerdir:

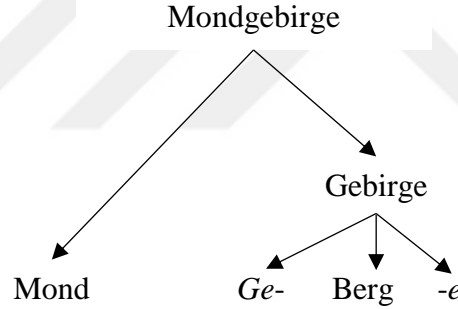
Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Birleştirme Eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim		
Blutsbrüderschaft	<i>kan kardeşliği</i>	<i>Blut</i>	-s-	<i>Brüderschaft</i>		
				Bruder	(-)	-schaft
Schulbücherei	<i>okul kütüphanesi</i>	<i>Schule</i>	-	<i>Bücherei</i>		
				Buch	-er	-ei

Tablodaki örneklerde birinci öge ne türetim ne de çekimsel ek almaktadır. İkinci öge ise önce çokluk eki ve sonrasında türetim soneki almaktadır. Bu bağlamda Ad+Ad_{çek.ek.+sonek} birleşimleri Ad+Ad_{sonek+çek.ek} birleşimleri sınıfından farklı bir yapısal özellik sergiler.

Blutbrüderschaft (kan kardeşliği), *Schulbücherei* (okul kütüphanesi), *Volksbücherei* (halk kütüphanesi) birleşimleri, ilk ögenin ikinci ögeyi belirlemesi açısından belirleyici birleşim özelliği sergilerler. Aynı zamanda *Blutsbruderschaft* birleşiminin *Blutsbruder* (kan kardeşi) biçimi de bulunmaktadır. Bu durumda birleşim *Blutsbruder+schaft* şeklinde de parçalarına ayırmak mümkündür. Her iki birleşim anlamsal olarak birbirine bağlıdır. *Blutsbruder* birleşiminde kastadilen şey *kan kardeşi* olan kişidir, diğerinde ise *olgudur*.

2.3.4. Ad + önekAd_sonek Birleşimleri

önekAd_sonek+Ad birleşimlerin bir diğer alt türü Ad + önekAd_sonek birleşimleri yapısıdır. Yapısından anlaşılacağı üzere birleşimde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim salt ad, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirim ise türemiş durumda olmasıdır. İkinci ögedeki türetme önek ve sonek ile sağlanmaktadır. *Mondgebirge* birleşimi bu yapısal özelliğe örnek oluşturmaktadır:

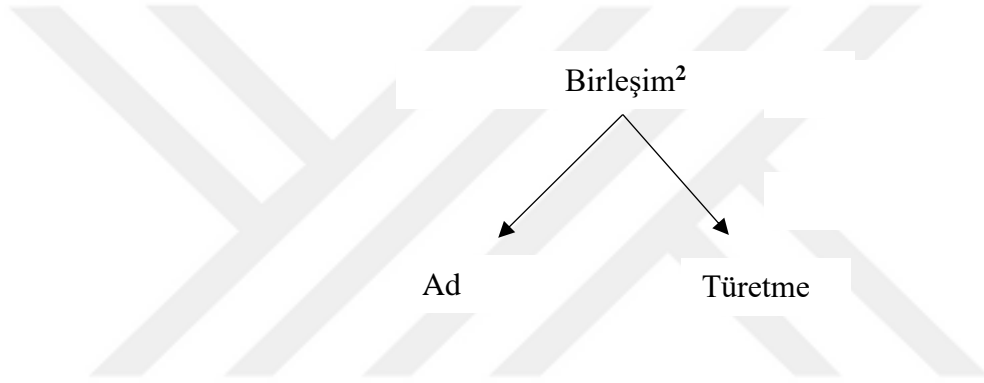
Mondgebirge (ayın yüzeyinde bulunan çıkıntı, engebe) birleşiminde ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin *ge-...-e* kaplayıcı ekiyle türemektedir.

Diğer örnekler ise tablodaki gibidir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim			
Spießgeselle	<i>silah arkadaşı, suç ortağı</i>	<i>Spieß</i>	<i>Geselle</i>			
			<i>Ge-</i>	<i>Saal</i>	<i>-e</i>	
Muttergesellschaft	<i>ana ortaklık</i>	<i>Mutter</i>	<i>Gesellschaft</i>			
			<i>Ge-</i>	<i>Saal</i>	<i>-e</i>	<i>-schaft</i>

Geselle, Gesellschaft biçimbirimleri $\text{önekAd}_{\text{sonek}}+\text{Ad}$ sınıfında birinci öge olarak bulunurken, bu sınıfta ise ikinci öge durumundadır. Bu biçimbirimler de *ge...-e* kaplayıcı ekiyle türemektedirler. Bu tür yapılar çok etkin değildir. Farklı bir birleşim olarak *Uhrgehäuse (saat gövdesi)* birleşimi görülmektedir. *Gehäuse* biçimbiriminin de *Gelände* biçimbirimi gibi *ge...-e* türetmelerinin bugünkü dil sisteminde belirlenemediği belirtilmektedir.²⁴⁵ Ancak etimoloji sözlüğüne göre *Gehäuse (gövde, kabuk, kutu vb)* biçimbiriminin *Haus (ev)* biçimbirimiyle bağlantısı olduğu belirtilmektedir.²⁴⁶ Ancak her iki biçimbirim anlamsal olarak birbirinden ayrıldılar.

Yapılan incelemelere göre Ad+Türemiş Ad yapısındaki birleşimlerinin genel itibariyle yapısı aşağıdaki şekilde gerçekleştiği gözlemlenmiştir:

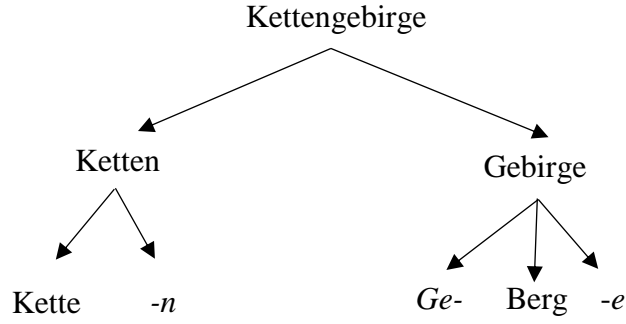

2.3.4.1. Ad_{çek. eki.}+ önekAd_{sonek} Birleşimleri

İkili birleşimlerde ikinci öge türetimlerinin bir alt türü olarak Ad_{çek. eki.}+önekAd_{sonek} birleşimleri de bulunmaktadır. Bu türde birleşimlerde birinci öge çokluk eki alırken, ikinci öge ise hem önek hem de sonek olarak türemektedir. Bu tür bir yapı *Kettengebirge* birleşimi ile örneklendirilebilir:

²⁴⁵ Fleischer; Barz, 325.

²⁴⁶ **Gehäuse:** *Spätmd.* gehiuse >Hütte, Verschlag< ist eine Kollektivbildung zu dem unter *Haus* behandelten Wort., Duden, Das *Herkunftswörterbuch*, 322.

Kettengebirge (sıra dağlar) birleşimi çözümlemeye görüldüğü üzere $Ad_{\text{çek. eki.}+ \text{önek}Ad_{\text{sonek}}}$ yapısı sergilemektedir. İkinci öğede türetim gerçekleşirken sessel değişimlerin de ($e \rightarrow i$) olduğu görülür. *Klassengesellschaft* (sınıflara ayrılmış toplum) örneğinde ise ilk öge çokluk eki almaktadır: $Klasse+n$. İkinci öge ise $ge-...-e$ kaplayıcı ekini almakla beraber $-schaft$ sonekini de almaktadır. Ancak *Geselle* biçimbirimi ikinci sonekini alırken $-e$ soneki düşmektedir: $Ge+Saal+e \rightarrow Geselle$; $Geselle+schaft \rightarrow Gesellschaft$. Diğer örneklerde de aynı durum söz konusudur: *Pflanzengesellschaft* (bitki topluluğu, toplumu), *Massengesellschaft* (kitle toplumu) vb. Bu sınıftaki birleşimlerin yapısal olarak genelde $ge-...-e$ kaplayıcı ekiyle türediği görülmektedir: *Kettengebirge*.

$Ad_{\text{çek. eki.}+ \text{önek}Ad_{\text{sonek}}}$ yapısına ek olarak *Massengesteine* (volkanik kayalar) gibi bir birleşimde, ikinci ögenin hem önek hem sonek aynı zamanda çokluk eki aldığı durum da söz konusudur. Birleşim $Masse+n+Gestein \rightarrow Ge+Stein+e$ şeklinde parçalarına ayrılabilir. $Ge+Stein+e$ biçimbirimindeki sondaki $-e$ sesi $ge-...-e$ kaplayıcı eki değil, aksine çokluk ekidir. Bu durumda $Ad_{\text{çek. eki.}+ \text{önek}Ad_{\text{sonek}+ \text{çek. eki.}}$ yapısı ortaya çıkmaktadır. O halde her $ge-...-e$ birleşimlerinin kaplayıcı ek olmayacağı ancak biçimbilimsel bir çözümlemeyle ortaya çıkabilmektedir. Almandada her iki yapı da etkin değildir.

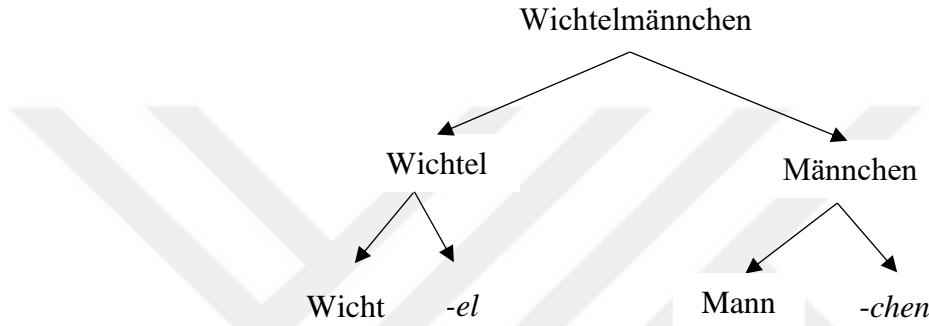
2.4. TÜREMİŞ AD+TÜREMİŞ AD BİRLEŞİMLERİ

Bu sınıf türüne kadar birleşimlerde, ya birinci öge ya da ikinci öge önek ve sonek olarak türememekteydi ve bu tür sınıflar da yapılarına göre alt sınıflara ayrılmaktaydı. Daha önceki yapılardan farklı olarak bu sınıfın yapısı ise her iki bağımsız sözcüksel biçimbirimin de türemiş durumda olmasıdır. Yapılan incelemeler doğrultusunda bu tür

yapılanmaların da türeme yollarına (*önek, sonек ya da kaplayıcı ek*) göre başlıkları belirlenmiş, diğer sınıflarda olduğu gibi alt sınıfları da oluşturulmuştur.

2.4.1. Ad_{sonек}+Ad_{sonек} Birleşimleri

Ad+Ad birleşimlerinde sonек yoluyla türetmelerinin başka bir yapısı ise Ad_{sonек}+Ad_{sonек} birleşimleridir. Diğer sınıflardaki yapılarda her iki öğeden biri sonек olarak türemektedir. Bu sınıfın yapısal özelliği ise her iki bileşenin sonек olarak türemiş olmasıdır. Aşağıdaki çözümlemede bu durumu açıkça görmek mümkündür:

Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim *-el* sonеkiyle, ikincisi ise *-chen* sonеkiyle türemektedir. Her iki sonек eklendiği biçimbirimi *küçültme* işlevindedir: *Wicht*: *cüce*, *Wichtel*: *cüce (daha küçük)*; *Mann*: adam, *Männchen*: *cüce, bücür adam*. İki bileşen de biçimsel olarak küçültme eki almakta ve anlamsal olarak da aynı iki biçimbirim yanyana gelerek belirleyici birleşim türlerinden açıklayıcı birleşim türünü oluşturmaktadır.

Diğer yandan *Bürgermeisterin* (*belediye başkanı*) gibi bir birleşim ise yapısal olarak iki türlü çözümlemeye olanak vermektedir.

1. Çözümleme

Birleşim	Birinci sözcüksel biçimbirim		İkinci sözcüksel biçimbirim	
	Bürgermeisterin	<i>Burg</i>	<i>-er</i>	<i>Meister</i>

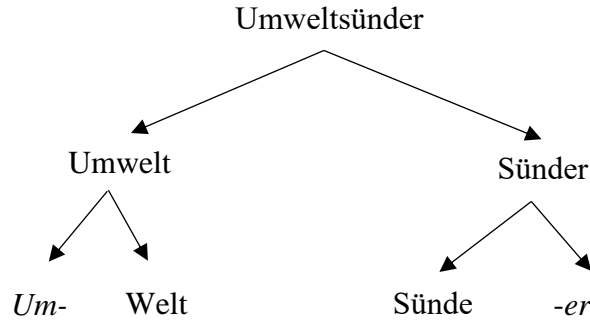
2. Çözümleme

Birleşim	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	Türetim eki
Bürgermeisterin	<i>Bürger</i>		<i>Meister</i>
	<i>Burg</i>	<i>-er</i>	

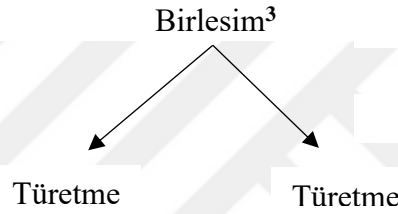
Birinci çözümlemede birleşimi oluşturan her iki biçimbirim de türeyerek (*Bürger+Meisterin*) bir araya gelmektedir. İkinci ögedeki *-in* eki eril addan dişil oluşturma işlevindedir. İkinci çözümlemede ise Almandaca *Bürgermeister* (*belediye başkanı*) gibi bir birleşim bulunduğundan *Bürgermeister+-in* şeklinde bir türetim söz konusudur. Ancak birleşimlerin genel anlamından yola çıkılacak olursa (*Bürgermeisterin: belediye başkanı*) ikinci çözümleme daha doğru olacaktır. Birleşimden yine *eril addan dişil* ad oluşturulmuştur. *Landschaftsgärtner* birleşimi de aynı özelliği göstermektedir. Birleşim her iki şekilde çözümlenebilir durumdadır. Bu birleşime ek olarak *Bürgermeistere*i birleşimi de bulunmaktadır. Bu birleşim *Bürgermeisterin* gibi iki tür çözümlemeye olanak vermemektedir; *Bürgermeistere*i → *Burg+er+Meister* → *Bürgermeister+-ei* şeklinde yapısı çözümlenebilmektedir. Çünkü *Meister + ei* → *Meistere*i gibi bir türetme bulunmamaktadır, yani genel birleşimden bir türetme söz konusudur. Diğer yapılar gibi bu yapı da ortak birleşim özelliğine benzese de tam olarak ortak birleşim değildir. Fakat *Wurzelfüßer* birleşiminde ise ne *Wurzelfuß* gibi bir birleşim ne de *Füßer* gibi bir türetme bulunmaktadır. *Wurzelfüßer* birleşimi bu nedenle *Bürgermeistere*i örneği gibi parçalarına ayıramamaktadır. Bu yapısı itibarıyla *Armfüßer* birleşimi gibi ortak birleşim özelliği taşımaktadır.

2.4.2. edatlı önekAd+Ad_{son ek} Birleşimleri

Türemiş Ad+Türemiş Ad sınıfının bir diğer alt türü ise edatlı önekAd+Ad_{son ek} birleşimleri yapısıdır. Bu sınıfın yapısal özelliği ilk ögenin edatlı bir önek, ikinci ögenin ise son ek olarak türemesidir. Bu tür bir özellik *Umweltsünder* örneğinde karşımıza çıkmaktadır:

Umweltsünder (çevre kirlüten) birleşiminde ilk bileşen edatlı bir önek alırken, ikinci öge *-er* sonekiyle türemektedir. Almanca'nın yapısı gereği *Sünde+-er*; *Sündeer* gibi bir türeme olmacağından *-e* sesi düşmektedir. edatlı önekAd+Ad_{sonek} yapısı etkin bir yapı değildir.

Çözümlemelerden yola çıkarak Türemiş Ad+Ad birleşimlerinin yapısal özelliği ise şu şekilde gösterilebilir:

2.5. İKİLİ AD+AD BİRLEŞİMLERİNDE ÖNEKİMSİLER (ALM. PRÄFIXOIDE) VE SONEKİMSİLER (ALM. SUFFIXOIDE)

İkili Ad+Ad birleşimlerinde bileşenler bir takım biçimsel özelliklerle yan yana gelebilmektedir. Temel olarak iki bağımsız sözcüksel biçimbirim yan yana gelmesiyle birleşimler oluşmaktadır. Önek, sonek, kaplayıcı ek gibi bağımlı biçimbirimler ise birleşimlerdeki ilk ögeye, ikinci ögeye ya da her ikisine eklenerek yeni sözcük oluşumlarını sağlamaktadırlar. Önekler bağımlıdır ve bir temel biçimbirime eklenerek anlamlı hale gelebilmektedir.

Öneklerin ya da soneklerin yanı sıra önekimsiler (Alm. *Präfixoide*) ve sonekimsilerden de (Alm. *Suffixoide*) bahsetmek yerinde olacaktır. Söz konusu olan bu ekler, önek ve soneklerin aksine bağımsız sözcüksel biçimbirim olarak var olan, ancak önek ya da sonek gibi hareket eden biçimbirimlerdir. Diğer yandan bu ekler tam

anlamıyla önek ya da sonek değildir. Birleşimlerde bağımsız sözcüksel biçimbirim gibi görünseler de aslında önekimsi ya da sonekimsidir. Bu ekler sadece işlevi bakımından öneklere ya da soneklere benzemektedir. Bu özelliğinden dolayı yarı ek (Alm. *Halbpräfix*) olarak da değerlendirilirler. *Affenliebe* gibi bir sözcük ikili Ad +Ad birleşimi yapısı gibi görünmektedir. Ancak *Affen* biçimbirimi Türkçede *maymun*; *Liebe* ise *aşk*, *sevgi* anlamındadırlar. Birleşimde ise *Affen* anlamının dışına çıkarak *Affenliebe aşırı aşk*, *çılginca aşk* gibi karşılık bularak temel biçimbirimi anlamca kuvvetlendirmekte, yarı önek gibi hareket etmektedir. Bundan dolayı bu tür yapılanmalar ikili birleşim gibi düşünülmemelidir.

Önekimsi ve sonekimsi, ek işlevi yüklenebilmekte ve yeni sözcük oluşumlarına katkıda bulunmaktadır. Bu ekler temel anlamının dışında başka bir anlam taşırlar. Ve birleştiği temel biçimbirime anlamı güçlendirebilmektedirler. Almancadaki önekimsiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Önekimsiler (Alm. Präfixoide)	Örnekler	Yüklendiği Anlam
<i>Affen-</i>	Affenarbeit	‘çok büyük’
<i>Bilderbuch-</i>	Bilderbuchehe	‘uygun, ideal’
<i>Bomben-</i>	Bombenfest	‘çok büyük’
<i>Grund-</i>	Grundbaustein	‘temel, esas, ana, önemli’
<i>Haupt-</i>	Hauptsache	‘ana, önemli, esas’
<i>Heiden-</i>	Heidenangst	‘çok büyük’
<i>Mords-</i>	Mordsgeschrei	‘çok büyük’

Önekimsiler (Alm. Präfixoide)	Örnek	Yüklendiği Anlam
<i>Ober-</i>	Oberbonze	‘çok büyük, en üst, baş’
<i>Pfunds-</i>	Pfundswetter	(daha çok lehçede) ‘çok iyi’
<i>Riesen-</i>	Riesenhunger	‘çok büyük’
<i>Sau-</i>	Sauarbeit, Sauhitze	‘çok kötü’ ‘çok büyük’
<i>Scheiß-</i>	Scheißlehrer	‘çok kötü’

<i>Schlüssel-</i>	Schlüsselproblem	‘temel, esas vb.’
<i>Schweine-</i>	Schweinekerl Schweinegeld	‘çok kötü’ ‘çok fazla’
<i>Spitzen-</i>	Spitzenfilm	‘çok iyi
<i>Traum-</i>	Traumberuf	‘çok iyi’, ²⁴⁷

Almancadaki sonekimsiler de aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Sonekimsiler (Suffixoide)	Örnekler	Yüklediği Anlam
<i>-gut</i>	Pflanzgut	‘topluluk’
<i>-kraft</i>	Arbeitskraft	‘genelleştirme, beceri, yetenek’
<i>-werk</i>	Schuhwerk	‘topluluk’
<i>-wesen</i>	Gesundheitswesen	‘topluluk’
<i>-zeug</i>	Spielzeug	‘topluluk’

Listede görüldüğü gibi önekimsiler ve sonekimsiler işlevleriyle birlikte belirtilmiştir. Bu ekler ikili Ad+Ad birleşimlerinde de görülebilmektedir. Önekimsi ve sonekimsilerle oluşan birleşimler, üç bağımsız biçimbirimin birleşmesi gibi görünse de derin yapıda önekimsi ya da sonekimsi olarak hareket ettiği biçimbilimsel bir çözümlemeyle ortaya çıkmaktadır.

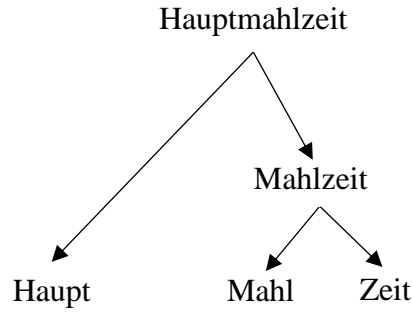
Çalışmada da bu ekler, ek olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle birleşimler üç ayrı bağımsız biçimbirim olarak değerlendirilmemiştir. Yapısal özelliklerine göre bu tür bileşimler de kendi alt sınıflarına ayrılmıştır.

2.5.1. İkili Ad+Ad Birleşimlerinde Önekimsiler

2.5.1.1. önekimsi[Ad+Ad] Birleşimleri

önekimsi[Ad+Ad] birleşimlerinde yapısal olarak önekimsi ne birinci öğeye ne de ikinci öğeye bağımlıdır, ikili Ad +Ad birleşiminin önüne gelmektedir. *Hauptmahlzeit* birleşimi bu yapıya örnek oluşturur:

²⁴⁷ Elsen, 68-70.

Hauptmahlzeit (ana öğün) birleşimi üçlü birleşimmiş gibi görünse de *Haupt* biçimbirimi önekimsi işlevi yüklenmektedir.

Bir önekimsi birinci bağımsız biçimbirime ya da ikinci bağımsız biçimbirime bağlanabilmektedir. Fakat önekimsi her zaman önünde bulunduğu ada bağlıdır gibi düşünülmemelidir. *Hauptmahl* gibi bir birleşim mevcut değildir. O halde birleşim *Hauptmahl+Zeit* şeklinde parçalarına ayıramamaktadır. Bu nedenle ilk öğeye bağımlı değildir. Birleşim ancak *Haupt+[Mahl+Zeit]* şeklinde anlamlı en küçük parçalarına ayrılabilir.

Bu durumda önekimsi ikili Ad+Ad birleşiminin, diğer bir deyişle *Mahlzeit* (öğün) birleşiminin önüne gelerek *Hauptmahlzeit* (ana öğün) birleşimi oluşturmaktadır.

Birleşim	Anlam	Önekimsi	Birleşim	
Affenbrotbaum	<i>baobap ağacı</i>	<i>Affen-</i>	<i>Brotbaum</i>	
			<i>Brot</i>	<i>Baum</i>
Riesenschildkröte	<i>büyük kaplumbağa</i>	<i>Riesen-</i>		
			<i>Brot</i>	<i>Baum</i>

Affenbrotbaum (baobap ağacı²⁴⁸) ve *Riesenschildkröte*²⁴⁹ (büyük kaplumbağa) birleşiminde de *Hauptmahlzeit* örneğinde olduğu gibi önekimsi birinci öğeye değil, birleşimin önüne gelmektedir. *Affenbrotbaum* birleşimi de *Affen+[Brotbaum]* şeklinde

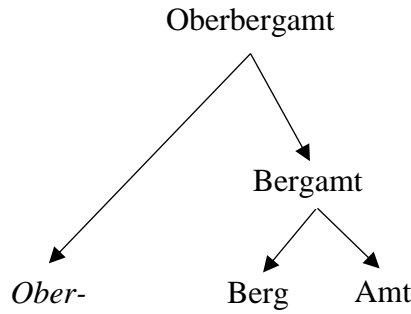
²⁴⁸ **Baobap ağacı:** Ebegümeçilerden, sıcak ülkelerde yetişen, çok yüksek olmamakla birlikte, gövdesinin 20 metreyi aşabilen bir ağaç, baobap ağacı (*Adansonia digitata*), *Türkçe Sözlük*, 252.

²⁴⁹ **Rie|sen|schild|krö|te** <f. 19 ; Zool.> größte Landschildkröte, bis 1,5 m lang u. 215 kg schwer: Testudo gigantea., Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, 1235.

bir yapı sergiler. Birleşim ile birleşimin işaret ettiği şey arasında benzerlik ilişkisi olduğu söylenebilir.

Riesenschildkröte birleşiminde ise; *Schild* temel anlamıyla *kalkan*, bir diğer anlamı da yengeçlerin ya da böceklerin sırtında, kafasında vb. bulunan, bir diğer adı bağa olan *kabuktur*. *Kröte* ise iki yaşamlılar (hayvanlar, örn. kurbağagiller), diğer bir anlamı da bu sınıftan olan bir tür familya olan kara kurbağısıgiller anlamına gelmektedirler. *Schildkröte* birleşiminde işaret ettiği canlının (*kamplumbağa*) özellikleri birleşim öğeleriyle belirtildiği göze çarpar. Bu yapıyla birleşim ilgi birleşim türü özelliği taşır. *Riesen-* ise önekimsi işleviyle birleşime ‘çok büyük’ anlamı katmaktadır: *Riesenschildkröte*: *büyük kara kaplumbağası*. Birleşimde *Riesen-* önekimsisi de *Affen-* gibi birinci öğeye bağlı değildir, birleşimin önüne gelmektedir.

Edatların (Alm. *Präpositionen*) kendi sözcük türünün dışına çıkarak aynı zamanda önek olabildikleri belirtilmişti. Diğer yandan *ober-* gibi edatlar önekimsi de olabilmektedirler: *Ober* edatı diğer edatlar gibi sözcük türü itibariyle dilbilgiseldir, aynı zamanda *Haupt-* gibi bağımsız biçimbirimdir. Bu duruma ek olarak İkili Ad+Ad birleşimlerinde de *ober-* önekimsi işleviyle birleşimlerde de bulunabilmektedir:

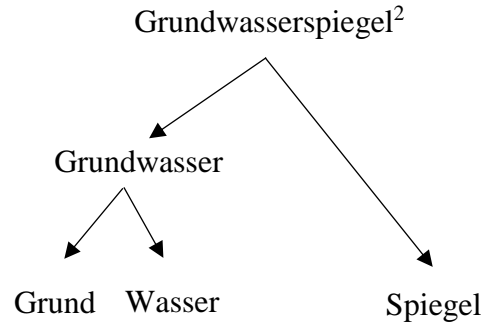
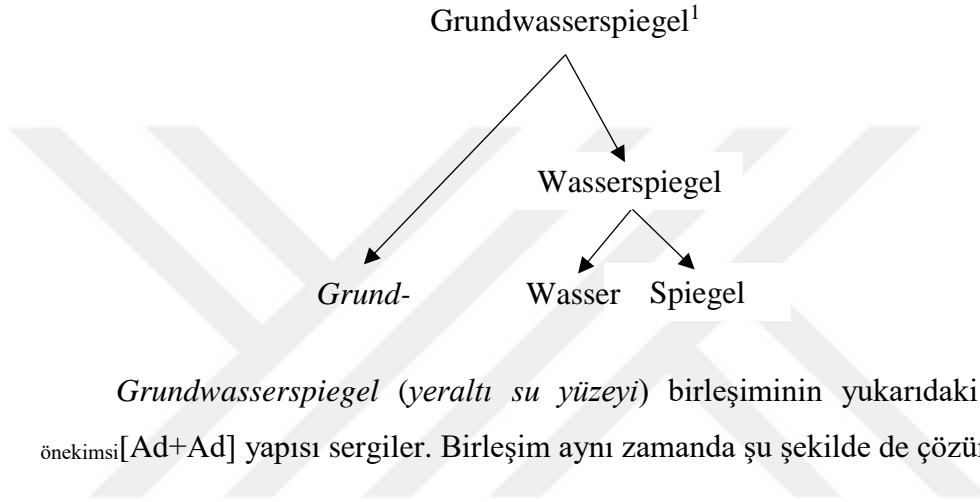

Oberbergamt birleşiminde *ober-* önekimsisi, *Bergamt* birleşiminde birinci öğeye değil birleşiminin önüne gelmektedir. *Bergamt* birleşiminde *Berg* biçimbirimi *dağ*, *Amt* biçimbirimi ise *daire (resmi)*, *büro* vb. anlamlara gelmektedir. İkisinin oluşturduğu anlam ise *Maden Denetleme Dairesi*'dir. *Ober-* önekimsisi maden denetleme dairesinin üstü, üst makamını belirtmektedir, bu özelliğiyle önekimsidir: *Oberbergamt*: *Maden Başmüfettişliği*.

Oberbürgermeister birleşiminde de *ober-* önekimsi olarak *Bürgermeister* birleşiminin önüne gelmektedir. Birinci öge olan *Burg* biçimbirimine *-er* soneki gelerek

addan ad türetimi gerçekleşmektedir (*Bürger*; *halk*, *vatandaş*) *Bürger* biçimbirimi de *Meister* (*üstat*, *şampiyon*, *diğer anlamlarından biri de başkan*) biçimbirimi ile birleşerek yeni bir sözcük oluşumunu sağlarlar: *Bürgermeister*: *Belediye Başkanı*; *Oberbürgermeister*: *Büyükşehir Belediye Başkanı*.

Önekimsiler birinci bağımsız sözcüksel biçimbirime, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirime ya da ikili Ad+Ad birleşiminin önüne gelebilmektedir. Ancak bazı durumlarda parçalanabilirlik açısından iki türlü çözümleme olanağı görülebilmektedir.

Birleşim, ikinci çözümlemeye ise önekimsiAd +Ad yapısı sergiler. Bu şekilde iki türlü çözümlemeye olanak sağlaması hem *Grundwasser* hem de *Wasserspiegel* birleşimlerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Aynı yapısal özelliği taşıyan diğer örnekler tablodaki gibidir:

1. Biçimbilimsel çözümleme:

Birleşim	Önekimsi (Alm. Präfixoid) + birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Grundwortschatz	<i>Grundwort</i>	
	<i>Grund-</i>	<i>Wort</i>
Hauptbahnhof	<i>Hauptbahn</i>	
	<i>Haupt-</i>	<i>Bahn</i>
		Schatz
		Hof

2. Biçimbilimsel çözümleme:

Birleşim	Önekimsi (Alm. Präfixoid)	Birleşim	
Grundwortschatz	<i>Grund-</i>	Wortschatz	
		<i>Wort</i>	<i>Schatz</i>
Hauptbahnhof	<i>Haupt-</i>	Bahnhof	
		<i>Bahn</i>	<i>Hof</i>

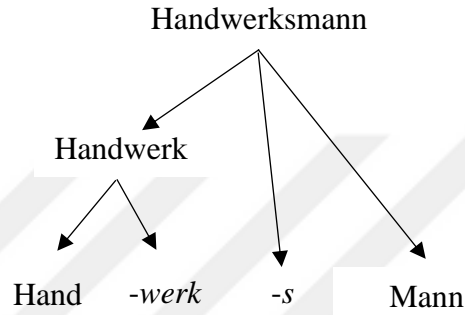
Örneklere de görüldüğü üzere birleşimler biçimbilimsel olarak iki tür çözümlemeye elverişlidir. Birleşimlerin anlamlarından yola çıkılacak olursa; İlk çözümlemelerde;

- Grund+[Wasser+Spiegel; *su yüzeyi*] yapısında önekimsi genel birleşimin önüne gelmekte ve *temel su yüzeyi* gibi bir anlam teşkil etmektedir. *Grundwasser* (*yeraltı suyu*)+*Spiegel* (*yüzey*) çözümlemesinde ise *yeraltı suyu yüzeyi* anlamı ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle birleşimlerin bir araya gelerek ortaya çıkan genel anlamla bu yapı örtüşmektedir. O halde ikinci çözümleme anlama daha uygundur. Ancak birinci çözümleme de biçimbilimsel açıdan yanlış değildir.
- *Grundwortschatz* (*temel sözcük bilgisi*) ve *Hauptbahnhof* (*merkez gar, tren istasyonu*) örnekleri de *Wasserspiegel* gibi aynı yapısal özelliği sergilemektedir. Genel birleşimin anlamıyla birleşimi oluşturan biçimbirimlerin anlamlarından yola çıkılacak olursa ikinci çözümlemeler Grund+ [*Wort+Schatz*; *sözcük bilgisi*]; Haupt + [*Bahn+Hof*; *tren istasyonu*] temel anlamı karşılamaktadır.

2.5.2. İkili Ad+Ad Birleşimlerinde Sonekimsiler

2.5.2.1. Ad_{sonekimsi}+Ad Birleşimleri

Önekimsiler gibi sonekimsiler de ikili Ad+Ad birleşimlerinde görülmektedir. Ad_{sonekimsi}+Ad birleşimlerinde sonekimsi birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim ile birleşmektedir. İkinci öge ise salt ad durumundadır. Bu tür bir yapı *Handwerksmann* birleşimi ile örneklendirilebilir:

Handwerksmann birleşiminde birinci öge olan *Hand* biçimbirimine *-werk* sonekimsisi eklenmektedir: *Handwerk*: *elişi, zanaat*. *Handwerk* biçimbirimi de ikinci ögeyle birleşmektedir: *Handwerksmann*: *zanaatçı, usta*. Aynı zamanda ilk ögenin ikinci ögeyi nitelenmesi bakımından birleşim belirleyici birleşim özelliği de taşımaktadır.

Bu yapıdaki diğer örnekler ise aşağıdaki gibidir:

Birleşim	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim+sonekimsi (Alm. Suffixoid)	Birleştirme eki	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim
Feuerwerkskörper	<i>Feuerwerk</i>	-s-	<i>Körper</i>
	<i>Feuer</i> <i>-werk</i>		
Handwerksbursche	<i>Handwerk</i>	-s-	<i>Bursche</i>
	<i>Hand</i> <i>-werk</i>		

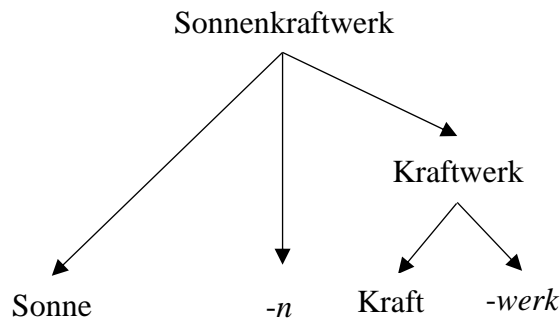
Feuerwerkskörper birleşiminde *Feuer* biçimbirimi *ateş*, *yangın* gibi anlamlarının yanında *ışık*, *parıltı* gibi anlamları da taşımaktadır. Derin yapıda *Feuer* biçimbirimi ve *-werk* sonekimsisi ile birleşerek *yanıcı maddelerin ateşlenmesinden sonra ortaya çıkan renkli ışık kıvılcımlarını* belirtmektedir ve Türkçede havai fişek gösterisi anlamına gelmektedir. *Feuerwerk* ile *Körper* (*vücut*, *beden*, *cisim*) biçimbirimlerinin oluşturduğu birleşim ise bu maddenin adıdır; havai fişek. *Handwerksbursche* (*usta*) ve *Handwerkskammer* (*esnaf ve zannatkarlar odası*) birleşimleri de yapısal olarak *Handwerksmann* birleşimiyle aynı özellikleri taşımaktadır.

Sonekimsi birleşimlerinde diğer bir yapısal özellik ise sonekimsinin birinci öge ile birleşmesi, ikinci ögenin ise önek ve sonekle türemesidir. Böylelikle $Ad_{sonekimsi}+önekAd_{sonek}$ yapısı ortaya çıkmaktadır.

Handwerksgeselle (*usta*) birleşimi ise *Handwerksbursche* birleşimiyle eş anlamlıdır: Aynı zamanda yapısal olarak birinci ögeyle aynı işlevdedir; ikinci ögede ise *ge-...-e* kaplayıcı ek yoluyla türeme söz konusudur: *Ge-+Saal+-e*.

2.5.2.2. Ad+Ad_{sonekimsi} Birleşimleri

Sonekimsilerin birinci ögeye bağlı olduğu gibi ikinci ögeye bağlı olduğu durumlar da olabilmektedir. Diğer bir deyişle yapısal olarak $Ad_{sonekimsi}+Ad$ birleşimlerinin tersi durumudur: *Sonnenkraftwerk* birleşimi bu yapıya örnek gösterilebilir:

Birleşimde birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim salt ad durumunda, ikinci bağımsız sözcüksel biçimbirim ise sonekimsi ile birleşmektedir. Almandada sonekimsiler arasında *-werk* gibi *-kraft* sonekimsisi de bulunmaktadır. Ancak *Sonnenkraftwerk* (*güneş enerjisiyle çalışan elektrik üretim tesisi*) birleşiminde *-kraft* sonekimsi gibi görünse de *Sonnenkraft* gibi birleşim yoktur. Birleşim *Sonnenkraft+-werk* şeklinde parçalarına

ayrılmamaktadır ve ikinci ögeye bağımlıdır. Bu nedenle çözümlemedeki gibi parçalanabilmektedir.

Bu tür yapıdaki diğer birleşimler ise aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Birleşim	Anlam	Birinci bağımsız sözcüksel biçimbirim	İkinci bağımsız sözcüksel biçimbirim + sonekimsi (Alm. Suffixoid)	
Zimmerhandwerk	<i>doğramacılık, marangozluk</i>	<i>Zimmer</i>	<i>Handwerk</i>	
			<i>Hand</i>	<i>-werk</i>
Kohlekraftwerk	<i>termik santral</i>	<i>Kohle</i>		
			<i>Kraft</i>	<i>-werk</i>

Örneklere de görüldüğü gibi *Zimmerhandwerk* (*doğramacılık, marangozluk*) ve *Kohlekraftwerk* (*termik santral*) birleşimlerinde de ikinci öge sonekimsi ile birleşmektedir.

SONUÇ

Çalışmada belirlenen çerçeve dâhilinde Almandaki birleşik sözcüklerden yalnız ikili Ad+Ad birleşimleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı gereği yabancı sözcük ve ekler derleme dışı tutulmuştur. Derleme *Wahrig deutsches Wörterbuch* adlı sözlük esas alınarak yapılmıştır. Derlenen ikili Ad+Ad birleşimleri ortak yapısal özelliklerine göre ana sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıfların kendi içyapısına göre alt sınıfları da oluşturulmuştur. Sınıflar belirlendikten sonra aynı sınıftaki sözcükler anlamlı en küçük parçalarına ayrılarak biçimbilimsel açıdan incelenmiş, örneklerle açıklanmış, varsa aykırı durumlar da belirtilmiştir.

İkili Ad+Ad birleşimlerinin oluşturduğu ana sınıflar şu şekilde saptanmıştır:

Salt Ad+Ad Birleşimleri,

Türemiş Ad+Ad Birleşimleri,

Ad+Türemiş Ad Birleşimleri,

Türemiş Ad+Türemiş Ad Birleşimleri.

İkili Ad+Ad birleşimlerinde son yapı olan önekimsiler ve son ekimsiler ise ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Yapılan çözümlemelerden ve sınıflamalardan yola çıkılarak elde edilen veriler ve ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

- 1) Toplanan birleşimlerde ortaya çıkan ilk sınıf salt Ad+Ad birleşimleridir. Elde edilen birleşimlerin büyük çoğunluğunu bu sınıf oluşturmaktadır. Bu sınıfın yapısal özelliği her iki ögenin de herhangi bir türetim eki ya da çekimsel ek almadan yüzey yapıda bulunmalarıdır. Söz konusu olan birleşimler, iki bağımsız sözcüksel biçimbirimin aynı zamanda temel biçimbirimin yan yana gelerek oluşturduğu birleşimlerdir. Bu birleşimleri oluşturan ögeler yan yana gelirken bazen araya herhangi bir birleştirme eki almamaktadır. Bu duruma karşın bazı birleşimler ise “-n, -s, -ns, -e, -er, -en, -es, -ens” eklerinden birini alabilmektedir. Salt Ad+Ad sınıfındaki birleşimlerde de bu tür bir özellik görülmektedir: *Amtmann (müdür), Kriegsheld (savaş kahramanı)*. Birleştirme ekleri birleşimlerde değişkenlik gösterebilmektedir, ancak bu ekler birbirlerinin biçimbilimsel değişkeleridir.

Birleşimlerin birleştirme eki alması veya almaması durumuna ek olarak, birinci ögenin aynı olduğu ancak başka ögelerle birleşimde bulunurken birleştirme eklerinin de

değişkenlik gösterebildiği gibi herhangi bir ek almadığı durumlar da mevcuttur: *Herzeleid* (*derin acı*), *Herzenswunsch* (*en içten istek*), *Herzmuskel* (*kalp kası*).

Bazı birleşimlerde ise iki öge yan yana gelirken birinci ögenin sonundaki *-e* sesinin düşmesi daha önce var olan tespitler arasındadır. Bu durum salt Ad+Ad birleşimlerinde de gözlemlenmiştir: *Ende+Spiel*→*Endspiel* (*son oyun, final*). Birinci ögenin sonundaki *-e* sesi ne türetimsel ne de çekimsel bir ektir. Bu tür birleşimlerde Türkçedeki *kahve+altı*→*kahvaltı* birleşimi gibi bir yapısal özellik vardır.

Birleşimlerin yapısal özelliklerine ek olarak, salt Ad+Ad yapısında birleşim türü özellikleri bulunmaktadır: *Apfelkuchen* (*elmalı pasta*). Birinci öge ikinci ögeyi belirlediğinden *Apfelkuchen* birleşimi belirleyici birleşim özelliği sergilemektedir. Birinci öge ve ikinci öge arasında nedenli bir birleşim (Alm. *motiviert*) olduğundan bu tür birleşimler aynı zamanda içözekselleştirilmiş birleşimlerdir. Bu başlık altındaki çıkarımlarımızı maddeler halinde şu şekilde özetleyebiliriz:

- a) Salt Ad+Ad birleşimleri özellikleri itibariyle alt sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıflardan birisi Ad_{çek.eki}+Ad birleşimleri yapısıdır. Salt Ad+Ad birleşimlerinde iki temel biçimbirim yan yana gelirken, bu tür yapıda birinci öge çokluk eki almakta, ikinci öge ise herhangi bir ek almamaktadır. Birinci ögenin çokluk eki alması salt ad özelliğini kaybettiği anlamına gelmemektedir. İlk öge çokluk eki alıp yine çokluğu belirtmektedir: *Frauentag* (*kadınlar günü*).

Bazı birleşimlerde birinci ögenin çoğul biçimlenip tekliği ifade ettiği durumlar da var olan tespitler arasındadır. Bu sınıftaki birleşimlerde de aynı durum söz konusudur: *Tagegeld* (*bir günlük harcırah*). Bazı birleşimlerde ise ilk ögenin tekil biçimlenip çokluğu belirttiği durumlar da mevcuttur: *Wortfeld* (*sözcüksel alanı*).

Bu tür yapılanmalara ek olarak birleşimlerde aradaki ekin çokluk eki ya da birleştirme eki olup olmadığını saptamak zorlaşmaktadır: *Löwenmähne* (*1 Aslan yelesi 2 gür şekilde saçın uzaması, hacimli (bakımsız) saç şekli*). Söz konusu durum, birinci öge olan *Löwe* (*aslan*) biçimbiriminin çoğul halinde *-n* eki almasından, aynı zamanda *-n* birleştirme ekinin de bulunmasından dolayı ortaya çıkan belirsizliktir.

Bu sınıftaki birleşimlerde ilk ögenin aldığı çokluk ekleri de (-e, -en, -(·)e, -n, -er) değişkenlik gösterebilmektedir, ancak bu eklerin işlevleri aynı olduğundan birbirlerinin biçimbirimsel değişkeleridir (Alm. *Allomorphe*).

- b) Salt Ad+Ad birleşimlerinin diğer bir alt sınıfı ise Ad+Ad_{çek. eki} birleşimleridir. Bu sınıftaki birleşimlerde ikinci ögenin bir çokluk eki aldığı gözlemlenmiştir: *Grenzstrahlen*. Bazı birleşimlerde ise ikinci ögenin herhangi bir çokluk eki almadan her zaman çokluğu belirttiği durumlar da söz konusudur: *Brauteltern* (gelinin anne ve babası), *Reisekosten* (seyahat masrafları). Bu tür bileşimlerde de Ad_{çek. eki}+Ad birleşimleri sınıfında olduğu gibi çokluk ekleri değişkenlik göstermektedir. Aynı zamanda bu ekler birbirlerinin biçimbirimsel değişkeleridir.
- c) Her iki sınıfa ek olarak birleşimlerde Ad_{çek. eki}+Ad_{çek. eki} birleşimleri yapısı da gözlemlenmiştir. Bu sınıfta ise her iki biçimbirim çokluk eki almaktadır: *Augenringe* (göz halkaları). Diğer sınıflara göre etkin yapı değildir.

Salt Ad+Ad birleşimleri, görüldüğü üzere yapısı bakımından üç alt başlığa ayrılmıştır. Birleşimlerin yapısal özelliklerinin yanında birleşimler, birleşim türü özelliklerini de bünyesinde barındırmaktadır: (*Küche*+*n*+*Tisch*→*Küchentisch* (mutfak masası), belirleyici birleşim).

- 2) Birleşimlerde ikinci ana sınıf olarak Türemiş Ad+Ad yapısı görülmektedir. Bu sınıfın ortak özelliği birinci bağımsız sözcüksel biçimbirimin, bir türetim eki, diğer bir deyişle yapımecki almasıdır. Birleşimdeki birinci öge türemiş, ikinci öge ise salt ad durumundadır. Birinci bağımsız biçimbirimin türeme yollarına göre (*önek*, *son ek* ya da *kaplayıcı ek*) sınıflar oluşturulmuş, her bir sınıfın kendi içindeki yapısal özelliklerine göre alt sınıfları da belirlenerek incelenmiştir. Söz konusu alt sınıflar ise şu şekildedir:

- a) Türemiş Ad+Ad birleşimlerinin bir alt sınıfı olarak *önek*Ad+Ad birleşimleri yapısı oluşturulmuştur. Yapısı itibariyle genel olarak ilk öge bir önek olarak türemektedir. İkinci öge ise salt ad durumundadır. Yapılan çözümleme ve elde edilen verilere göre *önek*Ad+Ad birleşimleri yapısında belirtilen öneklerden (*erz-*; *ge-*, *miss-*, *un-*, *ur-*) birinci ögenin sadece *ge-*, *un-* ve *ur-* önekleriyle türediği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda bu sınıftaki birleşimlerde de

birleşim gerçekleşirken birinci ögede ses değişimlerinin olduğu görülmektedir: *Ge-+Pack+Wagen*→*Gepäckwagen* (*bagaj vagonu*).

Birleşimlerde birinci ögenin bir önekle türediği yapıların dışında farklı durum sergileyen yapılar da gözlemlenmiştir. Önek bilindiği üzere bir biçimbirimin önüne gelerek türetim sağlamaktadır. Ancak “her önek her zaman eklendiği sözcüğe bağlıdır” düşüncesi yanıltıcı olacaktır. *Urstromtal* gibi bir birleşimi *Urstrom+Tal* ya da *Ur-+Stromtal* şeklinde parçalarına ayırmak yanlış bir çözümleme olacaktır. Çünkü çözümlemedeki gibi bir birleşim söz konusu değildir. Yukarıdaki her iki çözümün de tam tersine her biçimbirimin tek tek bir araya gelerek oluşturduğu bir birleşimdir. Birleşim, oluşum yolu durumsal birleşim şeklinde gerçekleşen ortak birleşim türüdür. Diğer önemli bir nokta ise her ikili birleşimi Ad+Ad birleşimi olarak düşünmemek gerekir. Çünkü Almancada önekimsiler ve sonekimsiler bulunmaktadır. Örneğin, *Urteilstkraft* (*muhakeme gücü, yeteneği*) birleşimi *Ur-+Teil+-s-+Kraft* şeklinde parçalarına ayrılabilir, ancak önekAd+Ad yapısı değildir. Çünkü birleşimde *-kraft* sonekimsi işlevi yüklenmektedir. Bu durumda birleşim önekAd+sonekimsi yapısındadır. Bu tür ayrımlar ancak biçimbilimsel bir çözümlemeyle saptanabilmektedir.

önekAd+Ad birleşimleri yapısı da kendi içyapısına göre alt sınıflara ayrılmaktadır:

- önekAd+Ad yapısının bir alt türü olarak $\text{önekAd} + \text{Ad}_{\text{çek. eki}}$ yapısı görülmektedir. Bu tür yapıda birinci öge bir önekle türemekte, ikinci öge ise çokluk eki almaktadır: *Gebirgstruppen* (*dağ birlikleri, bölükleri*). Bu tür birleşimler etkin bir yapı özelliği sergilememektedir.
- Diğer bir alt sınıf ise edatlı önekAd+Ad birleşimleri yapısıdır. Bu sınıftaki birleşimlerde bazı edatlar bir önek gibi hareket etmektedir. Bu nedenle bu tür birleşimler önekAd+Ad birleşimleri yapısı altında ele alınmıştır: *Mitgliedkarte* (*üye kartı, kimliği*), *Umweltschaden* (*çevreye verilen zarar*) vb. Diğer yandan her edatın önek gibi hareket etmediği de gözlemlenmiştir. Örneğin *Zwischenmahlzeit* (*ara öğün*) gibi birleşimi *Zwischenmahl+Zeit* şeklinde parçalarına ayırmak doğru olmayacaktır. Bu birleşimdeki yapı *Zwischen+Mahlzeit* şeklindedir.

- edatlı önekAd+Ad birleşimleri yapısına ek olarak, birinci ögenin hem edatlı bir önekle türediği hem de çokluk eki aldığı yapı da mevcuttur. Örneğin *Mitgliederzahl* (üye sayısı) gibi bir yapı çok etkin değildir.
- b) Türemiş Ad+Ad birleşimleri yapısının bir diğer alt sınıfı ise Ad_{sonek}+Ad birleşimleri yapısıdır. Bu sınıfın yapısal özelliği birinci ögenin bir sonekle türemesi, ikinci ögenin salt ad durumunda olmasıdır. Kuşkusuz Almandaki sonekler sınırlı sayıda değildir, fakat yapılan inceleme ve çözümlenmelerden hareketle Ad+Ad birleşimleri yapısında bu soneklerden birinci ögenin sadece *-chen*, *-el*, *-er*, *-heit*, *-in* ve *-schaft* sonekleriyle türediği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda elde edilen bu sınıfta *-er* ve *-schaft* sonekleriyle gerçekleşen türetmelerin daha etkin olduğu gözlemlenmiştir.
- Ad_{sonek}+Ad birleşimleri yapısının bir alt sınıfı Ad_{sonek}+Ad_{çek.eki} birleşimleri yapısıdır. Birleşimlerde ilk öge bir sonekle tüerken, ikinci öge çokluk eki alabilmektedir: *Topf+er+Ware+n→Töpferwaren* (çanak-çömlek). Bu tür birleşimler etkin bir yapı değildir.
- Bu sınıfın yapısal özelliklerinin yanı sıra birleşimler, birleşim türleri özelliklerini de taşımaktadır. Aynı zamanda ad türetimlerinde eklerin üstlendiği işlevler bulunmaktadır ve çalışmanın inceleme bölümünde bu özellikler belirtilmiştir. Bu tür özellikler birleşimlerde de gözlemlenmiştir: *Schülerkarte* (öğrenci kartı), *belirleyici birleşim* (-er; kişi betimlemesi, *Schule*, okul, *Schüler*; öğrenci) vb. Bazı birleşimlerde ise birinci ögenin anlamını kaybettiği görülmektedir: *Ringelblume* (kadife çiçeği). Bu nedenle birleşimde yarı nedenlilik söz konusudur.
- Türemiş Ad+Ad yapısının bir diğer alt sınıfı ise önekAd_{sonek}+Ad birleşimleri yapısıdır. Birleşimlerdeki ilk öge hem önek hem de sonek olarak türemektedir: *Ge+Berger+s+Bahn→Gebirgsbahn* (dağa doğru çıkan demiryolu). Birleşimdeki ilk ögenin *ge-...-e* kaplayıcı ekiyle türediği görülmektedir. İlk öge *Ge+Berger→Gebirge* şeklinde türemektedir. Ancak birleşim gerçekleşirken ilk ögenin sonundaki *-e* eki düşmektedir. Buradaki ek kökte bulunan bir ek düşmesi değil, türetim ekinin düşmesidir.

3) İkili Ad+Ad birleşimlerinde, üçüncü ana sınıf olarak Ad+Türemiş Ad birleşimleri yapısı gözlemlenmiştir. Türemiş Ad+Ad birleşimleri sınıfında birinci öge türemiş durumda iken, bu sınıfın yapısal özelliği ise birinci ögenin salt ad, ikinci ögenin türemiş durumda olmasıdır. Yapı incelemesi sonucunda bu sınıf da alt sınıflara ayrılmaktadır.

a) Ad+Türemiş Ad birleşimleri yapısında diğer sınıfta olduğu gibi ikinci öge önek yoluyla türemeye uğramaktadır. *Ge-* önekiyle türeme bu sınıfta da mevcuttur: *Handgepäck (el bagajı)*.

b) Bu sınıfın bir alt türü ise Ad^{+edatlı} önekAd birleşimleri yapısıdır. Birleşimlerde birinci öge salt ad durumundadır, ikinci öge ise edatlı önekle türemektedir: *Steuervorteil (vergi avantajı)*.

- Ad^{+edatlı} önekAd birleşimleri yapısının bir alt yapısı olarak Ad^{+edatlı} önekAd_{sonek} birleşimleri yapısı da bulunmaktadır. Bu tür yapıda ikinci öge hem önek hem de sonekle türemektedir. Vasilik, vesayet anlamındaki *Amtsvormundsschaft* birleşimi buna örnek olarak verilebilir (*Amt+-s-+Vormundsschaft [Vor+Mund+schaft]*). Bu tür birleşimler çok etkin değildir.

- Ad+Türemiş Ad birleşimleri yapısının bir diğer alt sınıfı ise Ad+Ad_{sonek} birleşimleridir. Bu sınıftaki birleşimlerde ikinci öge bir sonekle türemektedir. Ancak bazı birleşimlerin biçimbilimsel olarak iki şekilde çözümlenebildiği görülmüştür. *Milchbrötchen (sütlü küçük çörek)* birleşimi buna örnek olarak verilebilir. Çünkü Almancada *Milchbrötchen* birleşimi olduğu gibi *Milchbrot (sütlü çörek)* birleşimi de bulunmaktadır. Bu birleşim, her iki şekilde de, *Milchbrötchen*→*Milch+Brötchen (Brot+-chen)* ya da *Milch+Brot*→*Milchbrot+-chen* parçalara ayrılabilir. Birinci çözümlenmede ikinci öge türemiş durumdayken, ikinci çözümlenmede ise sonek birleşimin sonuna gelmektedir. Buna ek olarak tersi durumun söz konusu olduğu durum da bulunmaktadır. *Landkärtchen (bir tür kelebek)* birleşimi bulunduğu gibi *Landkarte (harita)* birleşimi de bulunmaktadır, ancak aralarında herhangi bir bağ bulunmamakta ve bu nedenle bu birleşim *Milchbrötchen* birleşimi gibi iki türlü çözümlenmeye olanak vermemektedir.

Windbeutelei (hafif davranma, yalancılık) gibi bir birleşimde ise *Beutel+ei*→*Beutelei* gibi bir türetme bulunmamaktadır, ancak *Windbeutel* birleşimi mevcuttur. Bu nedenle *-ei* soneki ikinci ögenin değil, birleşimin tamamının soneki olduğu görülmektedir. Diğer örneklerde de bu tür yapılar gözlemlenmiş ve inceleme bölümünde örneklendirilmiştir. Bu sınıftaki bazı birleşimlerde ise ortak birleşim özelliği gösteren *Armfüßer* (kürekayaklılar, perdeayaklılar) gibi bir birleşim, *Arm+Füßer* (*Fuß+-er*) şeklinde parçalara ayırlanamamaktadır. Almancada *Füßer* gibi bir türetme bulunmadığından birleşim Ad öbeği+sonек yapısı sergilemektedir. Bu duruma aykırı bir durum ise *Armbrust* (tatar yayı, arbalet) ve *Armbruster* (tatar yayı, arbalet yapan kişi) birleşimleridir. İkinci birleşimde *-er* soneki ikinci ögenin türetim eki değildir, *Brust+-er*→*Bruster* gibi bir türetme söz konusu değildir. Ancak *Armfüßer* gibi parçalanamayacak kadar öbekleşmemiştir. Diğer bir deyişle *-er* soneki birleşimin tamamına gelerek birleşimin [Arm+Brust]_{er} yapısı sergilediği sonucuna varılmıştır. Bu tür yapılanmalar da örneklerle açıklanmıştır.

- Ad+Ad_{sonек} birleşimleri yapısının bir alt sınıfı Ad_{çek.} eki.+Ad_{sonек} birleşimleri yapısıdır. İkinci öge yine sonекle türerken birinci öge çokluk eki almaktadır: *Frauenmannschaft* (kadınlardan oluşan grup), *Strahlentierchen* (ışınlılar) vb.
- Ad_{çek.} eki.+Ad_{sonек} birleşimleri yapısının bir farklı türü olarak Ad_{çek.} eki.+Ad_{sonек+çek.} eki. birleşimleri yapısıdır. Bu sınıfın yapısal özelliği birinci ögenin bir çokluk eki alması, ikinci ögenin ise önce kaplayıcı eklerle türemesi ve sonrasında çokluk eki almasıdır: *Gänsefüßchen* (turnak işareti). Birleşimin *Gänsefuß* (kazayağı) biçimi de bulunmaktadır, ancak her ikisinin gösterileni farklıdır.
- Ad_{çek.ek.}+Ad_{sonек+çek.ek.} birleşimleri yapısının diğer farklı yapılanması ise ikinci ögenin önce çokluk eki sonrasında sonек alarak oluşturduğu Ad+Ad_{çek.ek.}+sonек birleşimleri yapısıdır: *Volksbücherei*; halk kütüphanesi (*Buch+er*→*Bücher+ei*→*Bücherei*).

- Bazı birleşimlerde ikinci öge hem önek hem de sonek olarak türemekte ve $Ad_{\text{önek}}Ad_{\text{sonek}}$ birleşimleri yapısı ortaya çıkmaktadır: *Mondgebirge* (ayın yüzeyinde bulunan çıkıntı, engebe). Bu tür birleşimler etkin bir yapı değildir.
- $Ad_{\text{önek}}Ad_{\text{sonek}}$ yapısının alt sınıfı olan $Ad_{\text{çek. eki}}+_{\text{önek}}Ad_{\text{sonek}}$ birleşimleri ise, birinci ögenin bir çokluk eki aldığı, ikinci ögenin de hem önek hem sonekle türediği yapılardır: *Kettengebirge* (sıra dağlar). Ancak bu birleşimlerde her *ge-...-e* eklerinin kaplayıcı ek olmadığı gözlemlenmiştir. Örneğin *Massengesteine* (volkanik kayalar) gibi bir birleşimde *Gesteine* biçimbirimindeki *ge-...-e* kaplayıcı eki değildir, *-e* eki *Gestein* biçimbiriminin çokluk ekidir.

4) Birleşimlerde dördüncü ana sınıf olarak Türemiş $Ad+Türemiş Ad$ yapısıdır. Bu sınıfta ise her iki biçimbirim türemiş durumdadır. Bu tür yapılar da özelliklerine göre alt sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflardan ilk olarak $Ad_{\text{sonek}}+Ad_{\text{sonek}}$ birleşimleri yapısı karşımıza çıkmaktadır: *Wichtelmännchen* (cüce). Birleşimdeki her iki öge sonek olarak türemektedir.

İki biçimbirimin türemiş olduğu diğer bir yapı ise, ilk ögenin edatlı bir önekle, ikinci ögenin ise sonekle türemiş olduğu yapıdır: *Umweltsünder* (çevre kirleten).

Yapılan incelemelere göre Türemiş $Ad+Türemiş Ad$ yapısındaki birleşimlerin diğer sınıflara oranla oldukça sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır.

5) İkili $Ad+Ad$ birleşimlerinden farklı bir sınıf olan önekimsi ve sonekimsi birleşimleri de ayrı bir başlık altında toplanmıştır:

- a) Önekimsilerin birleşimlerin önüne gelerek $_{\text{önekimsi}}[Ad+Ad]$ birleşimleri yapısını oluşturdukları gözlemlenmiştir. Önekimsiler de önekler gibi birinci veya ikinci öğeye bağlanabilmektedir, ancak eklerin bu sınıfta birinci öğeye değil birleşimin önüne geldiği gözlemlenmiştir. Örneğin *Hauptmahlzeit* (ana öğün) gibi birleşim $[Haupt+Mahl]+Zeit$ şeklinde değil, $Haupt+[Mahl+Zeit]$ şeklinde parçalarına ayrılabilir. Önekimsi, bir temel biçimbirim olabildiği gibi edatlar da önekimsi gibi hareket etmektedirler: *Oberbürgermeister* (Büyükşehir Belediye Başkanı): $Ober+[Bürger+Meister]$. Bazı birleşimler ise biçimbilimsel açıdan iki türlü çözülemeye olanak sağlamaktadır: *Grundwasserspiegel* (yer altı su yüzeyi): $[Grund-$

+*Wasser*]+*Spiegel* şeklinde olabildiği gibi *Grund*+*[Wasser+Spiegel]* şeklinde de parçalarına ayrılabilir. *Grundwasser* ve *Wasserspiegel* gibi birleşimlerinin bulunmasından dolayı, bu birleşimi biçimbilimsel olarak iki türlü parçalamak mümkündür. Fakat birleşimin genel anlamına bakıldığında *Grund*+*[Wasser+Spiegel]* yapısı birleşimin anlamını karşılamaktadır.

- b) Önekimsiler gibi sonekimsilerde de Ad_{sonekimsi}+Ad birleşimleri yapısı gözlemlenmektedir: *Handwerksmann* (zanaatçı, usta): *[Hand+-werk]*+s-+*Mann*. Buradaki durum sonekimsi birinci ögeye bağlıdır. Bu yapıya ek olarak *Handwerksgeselle* (usta) gibi birleşimin ise *[Hand+-werk]*+s-+*Geselle* (*Ge+Saal+-e*) şeklinde yapısı bulunmaktadır. İkinci öge kaplayıcı eklerle türemektedir. Böylelikle *[Ad+sonekimsi]*+_{önek}Ad_{sonek} yapısı da elde edilmiştir.

İkili adlarda sonekimsinin ikinci ögede bulunduğu durumlar da söz konusudur: *Zimmerhandwerk* (doğramacılık, marangozluk): *Zimmer*+*[Hand+-werk]*. Bu birleşimde sonekimsi ikinci ögeye bağımlıdır. *Kraft* biçimbirimi bağımsız sözcüksel biçimbirim olarak hareket ettiği gibi sonekimsi olarak da işlev görmektedir. Burada dikkat edilecek nokta her birleşimin Ad+Ad yapısı oluşturmayacağı ya da sonekimsi olarak işlev görmeyeceğidir: Örneğin *Kohlekraftwerk* (termik santral) birleşimi, *[Kohle + -kraft]*+*-werk* şeklinde parçalarına ayırmak doğru olmayacaktır. Çünkü *Kohlekraft* gibi bir birleşim bulunmamaktadır. Bu nedenle birleşim *Kohle*+*[Kraft+-werk]* şeklinde parçalarına ayrılabilir. Böylece bu birleşimde *Kraft* biçimbirimi sonekimsi değil, bağımsız sözcüksel biçimbirim olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkili Ad+Ad birleşimlerinin söz konusu özelliklerinin yanında, her iki ögenin anlamını koruyarak oluşturduğu birleşimlerde *nedenli*, birinin anlamını kaybettiği birleşimlerde *yarı nedenli*, her ikisinin anlamını kaybettiği birleşimlerde ise *kalıplaşma* görülmektedir. Bu duruma ek olarak birleşimlerin *değişme*, *ortak birleşim*, *durumsal birleşim* gibi sözcük yapım türleri özelliği de gözlemlenmiştir. Ancak birleşimi oluşturan öğelerde addan yine ad türetimi gerçekleştiğinden bu birleşimlerde *evrişim* söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Adalı, Oya, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 459, Ankara 1979.
- Altmann, Hans, *Prüfungswissen Wortbildung*, (3. Durchgesehene Auflage), Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen 2011.
- Aydın, Hasene, "Dilde Sıfır Birim ve Sıfır Biçimbirimin Kullanımı", *Turkish Studies-International Periodical For Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2 Spring 2012, 169-181.
- Becker, Thomas, *Compounding in German*, Rivista die Linguistica 4, 1992, s. 5-36; Aktaran, Eisenberg, Peter.
- Bühler, Hans; Fritz, Gerd; Herrlitz, Wolfgang; Hundsnurscher, Franz; Insam, Bernd; Simon, Gerd; Weber, Heinrich, *Linguistik I; Lehr- und Übungsbuch zur Einführung in die Sprachwissenschaft*, (2., durchgesehene Auflage), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1971.
- Bünting, Karl- Dieter, *Einführung in die Linguistik* (10. Auflage.), Athenäum Verlag, Königstein 1983.
- Büyükkantarçioğlu, Nalan, "Türkçe Sözcük Biçimlenmesinde Düzlemler ve Türetmeler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 81-94.
- Coşkun, Mustafa Volkan, *Türkçenin Ses Bilgisi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, (1. basım.), İstanbul 2015.
- Demir, Tufan, *Türkçe Dilbilgisi*, (3. Baskı), Kurmay Kitap Yayın Dağıtım, Ankara 2013.
- Demirci, Kerim, , *Türkoloji İçin Dilbilim, Konular Kavramlar Teoriler*, (Genişletilmiş 2. baskı), Anı Yayıncılık, Ankara 2014.
- Donalies, Elke, *Basiswissen Deutsche Wortbildung*, A. Francke Verlag, Tübingen und Basel 2007.
- Duden - *Deutsches Universalwörterbuch*, 5. Aufl. Mannheim 2003 [CD-ROM].
- Duden, *Bedeutungswörterbuch*, (4. neu bearbeitete und erweiterte Auflage), Band 10, Duden Verlag, Mannheim · Zürich 2010.

- Duden, *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der Deutschen Sprache*, (5. Auflage), Band 7, Duden Verlag, Berlin 2014.
- Eichinger, Ludwig M., *Deutsche Wortbildung*, Eine Einführung, Gunter Narr Verlag, Tübingen 2000.
- Eisenberg, Peter, *Grundriss der Deutschen Grammatik* Band 1: Das Wort, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart Weimar 2013.
- Eker, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, (8. baskı), Ankara 2013.
- Elsen, Hilke, "Morphologie und Kognitive Grammatik," [Biçimbilim ve Bilişsel Dilbilgisi], *Muttersprache, Vierteljahresschrift für deutsche Sprache*, 4/119, 2009, 259-277.
- Elsen, Hilke, *Grundzüge der Morphologie des Deutschen*, Walter de Gruyter Verlag, Berlin/Boston 2011.
- Erben, Johannes, (Ed. Herausgegeben von Hugo Moser, mitbegründet von Wolfgang Stammer), *Einführung in die Wortbildungslehre von Johannes Erben* (3. neuarb. Aufl.), Erich Schmidt Verlag, Berlin 1975.
- Erben, Johannes, *Deutsche Grammatik, Ein Leitfaden*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1968.
- Ernst, Peter, *Germanistische Sprachwissenschaft, Eine Einführung in die synchrone Sprachwissenschaft des Deutschen*, Facultas Verlags- und Buchhandel, Wien 2004.
- Fleischer, Wolfgang; Barz, Irmhild, (völlig neu bearbeitet von Irmhild Barz unter Mitarbeit von Marianne Schröder) *Wortbildung der Deutschen Gegenwartssprache* (4. Aufl.), Walter de Gruyter Verlag, Berlin/Boston 2012.
- Graefen, Gabriele; Liedke, Martina, *Germanistische Sprachwissenschaft, Deutsch als Erst-, Zweit-, oder Fremdsprache*, (2. Überarbeitete Auflage), Narr Francke Attempto Verlag, Tübingen 2012.
- Günay, Doğan, *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual Yayınları, Baskı: Matbaa 70, İstanbul 2007.
- Heringer, Hans Jürgen, *Deutsche Grammatik und Wortbildung in 125 Fragen und Antworten*, A. Francke Verlag, Tübingen 2014.

- İmer, Kamile; Ahmet Kocaman; A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü* (2. baskı.), Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2013.
- Karatas, R., „Morphologie: Die Lehre von den Bausteinen der Wörter“, (Ed. Johannes Volmert), *Grundkurs Sprachwissenschaft, Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*, (5. korrigierte und ergänzte Auflage.), (S. 87-98), Wilhem Fink Verlag, München 2005.
- Kıran, Zeynel; Kıran, Ayşe (Eziler), *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*, Seçkin Yayıncılık, (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 4. baskı), Ankara 2013.
- Komlósi, Elizabeth Knipf, *Aspekte des Deutschen Wortschatzes, Ausgewählte Fragen zu Wortschatz und Stil*, Bölsész Konzorcium, ELTE Germanistische Institut Bupest 2006.
- Lindner, Katrin, *Einführung in die Germanistische Linguistik*, C. H. Beck Verlag, München 2014.
- Lühr, Rosemarie, *Neuhochdeutsch, Eine Einführung in die Sprachwissenschaft*, (6. Durchgesehene Auflage), Wilhelm Fink Verlag, München 2000.
- Meibauer, Jörg, *Einführung in die germanistische Linguistik*, (2. Aktualisierte Auflage.), J. B. Metzler Verlag, Stuttgart· Weimar 2007.
- Naumann, Bernd, (Ed. Herausgegeben von Gerd Fritz und Franz Hundsnurscher), *Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen*, (3. Neubearbeitete Auflage), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 2000.
- Pelz, Heidrun, *Linguistik für Anfänger*, Hoffmann und Campe Verlag, (9. Aufl.), Hamburg 1990.
- Römer, Christine; Matzke, Brigitte, *Lexikologie des Deutschen- Eine Einführung*, Gunter Narr Verlag, Tübingen 2003.
- Schöneck, W., „Morphologie: Die Lehre von den Bausteinen der Wörter“, (Ed. Johannes Volmert), *Grundkurs Sprachwissenschaft. Eine Einführung in die Sprachwissenschaft für Lehramtsstudiengänge*, (5. korrigierte und ergänzte Aufl.), (S. 87-98), Wilhem Fink Verlag, München 2005.
- Selen, Nevin, *Phonologie Morphologie Syntax der Deutschen Sprache*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, no: 329, Ankara 1983.

- Szatmári, Petra, *Morphologie 1, Gegenstand der Morphologie, Arbeitsmaterialien des Lehrstuhls für Germanistikan der Westungarischen Universität- Campus Savaria*, [Elektronik Sürüm], Szombathely 2011.
- Tepeli, Yusuf, “Ölçünlü Türkiye Türkçesinde Eş Biçimli Biçim Birimlerinden/Yapılardan “Ar”(ar/er)”, *AKÜ Dergileri, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 19-40.
- Trachtová, Jitka, *Ausgewählte Aspekte der Deutschen und tschechischen Wortbildung, Wie werden die Zusammensetzungen übersetzt? (Magisterská Diplomová Práce)*, Masarykova Universita Filozofická Fakulta, Brno 2011.
- Trips, Carola, *GK Linguistik, Einführung in die Linguistik*, WS 2003/04.
- Uzun, Nadir Engin, *Biçimbilim. Temel Kavramlar*, Papatya Yayıncılık, (1. baskı.), İstanbul 2006.
- Ülkü, Vural, *Affixale Wortbildung im Deutschen und Türkischen, Ein Beitrag zur Deutsch- türkischen kontrastiven Grammatik (Almancada ve Türkçede Eklerle Kelime Teşkil)*, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 294, Ankara 1980.
- Üstünova, Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, (1. Basım), Sentez Yayıncılık, Bursa 2012.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları (1. baskı), İstanbul.
- Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, (9. Auflage), C. H. Beck Verlag, Nördlingen 2011.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://www.duden.de/rechtschreibung/> 08.05.2018.
- <https://www.duden.de/rechtschreibung/> Erişim Tarihi: 08.05.2018.
- www.nedirnedemek.com, Erişim tarihi: 09.06.2018.
- <https://tr.langenscheidt.com/almanca-ingilizce>.
- <https://www.dwds.de/wb>.
- <https://www.suupso.de/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Neriman NACAK
Doğum Yeri ve Tarihi	Bafra/09.09.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi -Edebiyat Fakültesi-Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü- Erzurum (2006-2011)
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi -Edebiyat Fakültesi-Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü-Erzurum (2011- 2014)
Bildiği Yabancı Diller	Almanca, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	<p>AVUSTURYA EDEBİYAT-TÜRK EDEBİYATI BULUŞMALARI GENDER OKUMA GRUBU 2016</p> <p>Österreichische Bibliothek Istanbul/Avusturya Kütüphanesi İstanbul'un, İstanbul'da düzenlemiş olduğu seminere Doç. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN ile birlikte "Elfriede Jelinek'in Piyanist Adlı Eserinde Toplumsal Değişken Olarak Kadın Dili" konulu sözlü bildiri ile katılım sağlanmıştır.</p> <p>Die Frauensprache als eine soziale Sprachvariation im Werk „Die Klavierspieler“ von Elfriede Jelinek, <i>Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences)</i>, Sayı/57, Aralık/2016, 1-16 Yazarlar: Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN-Neriman NACAK.</p> <p>Birinci Kar Tanesi Almanca Okuma Yarışması Jüri Üyeliği/ERZURUM.</p>
İş Deneyimi	
Stajlar	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	neriman_nacak@hotmail.com